

<i>Szépirodalom</i>	
Lövétei Lázár László versei	5
Izsó Zita versei	10
Láng Orsolya versei	15
Kiss Tibor Noé: Ez nem beszéd, ez nem élet	18
Bogdan Suceavă prózái	25
Covaciu Norbert: Kincső	37
Debreczeny György versei	44
Luzsicza István: Meccsre járó	48
Káli István: Baba	50
Bíró József versei	65
Szilágyi Kinga Magdolna versei	67
Orisek Márta versei	69
<i>Literata Hungarica</i>	
Füzi Péter: A figyelem szünetei	71
<i>Academica Transsylvanica</i>	
„Hálás vagyok az Istennek, hogy életemben elsősorban a hazai magyar népi kultúrával foglalkozhattam...” (Mirk Szidónia-Kata beszélgetése Pozsony Ferenc néprajzkutatóval)	86
Pozsony Ferenc: Vázlat Háromszék népi kultúrájáról	113
<i>Ködoszlás</i>	
Demeter Csanád: Kivonulás Udvarhely megyéből	129
<i>Nobile Officium</i>	
Létezik egy szellemi örökség, ami jelentősebb, mint az egykori vagyon (Oláh-Gál Elvira beszélgetése Galánthay Zsombor ügyvéddel, Teleki-Bánffy örökössel)	141
<i>Disputa</i>	
A szászék kitelepedéséről és a román-magyar párbeszédéről (Valentin Trifescu beszélgetése Eginald Schlattnerrel)	152
<i>Szemle</i>	
Payer Imre: Költészet és korszakküszöb (Kulcsár Szabó Ernő: <i>Költészet és korszakküszöb. Klasszikusok a modernség fordulópontján</i>)	161
Zsidó Ferenc: Bűnös (?) olvasói élvezet (Hász Róbert: <i>Fábián Marcell pandúrdetektív tizenhárom napja</i>)	170
Ádám Szilámér: A puncsos élet kilátásai (Mucha Dorka: <i>Puncs</i>)	177
Előfizetők névsora	181
Diák pályázat	194

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Borsodi L. László (borsodilaszo76@gmail.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balazzsarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövetei László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro
Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Lövétei Lázár László

ZÁKEUS FÜGEFÁJA¹

TEKTÓN JELENTI ZÁKEUSNAK

*„És igyekezik vala látni,
ki volna a Jézus...”
(Lk 19,3)*

„Hányszor láttál égieteket mászkálni a földön?!” –
mondta a múltkor, uram, s én helybenhagytam a dolgot.
Sok nap telt el azóta a Szolgák Háza fölött is – – –
köpjél szembe, uram, de nagyon más lettem azóta,
s büntelenül tértem meg a Jordántól Jerikóba!

Mondhatod erre, uram, hogy ez is csak régi, görög vicc,
s hogy nem olyan könnyű itt és most újraszületni – – –
hidd el, uram, hogy a Jordán partján láttam egy embert:
nincs magyarázat rá, de azonnal szimpatikus lett...
szóval olyan... furcsán egyedül volt ott az az ember.

Voltak vámosok is szép számmal a tarka tömegben,
(sajnos, a nép bele van betegedve a várakozásba),
kérdem a szomszédot, nem-e tudja, ki volna a fickó,
s mondja a szomszéd, hogy „Mi is éppen róla beszélünk:
állítólag Jézus, s nemrég jött ki a vízből” – – –

És ez a Jézus végig némán állt a tömegben,
János meg kiabált (kiabálni a néma hal is tud!):
tűzről és vízről magyarázott nagy vehemenssen,
fák gyökerén fejszéről... csűrbe takart gabonáról...
s közben a másik csendben hallgat a szürke khitónban – – –

„Ritkán látni az istent errefelé, Jerikóban” –
mondta a múltkor, uram, s én helybenhagytam a dolgot.

1 Részletek egy készülő könyvből.

Sok zavaros víz folyt le a Jordán-völgyben azóta – – –
 jól jön ilyenkor a háznál mindenfajta segítség,
 s hidd el, uram, hogy néha elég kétsornyi Homérosz:

„láttam, a lába hogyan libbent, amikor tovasurrant,
 és föl is ismertem: könnyű meglátni, ki isten”.

És is *láttam*, uram... s nekem ennyi is éppen elég volt! – – –

köpjél szembe, uram!, de a Jézus tényleg egy isten!

TEKTÓN FIGYELMEZTETI A BETÁNIAI FÜGEFÁT

*„...nem vala még a figeérésnek ideje.
 Akkor Jézus felelvén, monda a fügefának:
 Soha ezután senki ne egyék te rólad
 gyümölcsöt.”*

(Mk 11,13–14)

Szegény kicsi fügefácska
 Odalenn Betániába’
 Teremjél édes gyümölcsöt
 Hogy az átkot elkerüljed
 Szegény kicsi fügefácska
 Isten megy Betániába

Szegény kicsi fügefácska
 Isten előtt állj vigyázzba:
 „Mi az hogy nincsen gyümölcsöd?!
 A Föld sóját mire költöd?” –
 Sistereg az isten átka
 Szegény kicsi fügefácska

Jó hogy nincsen fejsze nála
 Szegény kicsi fügefácska:
 „Mért éretlen a gyümölcsöd?”

A napokat mivel töltöd?" -
Kiszárít az isten átka
Szegény kicsi fügefácska

Szegény kicsi fügefácska
Odalenn Betániába'
Bár a fejszét elkerülöd
Sose teremsz már gyümölcsöt
Szegény kicsi fügefácska
Isten megy Betániába.

A FÜGEFA VÁLASZA TEKTÓNNAK

*„Immár pedig a fejsze a fáknak
gyökerekre vettetett.”*

(Mt 3,10)

Járt már itten Pompeius is stop
S még azelőtt Nagy Sándor is stop
Jönnek-mennek az istenek
Én viszont még mindig élek stop

Köszönöm hogy aggódsz értem stop
De az Úrtól sose félttem stop
S nem izgat a fejszeél sem
Amíg nincs a gyökeremen stop

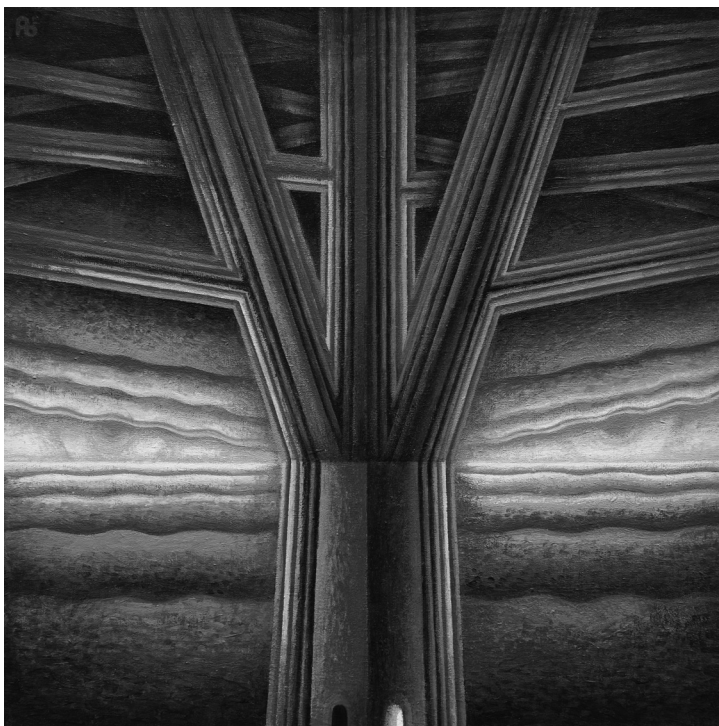
Satöbbi
Illetve dehogy satöbbi -
Ez a fejsze-ügy eléggé kizökkent a ritmusomból:
Mindenféle híreket hoz a szél keletről
Legutóbb például János a Keresztelő dörgedelmét susogta zöld
füleimbe
Hogy tudniillik a fejsze már „a fáknak gyökerekre vettetett”
volna
(Vagy te is ott voltál a Jordán partján?)

Ha igen akkor elnézést az ismétlésért...)
Hazudnék tehát ha azt mondanám
Hogy nem izgat a fejszeél
Azóta pihentek már az árnyékomban ilyen-olyan okostojások
Állítólag nem *szó szerint* kell érteni János a Keresztelő szavait
Szörnyen elszaporodtak errefelé is az írástudók és törvénytma-
gyarázók
(Te is azok közül való vagy nemde?)
Nem tudom mire vélni az egészet –
Ha csak ember az az általad említett „isten”
Akkor nekem annyi
De ha tényleg ő az Úr
Akkor nem félek tőle
Nem lesz hülye megölni saját teremtményét akit a harmadik
napon teremtett
(Nem akarlak megbántani
De hozzánk fákhhoz képest
Kik vagytok ti emberek
Hatodik napon teremtett nyavalyások?)
Szóval lehetne filozofálni még a dolgon
S tényleg köszönöm az aggódást
De ha véletlenül ki is szárítana az Úr átka
Magasabb célja lehet ezzel
Hátha csak világosságot akar gyújtani megint?
Ki vagyok én
Hogy ellene mondjak neki?
Nem beszélve arról
Hogy a Világosságnak amúgy is
Elsőszülöttségi joga van.

FEJSZE-KOMMENT

Hú, a kurva mindenit!
Mégis mi történik itt?
Valami sehogy se stimmel:
Visszaélnék a nevemmel!

Még a Keresztelő is,
Sőt a fügefácska is
Így a fejsze s úgy a fejsze...
 ...No de ejsze
Vannak felsőbb fórumok –
Fellebbezni ott fogok,
S ha a rozsdá meg nem esz,
Fejsze-nevem tiszta lesz!

Fa (akril, vászon, 40 x 40 cm, 2017)

Izsó Zita

MIMIKRI

Olyan színűre fested a hajad,
mint amilyen az övé volt fiatalon –
mint amikor egy állat
azért hasonlít egy mérgező fajra,
hogy elriassza az ellenfeleit.

Mellette élni olyan volt,
mint elaludni a tévé előtt –
észre sem vetted,
hogy beszűrődtek az életedbe
a legrejtettebb gondolatai.

A kórházban
még láttad, hogy mondani akar valamit –
kértél egy papírt a többi betegtől, hátha le tudja írni,
de senki sem volt hajlandó kitépni egy üres oldalt
a jövőjéből.

Talán ha közelebb hajolsz hozzá,
akkor megérted,
de féltél, hogy véletlenül elfújod az életét a leheleteddel,
mint egy gyertya remegő lángját.

Pedig ha jobban figyelsz rá,
akkor talán ki tudta volna mondani.
Akkor nem csapódnának minden éjjel
az ablakodnak szavai.

SZABADSÁG

Havonta egyszer légiriadó próbát tartanak.
A hangszórókból
rövid szavakat üvöltének, amiket már senki sem ért,
mert nincsenek vészkijáratok,
becsatolható biztonsági övek,
mentőmellények vagy mentőmondatok,
betiltották a híradót,
lekapcsolták a fejekben a közvilágítást.

A szüleink
túl nagyra fújták a szörnyeinket, kipukkadtak,
és már nem élnek a nagyszüleink,
akik teleültették kertjeinket
a kételyek egynyári növényeivel,

és aki mégis,
mindezek ellenére elbizonytalanodik,
a hangszórókból hallott
ismeretlen szavakat ismételteti,
és közben azt hiszi, hogy imádkozik.

BÁNYATEST

Mióta elindították a kitermelést
a bal bordaív alatt,
mindennap felköhögöm
a halálfélelem fényesre csiszolt gyémántjait.
Azóta nem kell mondani,
hogy tegyem a szám elé a kezem,
és senki sem hinné el, ha elmondanám,
hogy száz éve ezen a testen még búzamező volt
itt a bal mell alatt,

és a szívkamrába rejtőzhattünk el a jövőben
önmagunk előtt,
és hogy milyen hosszú időbe telt, míg megmáztuk
a homokozóformákból kifordított hegyeket.

Csak attól félek, hogy odalent nem lesz semmi.
És azt mondják, itt az ideje elindulni,

azt a három dolgot pedig,
amit magunkkal vinnénk egy lakatlan szigetre,
itt kell hagynunk az utánunk következőknek.

TESTTÉVESZTÉS

Semmin sem tudok uralkodni.
Egyedül a fogyasztómat irányítom.
Az emberek észreveszik, beszélnek róla.
Akkor miért ne folytatnám?
Ha ügyes leszek,
pár hónap múlva elérem a negyvenöt kilót.
Akkor majd elég szép leszek.
Nem történik velem semmi baj, ezt megígérhetem neked.
Tudom, hol kell megállnom, hol a határ.
Ne nézz így rám,
ha sikerül, jobb lesz, nem fog ennyire fájni minden.
Azt olvastam valahol, hogy a lányok vattát nyelnek,
vizet isznak rá, a vatta megszívja magát,
és nagyon sokáig nem lesznek éhesek.
Miért hiszed, hogy ezzel téged akarlak bántani?
Hogy rólad szól az életem?
Ezt az egészséget magamért csinálom.
A gyomromban az úr én vagyok.
Az éhség átmeneti állapot,
bármikor változtathatók rajta, ha akarok.

De akkor érzem igazán, milyen nagy vagyok,
amikor az éhség tágít,
és átláthatatlan mélyedéseket váj belém.
Végtelen terek nyílnak a testemben,
furcsa morajlás tör fel belőlem.
Látom magam előtt ezt a
gyönyörű belső domborzatot:
szakadék nyílik a hasamban,
hegyek gyűrődnek fel bennem.
És mint az ágy felett a festményen –
felhőként ereszkednek le rá
a vatták, amiket lenyeltem.

A GYEREKKOR VÉGE

Elkezdte szétosztogatni, elajándékozni a dolgait, én pedig arról faggattam, hogyan lehet elbúcsúzni attól, aki nem tudja, hogy elmegy. Emlékszem, nyalókát szopogattam, hegyesre rágtam a végét, ölni lehetett volna vele, ő pedig azt mondta, próbáljam ki, milyen messziről tudok lefújni az asztalról egy kockacukrot, pont ilyen közel kell hajolnom a másik emberhez, ha azt akarom, hogy szavak nélkül is megértse, mit akarok mondani.

Aztán közelebb húzta a székét, és azt mondta, egyébként sem mindig a nagy szavak a lehangosabbak, mert amikor például egy másfél év körüli gyerek először mondja ki az ember nevét, az olyan, mintha a mobiltelefonunk csengőhangját szólaltatná meg egy nagyzenekar.

EGY CSALÁD VÉGE

Azt mondták, előbb is meghallhattunk volna.
De hiába tártuk ki az ablakot,
a repülő hangja beleragadt a légyfogóba.
Odakint nedves volt a táj, mint egy tenyér dombjai,

amibe belesírtak.
Talán egy darabig még változtathattunk volna,
de soha nem voltunk elég jók,
simogatni próbáltunk,
de hideg kezeinktől megriadtak az állatok,
és felnéztünk az égre,
láttuk, hogy harci gépek szállnak a város fölé,
gyomrukban valami,
amit sosem lenne szabad kimondani.

Fészek (akril, vászon, 80 x 80 cm, 2015)

Láng Orsolya

A GYÓGYULÁS ÚTJAI

1.
sebeink azok amik összekötnek
értelmezhetővé tesznek egymás számára
a vándorló fájdalom állomásai feltérképezhetőek
gyógyszereink bevált
módszereink
a kedélyes receptcserék

a felpuffedt függönyök azok amik
láthatóvá teszik sebeinket
ahogy heverünk ágyainkon
bevetés közben elesettek

testünk előszobájában dulakodás
a legmélyebb kamra mélyén a tudat
ajtónak vetett háttal
bízik abban hogy testőrei
az anyagok újraalkotják szerkezetüket
a váladékok megtalálják medrüket
a hiányok kitöltik tereiket
a folyamatok kitarjták idejüket

2.
ismeretlen külváros
lekésett éjjeli járat
hajnalodik
sorompó villog egy kereszteződésben
a távolban garázda had oszcillál
kutyájuk kiszimatol
csuklónkba kap és nem engedi
beérik visszahívják
faggatnak hogy kerültünk ide
mennyi pénz van nálunk

van-e drága holmink
meggyőződés nélküli tompa hangunk
meggyőzi őket
idevetett álmunkban a láz
reggel lesz és értünk jön a család
reggel lesz és visszatérünk a testbe

3.

egy tóparti üdülőben
valaki kiszalad hogy behozza a székeket
azt gondolja közünk van az esőhöz
belőlünk szakadt ki
nem sós de meleg

nem erősítünk meg
és nem cáfolunk

vannak ennél nagyobb dolgok is
készülőben

HELYCSERE

emlékszel arra a házra ott a malomárkon túl
amelyről mindig megállapítottam
hogy pont olyan mint a sarki bolt
épülete az utcánkban ahol felnőttem
talán már untad is hogy elég volt
meglátnom valahányszor esténként
arra sétáltattuk a kutyát ahhoz hogy
rámtelepedjen valami bárgyú nosztalgia
egy nélküled élt korszak iránt

amikor ágyban fekvő nagyapám
nem kívánt már semmit eszébe jutott
hogy elszalassza apámat tejkaramelláért a sarokra
„de ne a boltból hozzál kisfiam hanem a
falra szerelt Stollwerck-automatából”

azóta is keressük a csavarok helyét
hol lehetett ha egyáltalán volt valaha
mert valószínűbb hogy nagypapa visszatért
egy korba amit távolisága helyé változtatott

hosszabb idő után a városodba vetődve
arra vágytam hogy egy volt szomszéd nyomában
betévedjek az udvarotokra szétnézni mi változott
így értem ki arra a sarokra ahol változatlanul
állt a masszív épület de valahogy most
nem ismertem fel benne a sarki boltot
amelyen soha nem volt tejkaramella-automata
viszont abban a korban kívántam volna lenni
amelyben valakivel kutyát sétáltatok

ARANY OLDALAK

Mínthogy rajtad kívül más lakója nem volt a lakásnak
(bár második személyként bejelentetted a macskát),
neked kellett felvenned a telefont.
Elrugaszkodtál a forgószékből, talán lerántottad
a laptopot, megcsúsztál a széthagyott nyomtatványokon,
megbotlottál a papucsodban, vagy leverted
az asztal sarkán hagyott kávéscsészét, mert mire
felkaptad a kagylót, a vonal túloldalán
valakibe belefagyott a szó.
Tompa forgalomzaj szűrődött be –
vajon melyik város melyik utcájából hallottál részletet?
Egy kérdő igent kínáltál fel, amit a túloldalón
nem fogadtak el.
Ugyanez az ismeretlen legközelebb a címedet
fogja felkeresni, és hosszasan kivárt feltűnése után
rejtve marad egy beszélgetésben,
mert valami nem engedi kilépni onnan.
Kivár, időt hagy.

Kiss Tibor Noé

EZ NEM BESZÉD, EZ NEM ÉLET*

Avíz mindig megnyugtat. Csak nézem, ahogy áramlik, viszi magával a múltat, felszínre hozza az emlékeket. A misszionáriust lenyilazzák a ladikjában az Amazonas indiánjai. Néha beülök Imréhez a könyvtárba, és részleteket olvasunk fel egymásnak a kedvenc könyveinkből. A fejevadások az ellenségeikkel is végeznek, majd egy kondérban addig főzik a levágott fejet, amíg az öklömnyire nem zsugorodik. A szemet és a száját előtte bevarrják, az ellenség szelleme nem szabadulhat ki. Leszakad a fejem, hasogat a láb. Van abban valami megnyugtató, ha az ember magában beszél, nem kell számítani ellenvéleményre, vitára. Imre feltartott ujjal olvas. Szeretem ezt a szarkazmust, az együttérző hallgatást, pedig már rég nem mondok neki semmit Zsófiról. Nem beszélhetek róla senkinek, inkább bevarrom a számat. A rózsaszín tableta megnyugtat, lenyelem, aztán megiszom a vizet. Pedig nem kellene, ebben a kerületben a csapvíz szinte mérgező, tele van ólommal. Láttam erről egy térképet, több térképes oldalt is követek a Facebookon. A régi térképeimet behoztam a könyvtárba, összegöngyölve fekszenek a polcon, mellettük egy cipősdobozban az okleveleim, a díjaim, az emlékérmeim. Az év tanára az iskolában, a kerületben, a kontinensen, a kutya-futtatón, csupa agyzsibbasztó elismerés a tanulmányi versenyek után. Tizenévesen esszéket fogalmaztak a Trianon utáni magyar társadalom átalakulásáról, felnőttként meginternetes bannereket terveznek leértékelt csaptelepekhez és morzsaporszívókhoz. A cseten még tartjuk a kapcsolatot, a végén kacsintós ikonokkal, de csak hazudunk magunknak, zsibbad az agyunk, nem bírjuk, senki sem bírja, az újak már olvasni sem tudnak, gondolkodni sem, Imre közben egy másik könyvet vesz elő, Heinrich Böll például, csettint, neked tetszene, tetszett, válaszolom. Imrét az egyetem óta ismerem, többet tudunk egymásról, mint kellene, de mégsem mindent. Nyolcvankettőben levertük a vörös csillagos címert az iskola faláról, és erről azóta sem beszéltünk senkinek. Tizenhét évesen él igazán az

* Regényrészlet

ember, most viszont csak a halántékomat dörzsölöm, elkaptam Annától, semmit sem érnek ezek a tabletták, zsibbad a fejem. Tszantsza, így nevezik a zsugorított emberfejeket. Ebből ered a zanzásítás, ha nem tudnád, Imre becsukja Böllt. Zanzásítom az estémet, hogy mi jön. Követem a HÉV vonalát, megszámolom az ötven bódét, a villanyszerelési szaküzleteket, az autósboltokat, a szoláriumokat. A kórházi büfében veszek egy pizzás melegszendvicset, mert tegnap hamburgereket vettem. Megezem az alumíniumpultnál, ami évtizedek óta sötétbarna a mocsktól. Rágás közben nyilall a fejem, mintha lenne benne egy szögletes doboz, aminek a sarkai belülről nyomnák a koponyámat. A folyosón régi, szürke gépek piros, vibráló ledfényekkel. Második emelet kétszázhat, képek a falakon, tenyéryni medvenyom, dühös tarisznyarak, hulahop karika, telefonfülkejelmez. A fejem kalapál a hangoktól, ahogy zúgnak a gépek, ahogy a liftajtó becsapódik, ahogy tologatják a nyikorgó vaságyakat, a székeket és az asztalokat, amelyekről lekopott a gumitalp. Még azt is meghallom, ahogy a huzattól lengedezni kezdenek a falra tűzött fotók. Halkan szólnak Dorka zenéi. Egyfolytában Dorka zenéi szólnak, átmásoltam mindent a pendrive-ról. Talán visszatér, ha a nevéen szólítom. Néhány dolgot mi is felmondtunk egy fájlra Annával, dorkanak.mp3, talán a hangunk, talán a dallamok segítenek. Halkan pulzálnak a dobok, a nővérek puha léptekkel sietnek az osztályon, senki sem hallja őket, de mindenhol ott vannak. Hosszú percekig kuncognak a betegfelvevő pult mögött. Megjelenik az ügyeletes orvos, kevergeti a kávéját, a nővérek szétrebbenek. Az orvos elmond néhány szőkenős viccet, jobb is, hogy Dorka alszik, hogy nem lát, hogy nem hall, csak szőrcsög, sípol, lélegzik, a mellkasa emelkedik, süllyed, emelkedik. Szükségem van egy fejfájáscsillapítóra. A szomszéd ágyon fekvő öregemberhez ma este sem jön látogató, egyre kisebb, lassan összetöpörödik, elfogy, mint a jivaró harcosok ellenségei. Miután rendesen kiszárad a fej, az indiánok felfűzik egy szíjra, és a nyakukba akasztva hordják. A haj is rajta marad, hosszú, fekete indiántincsek lobognak a fejavadászok mellkasán. Talán csiklandozza őket, ahogy én csiklandoztam Dorkát. Hányszor eszembe jutott már, hogy benyúlok a takaró alá, kitapogatom a talpát, és csiklandozni kezdem, hátha attól magához tér, ahogy régen. A kurva életbe. Megfagy a levegő, Imre arcizmai remegnek, zümmög az utolsó őszi légy a könyvtárlakok között. Kinyitom az ablakot, de csak köröz tovább, nem tudom, mit

tehetnék, nem tudom, hogyan segíthetnék, senki nem tud semmit, csak bámulnak rám ájtatos szemekkel, összesúgnak a hátam mögött, lehal-kítják a hangjukat, a kómaosztályról nem hívnak vissza, megőrülök az állandó pittyegéstől, a zümmögéstől, nem találok azt az átkozott címet sem, az anyja címét, az anyja e-mail címét sem, mert az anyja elvből nem internetezik, csak élvezi a friss levegőt Norvégiában, ahol minden természetes, tökéletes, mindenmentes, és ahonnan néha küld egy levelet a lányának, aki demens, nyáladzó öregemberek között fekszik a kórházban, és nem tudom, hogy valaha felkel-e arról a kurva vaságyról.

*

Lassan két hete nem tudok többet aludni egyhuzamban három óránál. Pontosan tizenkét napja minden hajnalban arra ébredek, hogy egyedül vagyok. Soha nem voltam még annyira egyedül, mint ezeken a hajnalokon. Hanyatt fekszem a sötétben, hallgatom, ahogy elzötyögnek a ház előtt a villamosok, ahogy becsapódik a liftajtó, már nem próbálok meg visszaaludni, nem bosszankodom, nem számolok el százig, kidobtam a füldugókat, megadtam magam. Néha napokig nem eszem semmit, nem kívánom az ételt. Legfeljebb egy melegszendvicset. A hamburgeres elfogyott, maradt a pizzás. Néhány hét alatt fogytam öt kilót. Négy óra huszonnégy perc, ez rosszabb a szokásosnál, jó lett volna legalább ötig aludni. Visszarakom a zsebembe a mobiltelefont. Nem érzem magam fáradtnak, de azt sem érzem, hogy élnék. Felkapcsolom a fejem mellé készített kislámpát, és belelapozok a füzetbe. Nem vagy velem, ha süt a nap, nem látod velem a fenyőfákat, nem hallasz. Néha érzem az illatot magam körül, a levegőben, a ruhámon, nézem az embereket az utcán, mindenkiben téged látlak. Hallgatom a számainkat, amiket együtt hallgattunk. Már attól boldog vagyok, hogy a világon vagy, hogy létezel. Ez egy három héttel ezelőtti bejegyzés. Én írtam. Odalapozok a vershez. Itt maradok amíg / Meg nem érkezel / Itt maradok / Gyökeret eresztek. A kislámpában vibrálni, sisteregni kezd az izzó, a konyhában a főnövér bekapcsolja a kávégépet. A verset pár napja megmutattam Imrének. Olvasom az újabb és újabb szakaszokat, a giccses, szirupos mondatokat, az érzéseknek ezt a zavaros, közhelyes áradását, de ha most kellene megfogalmaznom, mi jár a fejemben, talán ugyanezeket a szavakat használnám, mert nincsenek

jobb szavaim ezekre a megmagyarázhatatlan érzésekre. Megnyikordul a vaságy, egy pillanatra elhiszem, hogy Dorka mozdult meg rajta. Feszülten hallgatózom, de nem történt semmi, nincs más, csak a gépek szörcsögése, a légkondicionáló bűgása, az öregember halk szuszogása. Az elmúlt napokban Dorka mellett töltöttem az éjszakákat a madár-mintás matracon, az agyvelős párnahuzattal. A nővérek félrenéznek, az öreghez meg úgysem jön senki. A lakásom Anna nélkül élettelen. Ez maradt, hallucinációk és képzelődések sorozata, menekülés a nosztalgiába, keserűség, remény, kétségbeesés, mikor melyik. Sokszor csak egy hajszálon múlik. A végtagjaim ólomnehezek, a fejemben folyamatos zaj. Ezeken a lapokon Zsófi csak indok, Zsófi nem létezik, miközben azt hazudom neki, hogy rajta kívül senki más nincs a világon. Minden szavam üres ígélet. Ezeken a lapokon minden ijesztő és idegen, sosem jártam még ott, ahonnan előtörnek ezek a kétségbeesett kiáltások, a kiáltásaim. Csak írok és írok, de soha nem fogom megérteni, soha nem jutok a végére. A pszichológus szerint minden a sokk és a bűntudat miatt van. Nem tudom, nem tudom. A légkondicionálóból csöpög a víz, Dorkának mintha sípolna a tüdeje. A mellkasához hajolok, de minél jobban figyelek, annál kevésbé hallok hangokat. Félek ettől a sípolástól. Megfordítom a spirálfüzetet, Dorka oldalán teljesen mások a mondatok, mintha nem ugyanaz az ember írna a füzetbe, ezt az embert ismerem, én vagyok az. Visszafekszem a matrakra. Friss kávé illata szállingózik az emeleten, a főnövér a kávéját kevergeti. Dorka az első kávéját mindig az ágyban itta meg, az utolsó este hatkor, ragaszkodott ezekhez a szertartásokhoz. Zsófi utoljára 22 órája volt aktív a Messengeren. Egy hete nem válaszol az üzenetemre, de tudom, hogy olyannak szeret, amilyen vagyok. Ezt a mondatot kétszer is aláhúztam, aztán besatíroztam sárga filctollal, vastagon. Olvasok tovább.

*

Elsuhanó kép, suhancok könyökölnek a felüljáró közepén, mellettük biciklik, a korlátnak támasztva. Csak ne dobjanak le semmit az úttestre. Lehajtó, benzinkút és pizzéria, körforgalom, temető és kutyafuttató, posta, közért, kerülőúton megyek a házhoz, a gumijavító műhely felől, a város szélét megkerülő földúton. Égett gumiszag, égett hulladék, az autópálya agyzsibbasztó zúgása, kihegyezett kerítésrácsok, acsarkodó

kutyák, matt fényezésű terepjárók, elviselhetetlen agresszió árad a levegőből, a tárgyakból, az emberekből. Egyébként az nem falu, ahová te kijárogatsz, hanem város, zárta le a beszélgetésünket Anna a kocsiban, amikor végül elmondtam neki néhány dolgot Zsófiról. A kezét összekulcsolta maga előtt, az arcán fáradt szomorúság, Anna mindenben jobb nálam. Tényleg város, azóta megnéztem az interneten, pedig úgy néz ki, mint egy falu, alig lakik itt néhány ezer ember. Távolabb parkolok le a háztól, egy fa alá, hogy ne legyen annyira feltűnő a kocsim. Ráz a hideg, reggel harmincnyolc fokot mértem. A lehető leghamarabb be kellene dobni a levelet a postaládába, aztán visszaszállni az autóba, beindítani a motort, és hazamenni. Mégsem mozdulok. Le kellett volna ragasztanom indulás előtt a borítékot, mert így kiszállás helyett még egyszer, kétszer, háromszor végigolvasom a kézzel írt levelet. Elérzékenyülök a saját mondataimtól, az utolsó sorokat ismételve libabőrös lesz a karom. Imre szerint az ilyen leveleket saját magunknak írjuk, ezért elolvasom úgy is, mintha én lennék Zsófi, és így sem tudok ellenállni a szövegből áradó pátosznak. Éppen kiszállnék a kocsiból, amikor észreveszem, hogy két lány csönget be Zsófihoz, a barátnői lehetnek, egyszer mesélt róluk, egyikük fodrász, a másik magyartanár a helyi iskolában. Hőhullám tör rám, verejtékezni kezdek, amikor Zsófi megjelenik a kapuban, két hete találkoztunk utoljára. Az autót csak sötétben látta, ha most felismeri, mindennek vége. Megpróbálok lebukni a kormány mögé, onnan leskelődöm tovább, a lélegzetemet is visszafojtom. Ha nem olvasom el annyiszor a levelet a kocsiban, már rég túl lehetnék az egészen, kiszállok, bedobom, visszaülök, elhajtok. Ennyi lett volna. A kapu előtt beszélgetnek, Zsófi hosszú, térdig érő kötött pulóvert visel, a kedvenc fekete bakancsával. Ismerősek a mozdulatai, a grimaszai, ahogy összegumizza a haját. A felemelt kar, a kifordított könyök, a száj mozgásának ritmusa, a fanyar félmosoly. Elsőre a nevetés is ismerősnek tűnik, de minél tovább nézem az arcát, annál inkább elbizonytalanodom, ilyenek még nem láttam. Könnyed, nyugodt, természetes. Mosolyogva ölelkezik össze a barátnőjével, a fodrásszal vagy a tanárnővel, a nevékre sem emlékszem. Felülnek a kerítés betonperemére, lógatják a lábukat. Harminc év múlva, amikor már asszonyok lesznek, ugyanígy fognak sugdolózni a lócán. Zsófi mutat valamit a lányoknak a telefonján, közben nevet, hátraveti a fejét, kivillan a nyaka, az a vékony hattyúnyak, a pulóver

felcsúszik a térde fölé, nekidől a laza dróthálónak, a helyén van, boldognak tűnik. Szorongatom a kormányt. Az autó lassan kihül, egyre hidegebb alattam az ülés, párásodik az ablak a leheletemtől, reszketek a láztól. Nézem Zsófit és a barátnőit, ahogyan gesztikulálnak és nevetgélnek, olyan finoman, olyan bensőségesen érnek egymáshoz, ahogyan csak a lányok tudnak. Nincs itt semmi keresnivalóm.

*

Olyanok ezek a hajszalerek, mint az áramkörök. Egymás mellett futnak, egyes helyeken érintik vagy metszik egymást, csomópontokba rendeződnek, szétterülnek. Az ovális csomópontok felülete sötétebb, néhol teljesen fekete. Finom gyűrődések sorjáznak, miniatűr hegylancok és folyómedrek, a vájatokban megül a por, a kenyérmorzsa, a radírtörmelék, káprázik a szemem a rovátkáktól és a repedésektől, mintha az agy idegpályáit látnám magam előtt kiterítve, százötvenezer kilométer az asztallapon. Beláthatatlan táj, a huzalok között ismeretlen kapcsolatok, kibogozhatatlan összeköttetések, nem tudom, hová vezetnek és mitől aktiválódnak az idegnyalábok. Össze vagyunk drótozva, de nem tudjuk, hogyan. A baleset óta gyakran elkalandoznak a gondolataim, nem tudom követni saját magamat, az idegpályáim labirintusában tévelygek. Huszonöt éve ülök ennél az asztalnál, és egyre gyűlnek rajta a barázdák, a lemoshatatlan tintafojtok, a forró kávéscsészék hagyta körkörös nyomok, hajszalerek, áramkörök, rovátkák. Ez egy íróasztal, ez egy tanterem, ez egy krétacsonk, ezek iskolapadok, ezek hullámozó papírcetlik, ezek diákok, én vagyok a tanár. A mai feladat témája a demokrácia és a diktatúra fogalma, szabadon válaszolhattok, jöhet történelmi példa, saját élmény, bemutathatjátok a kedvenc filmeteket, felőlem írhattok verset, vagy csak írjatok le betűket egymás után, nem kell, hogy szavak legyenek, ez nem tanulmányi verseny, nem is röpdolgozat, csak írjatok, írjatok, csak maradjatok csendben, csendet szeretnék, szeretném hallani a saját gondolataimat, a kisüléseket az agyamban, a zümmögő, sípoló hangokat, a recsegő membránt, a mobiltelefon pittyegését. Csendben görgetek lefelé. A tüdőgyulladás (pneumonia) a tüdő és a légzőrendszer betegsége, amelyre a légzőhólyagok (alveolus pulmonis) gyulladása és gyulladással járó izzadmánnyal (exudatum) való telítődése jellemző. Leggyakrabban bakteriális, vírusos vagy kórokozó gombás fertőzés, esetleg parazita okozza, ritkábban

keringési rendellenesség, maró gőzök, gázok vagy egyéb tüdőszérülés, bizonyos gyógyszerek, illetve autoimmun betegségek hatására alakul ki. Jellemző tünetei közé tartozik a köhögés, a mellkasi fájdalom, a láz és a légzési nehézségek. A tüdő kiterített képe, mint a fák koronája Zsófi kedvenc festményén, fehér foltok a szürke gomolygásban, egymásba kapaszkodó csigolyák, a bordák halvány rajzolatai, egy ottfelgett vénakanül, gyulladás a lebenyen, az elmosódott röntgenfelvételen, karcoldások a telefon kijelzőjén. Huszonöt éve hiszem azt, hogy ez egy íróasztal, hogy ez egy asztallap, faburkolat erezzettel, gyantatáskákkal, lamellákból összeragasztva, gyalulva, lekopott lakkozással, rajta az osztálynapló, egy cserepes virág, a tollaim, újabban a mobiltelefonom és a laptopom is. Hogy ez egy tanterem, hogy ezek tárgyak, hogy ami körülvesz, az a valóság. A diákok sutorognak, a fülemben lefojtott membránrecsegés, tüdőgyulladás. Bizonyos szavakat sosem akarunk hallani, mert tudjuk, hogy végleg megváltoztatják az életünket.

Felhőséta III. (akril, vászon, 50 x 50 cm, 2018)

Bogdan Suceavă

AZ ÖRDÖG KÜLDÖTT EGY ZONGORÁT

(A trimis diavolul un pian)

- Ki küldene ide csomagot? Vajon ki lehet? - töprengett. - Még csak levelet sem írt nekünk senki, azt se tudom, mióta.

- Most érkezett - mondta a nő komoran. - Amikor a postás ideért az utcában, kopogott a kapun, és azt mondta: tessék, csomagotok van, itt írd alá. Aláírtam. Mondta még, hogy alig bírta felhozni a dombra, pedig a biciklijén tolt.

A férfi kijött a verandára, tornaingben, kezén nagy, makacs olajfoltokkal. Arcán az olaj összevegyült a verítékkal. Ha nem sikerül megjavítania a láncfűrész holnapig, elveszíti a fizetséget, amit a menedékháznál a fa felvágásáért kapna. Bár kevesebb turista jön már, mint egykor, a menedékház továbbra is fizet a tűzifa szállításáért, felaprításáért és elrakásáért. A láncfűrész régi volt, a hatvanas évekből, szovjet gyártmány. Annak idején egy vagyonba került, egy motorbicikli árát adta ki érte. Csakhogy azóta az acélfogai felőröltek egy egész erdőt, s most már alig piheg. Amikor pedig meg se moccan, nehéz rájönni, mi kellene neki.

- Mit ír a csomagon? - kérdezte a férfi, miközben elnyűtt ronggyal törölgette a kezét.

A nő térdre ereszkedve nézte az udvar közepén a faladát, amelyen nagy betűkkel, vörös festékekkel ez állt: *TÖRÉKENY*.

- A neved van rajta és a címünk. Igen, nekünk jött, Küküllőgazló 166.

- Nehéz? - érdeklődött a férfi, mintha épp magához térne döbbene-téből. Félig-meddig megfogalmazott magában egy elméletet a küldeményről, elképzelte, ahogyan láncban téved egy sor postahivatal szerte a világon, amíg a csomag el nem érkezik hozzájuk.

- Könnyűnek nem könnyű - felelte a nő, miközben lassan felemelkedett. - Épp csak fizetni ne kelljen érte, nem hiányzik az ilyesmi.

A férfi hirtelen lecövekelt a lépcsőn. Az istálló behorpadt tetejére meredt, annak az embernek a tekintetével, aki mindent ért. Aztán megszólalt:

- Tudsz-e még valamit az unokatestvéredről, Costachéről?

A nő megélné: kült:

- Nem tudok semmit. A saját apjának sem írt már egy ideje. Legalábbis nem hallottam, hogy írt volna.

- Hány éve lehet annak, hogy elment?

- Nem is tudom. Azt hiszem, tíznél több. De úgy hallottam, kimúlt, miközben próbált átkelni Amerikába. Vagy Kanadába. Szóval oda, amerre menni akart. Azt mesélték, felszállt egy hajóra ott, ahol nem szabadott lennie. Aztán azt is mondták, hogy nem is volt azon a hajón, hogy már régóta Ausztráliában él, s ott egy juhfarmon dolgozik. Mindenfélét hallottam beszélni róla.

A férfi borostás állat vakargatta. Félni kezdett, mint mindig azoktól a dolgoktól, amelyeket nem értett. Igyekezett leplezni ezt a nő előtt.

- Igen - mondta -, tőle kell lennie, Costache unokatestvér csomagot küldött nekünk. Összeszedte magát pénzileg, és most ezt juttatta nekünk.

- Mi lehet benne? - töprengett a nő, és egy lépésnyit hátrált.

- A legjobb egy új láncfűrész volna. De úgy hallottam, ilyent már nem gyártanak. Azt sem hiszem, Costache unokatestvéred van olyan okos, hogy kitalálja, mi kéne nekünk most a legjobban.

A nő vállat vont:

- Nincs ahonnan tudnia, milyen itt az élet manapság. Amikor ő eltávozott, te még a gyárban dolgoztál. Erősen elcsodálkozna, ha megtudná, hogy új mesterséged lett ősz fejjel...

- Hm, igen - mondta a férfi. Aztán, egy pillanatnyi mérlegelés után:

- Gyere, bontsuk ki.

Csavarhúzó t vett a kezébe, úgy közelítette meg a csomagot. Figyelmesen megszemlélte a fehér szegőléceket, teli voltak címkékkel, bélyegzőkkel, más jelzésekkel. Nagy, fekete betűkkel azt írta a küldemény egyik sarkán: *Aradi Vám*. A szegőlécek közé dőfte a csavarhúzó, és lassan megfeszítette. Hirtelen abbahagyta, azt mormolva:

- Szerinted kifizettetik velünk a dobozt?

A nő nem válaszolt.

A férfi leválasztotta az első szegőléce t, és tágra nyílt szemmel bámult a doboz belsejébe. Fehér fóliába csavart csomag. Bá rmi lehet benne. Elkezdte leszedni egyenként a szegőléceket. A csomag tartalmát nagy, fehér kockák védték, az üres helyeket ezekkel póto lták ki, anyaguk

tapintásra a gyapjúval töltött párnákéra emlékeztetett. Kiszedte mind-egyiket, és kiemelte a fényre a becsomagolt küldeményt. A kibontott doboz úgy festett, mint egy összetört csigaház. Üldögélt karjaiban azzal a tárggyal, csak nézte, egyetlen gondolat vagy ötlet nélkül. Könnyű volt, törékenynek tűnt, legalábbis a csomagoláson át ilyennek érezte. A napsütésben ragyogó fehérnek látszott. Ahol megfogta, a fóliára átkenődött ujjairól az olaj.

- Nem törölted le rendesen a kezed - ingatta a fejét a nő. - Mindened olajos, s a hajadnak olyan a szaga, mint a fűrészpornak.

A férfi továbbra is mozdulatlanul ült az udvar közepén.

- Ezt nem Costache unokatestvéred küldte - bökte ki.

Hirtelen léptekkel a tornác felé indult, letette azt a tárgyat a deszkalépcsőre, és óvatosan lefejtette róla a fóliát. Három könyvecske pottyant ki és szóródott szét estében, egy fehér, egy piros és egy szürke. Szeme elé pedig egy aprócska, szürkés, fénylő tárgy került, azt írta rajta apró betűkkel: *Macintosh 610*, és egy légszekrény nélküli harmónikára hasonlított, csak billentyűk helyett betűkkel feliratozott gombokkal volt ellátva. Hozzá volt ragasztva egy másik, sok kábelt tartalmazó csomag, ami azt jelezte, a különös tárgyhoz még valami tartozik, valamihez illeszkednie kell ahhoz, hogy működjön, hogy ez esetben valamilyen különlegesebb összekapcsolásról van szó.

- Van valami levél is veled? - kérdezte a nő, aki azóta sem moccant el az istálló mellől. Láthatóan nem adta fel egyelőre, hogy valamiféle emberközeli magyarázatot találjon erre a jelenésre.

- Valamilyen írógép ez - mondta a férfi, félig-meddig megvilágosodva. - Mindegyik gombon van egy betű. S van vagy száz belőlük. Nagyon sok van, olyan is, amelyiken nem lehet kiolvasni.

- Lehet, hogy eladhatjuk - töprengett a nő.

- Csak éppen találj olyasvalakit, akinek megvan a másik fele, ami kell hozzá, másképp nem tudom, mihez lehetne kezdeni veled.

Hirtelen az asszony felé fordult, és kifakadt:

- Te vagy a hibás! Mindent elveszel, amit adnak! Min'ha világszegényei volnánk! Inkább menj ki a kapu elé, figyeld a postást, és hívd be, amikor jön vissza az utca felső végéből.

A nő megrezzent, és tette, amit mondott a férfi. Kiállt az utca közepére, onnan nézegette, a kapu rácsán át, a verandán heverő, kibontott csomagot. Vétkesnek érezte magát. Egyik lábáról a másikra

álva, enyhén ingatta magát, mintha a szél fújná ide-oda. A férfi leült a ház lépcsőjére, onnan nézte hosszan azt a valamit. Összeszedte a földről a három könyvecskét. Nem lapozott beléjük. Így maradtak egy jó darabig, a férfi és a nő, amíg a postás fel nem sejlett a láthatáron, amint égis ver fel az utca porát biciklijével, amely úgy nyikorgott, hogy a falu szélén is hallatszott.

- Jó napot - lépett be az udvarra.

- Tudsz valamit erről a csomagról? - kérdezte a férfi, nehézkesen állva talpra a lépcső tetején.

A postás fiatal ember volt, szinte gyermek még, a férfi pedig magasról nézett le rá, még mindig dühösen vélt ostobaságáért, hogy pontosan nekik kézbesítette ezt a csomagot.

- Nem tudok - válaszolta a postás. - Minket behívnak a megyéhez gyűlésbe, s azt mondják, hogy panaszokat kapnak, mert nem végezzük jól a munkánkat, hogy elkeverednek a levelek, a csomagok, az utalványok. De már hogy lenne ilyen nehéz? Például van ez a csomag, az itteni címmel rajta. Hát idehoztam.

A nő egyszeriben elsápadt, két lépést visszahúzódott, és éles kiáltást hallatott.

- Hívjuk ide az atyát! - szólt aztán elhaló hangon. - El kell jönnie olvasni nekünk, megtisztítani az udvart. Nem tudom, ki küldte a csomagot, de akárki is legyen, a Szentírás szava eltörli ezt az egészet.

A férfi a fejét ingatta, láthatóan feszengve a nő szavai miatt. Aztán azt mondta:

- Nem pópa-dolog ez. Nem érted, hogy a csomag nem nekünk van? Tévedés az egész.

A postás kiigazította:

- A te neved van rajta. Nézd csak: szám, falu, megye, ország. És itt áll az is, hogy honnan jött, egy kanadai postahivatalból. Vagy miféle is az.

- Neked jött - mondta a nő is, mintha verdiktumot olvasna fel -, és nézd meg, milyen, mint egy harmonika, amelyiken játszani senki sem tud.

- Nem tudom - mondta a postás elgyötört hangon -, de biztosan nem az én hibám. Ne tegyetek panaszt a megyei postafőnöknél, mert vétket hoztok magatokra.

Kifordult az udvarról, elvette a kapu előtti kőhöz támasztott biciklijét, még egyszer visszanezett az olajtól szurtos férfira és a kerge szemű nőre. Sajnálta őket, ez volt a nézésében. A férfi elkapta a tekintetét, de már nem mondott semmit. Az asszony halomba gyűjtött mindent az udvaron, a fóliát és a puha kockákat, azt a dolgot visszatette a helyére, aztán bement az istállóba. A férfi felemelkedett ültéből, odament a satuasztalhoz, amelyen, a ház sarkánál, a félig szétszedett láncfűrész hevert. A nő kilépett az udvarra a gázpalackszállító szekérével. Kioldotta szakadt kötényét, felakasztotta egy szegre, mégsem mehet ki a házból így. Fejkendőjét megkötötte az álla alatt. Rádobta a dobozt a szekérére, és azt mondta:

- Ha nem találom meg a tisztelendőt, hogy olvasson nekem, talán az énekest. Valaki kell, hogy olvasson nekünk.

Abban a pillanatban annyit hallott meg csupán, ahogyan a férfi bekapcsolja a gépet, hallotta a durranást, de nem látta a lángcsóvát, azt sem, ahogyan az udvart pillanatok alatt ellepi a fekete, fojtó füst. Mérgezett kén szaga telepedett rá az egész helyre. A férfi sápadtra rémülten tápázkodott fel a földről. Tompán morogta:

- Na, így néz ki az ördög! Pontosan így! Én láttam már vagy kétszer, és mindig így csinál. Jobb lenne, ha azért hoznád ide a sekrestyést, hogy a láncfűrészemre olvasson, mert ebből élünk, s ennek márpedig anyyi...

A nő makacsul szembeszegült:

- De én is láttam, tudjad! Hallottam beszélni, láttam a tévében, hallottam éjszaka, vaksötétben, ahogy sántikálva lépked, és láttam most, ahogy postán küld jelt. Csupa tisztátalanságot adatott meg látnom, Uram, őrizz!

A férfi eltöprengett, füstbe fulladt hangon:

- Hogyan fogom felválni én ezek után azt a rengeteg fát fejszével? Túl sok. Lehetetlen.

Fejét ingatva nézett a nőre, aki sűrűn vetette a keresztet, riadt, tévelygő szemmel pillantva vissza a férfira, aztán csak annyit mondott neki:

- Te hogy gondolod, vajon él még Costache unokatestvéred ott, ahová elkerült?

TÖRTÉNET HARMONIKÁVAL

*(Poveste cu un acordeon)**Oliver Dragičević-nek*

- Nem fér be - mondta a hadnagy -, tömködjed te is egy kicsit.
 - Nem így megy ez - felelte a fiú. Verejtékezni kezdett.
 - Be kell férnie. Nem engedhetünk be senkit a Cotroceni Palotába anélkül, hogy a nála lévő tárgyakat át ne világítanánk.
 - Engedtessék meg - szólalt meg a művészügynök, aki hirtelen igencsak felfigyelt a beszélgetésre. - Marian Ionescu a Karlovy Vary-i klasszikus harmonika fesztivál győztese, és az elnöki hivatal meghívására van itt, hogy fellépjen. Nem valami terrorista, aki isten tudja, mit csempész be a harmonikájában.
 - Értem én - mondta a hadnagy -, de nagyon szigorú a szabályzat ilyen esetre. Az összes megadott méretű tárgyat át kell világítanunk. Logikus biztonsági intézkedés. Csak egy kicsit kell begyömöszölnünk.
 - Kizárt dolog - mondta Marian.
 - Álljunk meg egy kicsit - szólalt meg ismét az ügynök. - Beszélhetnék az ezredes úrral? Úgy gondolom, tisztázhatjuk így az egészet. Minden rendben van, nem történt semmi.
 - Természetesen - mondta a hadnagy. - Hívom rádión. A kettes kapunál van. Ma este sok meghívott ott lép be. Protokoll van erre.
 - Tudom - nyugtázta az ügynök -, mondta nekem is, hogy arra menjek. De a palotának ezen az oldalán parkoltunk. Ez a kapu volt a legközelebb. És havazni kezdett. Ott jöttünk be, ahol értük. Megkérem, értesítse rádión.
 - Persze - mondta a hadnagy. - Nem teszek egyebet, mint követem az államelnöki hivatal biztonsági előírásait.
 - Ez csak természetes, érthető - felelte az ügynök. - Nincs semmi gond.
 - Hihetetlen - suttogta a fiú. - Bele akarta gyömöszölni a harmonikámat az átvilágítóba. Életemben nem láttam még ennyi értetlenséget és tiszteletlenséget. Egyszerűen nem látta, hogy nem fér. Menjünk innen.
- Az ügynök diszkréten nevetett, mintha csak kettejük által érthető viccet hallana:

- Nem léphetünk le csak úgy. Itt az országos elismertséged forog kockán, az európai ösztöndíjról van szó, amelyet elnyersz az alapítvány bizottságának ajánlásával, sok minden most a tét. El sem tudod képzelni, hányan szeretnének ma este fellépni itt.

- De akkor sem szabad tömködni egy harmonikát. Nem tárgy. Ezek az emberek már akkor vérig sértettek, amikor úgy tekintettek rá, mint egy tárgyra, amiben el lehet rejtteni valamit. Egy hangszernek lelke van, a bensejében szellem lakik. És nem arra értem, hogyan egyensúlyozza ki a hangot, vagy milyen a légszekerény méretterjedelme, hanem a hangszer szelleméről beszélek. Nem szabad összezúzni, mert utána már soha nem tart velünk.

- Aha - mondta az ügynök, karójára nézve.

- A művészet lényege épp a hangszer lelke. A zenész ezzel folytat párbeszédet, mindent vele csinál. Távozzunk.

- Nem - felelte az ügynök. - Eredetileg egy tárogatóst akartak meghívni, ki kellett cseleznem. Erre fel egészen különleges ünnepséget hoztak össze, teljesen a klasszikus zenére van építve, így csak természetes, hogy érdeklí öket a jelenléted, Chopin harmonikán. Ez a mai este pedig olyasmi, mint Mozart Salzburgban.

- Drága barátom! - csendült fel mögötte az ezredes hangja. - Öllelek. Mikor érkeztetek? Ohó, ő Marian? Örülök, hogy megismerhetem. Jaj, milyen is ez az egész, hisz ott voltam a másik kapunál... Tudjátok, a német nagykövet.

- A gond a harmonikával van - suttogta tompán az ügynök. - A kapunál lévő fickó be akarja gyömöszölni az antiterrorista átvilágítóba. Tönkrevágja a négyezer dolcsis szerkentyűmet, aztán ótváru fog szólni. Mi több, felidegesítette a kölyköt, mondtam neked telefonban, hogy eléggé labilis.

- Hadnagy úr - szólt oda az ezredes -, kérlek szépen, segíts Marian úrnak, hogy vigye be a harmonikát. Légy szíves, kerüld meg vele az átvilágítót. Nincs semmi gond ezzel.

- Értettem.

- Vihetem én magam - mondta Marian. - Ne, ne, babonás vagyok, el a kezekkel róla.

- Rendben, természetesen - mondta az ezredes -, erre tessék.

Áthaladtak a folyosón, kiléptek az udvarra, aztán bementek egy oldalszárnyon át a palota épületébe. Felhaladtak a lépcsőn, és az emeleten az ezredes egy apró helyiség ajtóját nyitotta ki előttük.

- Kérem, érezzék otthon magukat. Még húsz percünk van, aztán mehetünk a kulisszákba.

- Van tükör? - kérdezte az ügynök.

- Hogyne, itt a függöny mögött. Ugyanennél készült fellépésére Placido Domingo is.

- Néhány perc csend jól jönne - mondta az ügynök.

- Persze, természetesen - válaszolta az ezredes. - Kérem. Ha szükségetek van bármire, itt a csengőgomb. Jövök értetek hamarosan.

Marian levetette a felöltőjét, elég vékonyan volt öltözve az időjáráshoz mérten, aztán elkezdte kibontani a harmonikát a tokból. Fekete bőrtok volt, ezüstszínű csatokkal. Az ügynök nézte egy kicsit, aztán elővette a fésűjét. Pár pillanatig a tükörbe bámult, nyitott szájjal grimaszolt, hogy elővillanjanak a fogai. Aztán Marian felé fordult.

Marian pokolian borzos volt. Ingujiban ücsörgött, ráhajolva a harmonikára. Frakkja az ágyon hevert, védőzsákjában. Széthúzta a harmonika légszekrényét. Aztán összenyomta, egy dallamrészletet kezdett játszani.

- Nem hallom - szólalt meg.

- Micsodát? - képedt el az ügynök. - Tökéletesen szól.

- A szellemet.

- Semmi gond, hallgass rám, minden rendben van.

- Vadállatok, nem egyebek.

- Ez igaz - nevetett az ügynök.

Marian néhány másik skálát próbált ki.

- Azt hiszem, ideje felvenned a frakkot és a csokornyakkendőt.

- Még nem tartunk ott - felelte Marian. - A hangszer lelke nélkül nem ér semmit sem a frakk, sem egyéb.

- Oké - mondta az ügynök -, csak nyugodtan. Ne siesd el, csillapodj le. Az órájára nézett.

- Kész? - kérdezte az ezredes, aki épp belépett az ajtón.

- Igen, igen - felelte az ügynök -, menjünk, megfésüllek én, amikor odaérünk.

Marian hallgatott, felvette a harmonikáját, és zenélve indult el a folyosón. Harmóniakat játszott. Ugyanazt a frázist több tízszer, újra és újra elejétől kezdve.

- Mintha a kedvesemhez mennék - mondta az ezredes, az ügynökre kacsintva.

- Psszt - felelte az, alig észlelhetően. Aztán súgva hozzáfűzte: - Ász a fiú, de most épp felhúzta magát.

- Egy kissé nyers - mondta az ezredes.

- Ilyenek voltunk mindnyájan.

- Kivéve engem. Én tizenhét évesen tisztelegtem, nem fesztiválokon kóboroltam.

Kinyitotta az irdatlan szoba ajtóját, amely kulisszaként szolgált. Odabent az egyik sarokban, egy szintén frakkos, teljesen ősz úriember üldögélt, merev tartással, a Brâncoveanu-ház motívumvilágával díszített széken. Amikor pillantásuk találkozott, Marian abbahagyta a skálázást, mozdulatlan maradt egy pillanatig, aztán óvatosan letette a harmonikát. Meghajolt az idős férfi felé:

- A legnagyobb tisztesség számomra, hogy én zenélhetek a hangverseny nyitányaként - mondta. - Azóta csodálom, mióta először hallottam játszani. Ön az egyik példaképem. Előadásai közül leginkább Bach énekkari műveinek zongorára készített átíratait tartom nagyra. Dinu Lipatti óta nem volt részünk ilyen élményben.

Az idős férfi felemelkedett a székről, kezét nyújtott Mariannak:

- Én is hallottam önt játszani. Tudom, hogy adott elő Bach-műveket, tavaly ősszel ott voltam a koncertjén a Rádió hangversenytermében. Kiemelkedő tisztaságú előadás. A legtehetségesebb mai fiatal zeneművészek közé tartozik. Engedje meg, hogy átöleljem.

Az ezredes ismét csipentett a szemével az ügynök felé.

- Ettől megnyugszik.

- Mi a program? - kérdezte az, karójára pillantva. - Van utolsó perces változás?

Az ezredes fennhangon felelt:

- Elnök Úr hamarosan elkezdí üdvözlő beszédét. A teremben öexcellenciái, Hollandia, az Egyesült Államok és Németország nagykövete van jelen. Feltehetőleg protokolláris válasz-felszólalások következnek majd. Amint lejár a diplomáciai rész, a tanácsos úr bejelenti Mariant. A színpadon már ott a zongora, Marian ez elé állva fog játszani. Négy mikrofon veszi: egy a plafonból ereszkedik alá, egy állványra van téve, kettő pedig a zongorára erősítve. A szőnyegen van egy kis piros kereszt, Mariannak oda kell állnia. Miután lejár az

előadása, a tanácsos úr bejelenti a Mester zongorakonzertjét. Marianak tizenöt perce van, a Mesternek harminc, ahogyan megegyeztük. A ceremónia után koktéltre megyünk a Bizánci Terembe.

- Oké - mondta az ügynök. - Én maradok a színpalak mögött.

- El kell még próbálnom valamit most - mondta Marian.

- Nem lehet behangolni a hangszeret itt - jelezte udvariasan az ezredes -, behallszana a koncertterembe, és épp az elnök beszél.

A mikrofonok valóban az elnök hangját sokszorozták. Felolvasott valamit. Románia európai integrációja. Politikánk erővonala. Az összeurópai szellemiség. Civilizáció és kultúra. Az emberiség globális problémái napjainkban.

- A harmonikát nem kell behangolni - mondta Marian. - Nem úgy, mint a zongorát.

- Nem, természetesen - felelte az ezredes. - Viszont nem zajonghattunk itt, behallszik.

- Ez nem zaj, hanem zene. Lélek.

- Kimegyünk a folyosóra - mondta az ügynök.

- Hideg van ott - óvakodott Marian.

- Okés lesz - mondta az ezredes -, bemegyünk a rádióközvetítési és vágófülkébe.

- Jöjjenek veled? - kérdezte az ügynök.

- Nem, egyedül megyek - felelte Marian.

Tíz perc múlva visszaérkezett, még mindig fésületlenül. A frakk ferdén állt rajta. Azt kérdezte:

- Még meddig beszél az elnök?

- Fogalmam sincs. Készen áll a hangszer? - kérdezett vissza az ügynök.

- Igen - felelte Marian felfénylő arccal. - Akármit el tudnék játszani most. Minden isten velünk van.

Arcán határtalan ragyogás ült.

- Gyere, megfésüllek én. Mutatom, hogyan kellene elhelyezkednie a frakknak a válladon, már annyiszor elmondtam... Ha így tettél volna Csehországban is...

- Azt hiszem, az elnök eléggé elnyújtja - mondta a Mester az ezredesnek.

- Ehh, ilyen a diplomácia.

- De tényleg - fordult Marian az ügynök felé. - A bejelentett programhoz képest már negyedóra telt el.

A mikrofonok azt közvetítették éppen, hogy a mai világ dinamikája, a racionalitás gyakorlati alkalmazásai, az időszerű pragmatikus megközelítések, a privatizáció, a művészet.

Marian felfigyelt. A Mester felé fordult:

- Ön hallja, miket mond?

- Nem - válaszolt nyugodt mosollyal az idős férfi -, sohasem hallgatom őket. Nem érdekel. Bemegyek, leülök a zongorához, előadok. Ennyi az egész.

Marian hosszasan szemlélte a Mestert. Az félrenézett. Marian belebámult a harmonika légszekrényébe, mintha az orra hegyét mérckélné.

- Kilépek - szólt az ügynök -, feltétlenül el kell szívnom egy cigarettát.

- Megyek, beszélék a tanácsos úrral - mondta az ezredes. - Lássuk, készen áll-e minden a Bizánci Teremben.

Kisvártatva taps csendült fel. Hangfoszlányok. Kacajok. Valószínűleg valamelyik nagykövet tréfálkozott.

Végül a tanácsos úr hangja. Rövid bevezető beszéd, felkonferálás gyanánt.

- Hol van Marian? - viharzott be az ezredes a kulisszákba.

- Az előbb még itt volt - válaszolta a Mester.

- Most jelentik be - döbbsent meg az ezredes.

- Talán odakint van.

Az ezredes feltépte a hangszigetelt szoba ajtaját. Nem volt ott. Ekkor tért vissza az ügynök.

- Hol van Marian? - kérdezte az ezredes.

- Hát itt, bent - felelte az ügynök.

- Nem, itt nincs.

Az ügynök halálsápadt lett.

- Ezt nem hiszem el - mondta az ezredes.

- Az ajtó mellett álltam végig - bizonygatta az ügynök. - Nem volt, ahol.

- Lehet, a budin van.

Az ezredes benyitott a mosdóba. Kiáltotta. Aztán hirtelen sarkon fordult, és szaladni kezdett. Odakint mesésen havazott. Az ezredes

kémlelte, hová lépjen, cipőben volt. A hó lassan, vastag rétegben ült meg a földön. Az ezredes érezte, nedves a zoknija. A kettős kapu felé vette az irányt, ahol Marian bejött korábban. Amikor odaért, a havon végigsietve, már zihált. Azt kérdezte a hadnagytól:

- Járt erre Marian Ionescu, a harmonikás?
- Ezredes úrnak tisztelettel jelentem, igen. Három perccel ezelőtt.
- És hol van most?
- Elhagyta a területet.
- Miért engedték?
- A program szerint azt hittük, tíz perccel ezelőtt befejezte a koncertjét... Fel is tűnt, hogy ilyen gyorsan távozik.
- Pff - verejtékezett az ezredes -, még csak nem is lépett fel. Húha, ez durva lesz... Mindnyájan megkapjuk a magunkét.
- Pedig szaladt az ezredes úr.
- Hogy be ne lobbanjak. Merre ment?
- Ki a kapun, aztán jobbra. Vele volt a harmonikája, tokba téve.

Az ezredes kitárta a kaput, az utcát nézte. Hosszú utca, a harmincas években felhúzott, régi házak övezik. Ember sehol. A hóban, a kaputól indulva, friss lábnyomok.

Szonda Szabolcs fordításai

BOGDAN SUCEAVĂ (1969, Curtea de Argeş): író, publicista, matematikus. A Bukaresti Tudományegyetemen diplomázott matematika szakon, Michigan állam egyetemén doktorált ugyanabból a tudományágból 2002-ben, és 2007 óta a kaliforniai egyetemen, Fullertonban tanít matematikát. Első könyve 1990-ben jelent meg, azóta jelentős kiadók-nál tizenötnél több, számos esetben rangos díjakkal elismert kötetet publikált. Egyes munkái megjelentek angol, bolgár, francia, olasz és szlovén fordításban is. Magyarul eddig a legismertebb regénye, a *Venea din timpul diez* olvasható (*A félhanggal emelt időből érkezett*, Noran, 2009), a marosvásárhelyi Lector Kiadónál megjelenés előtt áll *Noaptea când cineva a murit pentru tine* (*Éjszaka valaki meghalt érted*) című regénye. Jelen írások a szerző *Să auzi forma unei tobe* (*Hallani egy dob alakját* – Millenium Books, Szatmárnémeti, 2013) című kötetéből valók.

Covaciu Norbert

KINCSÓ

Idegesen járkáltam az épület körül. Az idevezető úton megéreztem valamit: nem lesz minden rendben. Mint akinek a feje köré egy sötét varázsló szürke port szórt, amitől nem lehet szabadulni, s ami valósággal elkábít, úgy éreztem magam. A feleségemnek nem mondtam semmit, kicsit magamnak is hazudtam, ráfogtam a melegre.

Képtelen voltam kivenni a fejemből azt a gondolatot, hogy baj van. Elképzeltem, amint kilép a klinika ajtaján és potyognak a könnyei, nem mond semmit, csak lesütött szemmel odarohan hozzám, átölel és sír. Rágyújtottam volna egy cigarettára. A tarkómban éreztem a szívem dobogását. Nyugtalanság. Idegesen újra körbejártam az épületet. Az ablakból láttam, hogy a doktor és a feleségem a recepciónál vannak, a doki kezében egy füzet és valamit magyaráz. Nem látom Bea arcát. Ránéztem az órára. Tizenöt perc telt el. Ez nagyon kevés, pontosan a fele annak, amit általában bent szokott tölteni. És mit akar azzal a füzettel?

Az ajtóval szembeni korlátnak támaszkodtam, idegesen jártattam a lábam. Kilépett az ajtón. Lassan fordult meg. Az arcát próbáltam minél hamarabb megpillantani, mert onnan mindent leolvasok. Az ajtó üvege szomorúságot tükrözött vissza. Megfordult. Rám nézett, majd gyorsan a földre, a lábam mellé. Elindult felém, széttárta a karjait, az egész teste rázkódott egy nagyot, mint mikor a sírás kezdődik. Percekig álltunk egymást átölelve, a könnyei teljesen átítatták a mellkasomon a pólót. Ideje van a szónak és ideje van a hallgatásnak, ez járt a fejemben. Egy fiatal pár haladt el előttünk, a nőnek nagy hasa volt, a nyolcadik hónapban lehetett. A férfi kinyitotta neki az ajtót, rámosolygott, s mikor elhaladt előtte, átölelte a vállát.

Nem kérdeztem semmit. A hallgatásnak volt akkor az ideje. A szürke köd néhány perc alatt teljesen eloszlott. Megkönnyebbültem. Sokáig ott álltunk szótlankul. Egy fiatal, mosolygós, szőke lány lépett ki az ajtón, ő biztosan jó híreket kapott. Ránk nézett, egy pillanatra találkozott a tekintetünk, együttérzést olvastam ki a szeméből. De gyorsan elfordította a fejét, lesietett a lépcsőn, balra fordult, hamar

eltűnt a fák mögött. Beültünk a kocsiba, de nem indítottam be a motort. Vártam, hogy mondjon valamit. Tudtam, kár kérdezni, ha képes lesz rá, úgyis elmondja. Hamarosan megszólalt, nem fejlődik, ennyit bírt mondani, majd hangosan bögni kezdett. Közben egy barna, göndör hajú nő ült be a mellettünk parkoló autóba, rögtön a telefonjához nyúlt, valószínűleg felhívta a férjét, az arcáról azt olvastam le, hogy jó hírt közölt vele.

Amikor hazaértünk, apósom megkérdezte, hogy mit eszünk, mint mindig. Bea semmit sem mondott, bement a házba. Én akartam mondani, de mintha egyszeriben megnémultam volna, nem tudtam kinyitni a számat. Abban egyeztünk meg, hogy az ő rokonainak ő mondja el, az enyémekek én. De nem tudott megszólalni egyikőnk sem. Apósom idegesen kérdezte, hogy mi a baj, és azt mondta, hogy mondjuk már, mert látja, hogy van valami. Én valóban akartam mondani, de láthatatlan szálakkal összevarrták a számat. Berohantam Bea után, apósom utánunk, amikor a vállamra tette a kezét, végre ki tudtam mondani. Bea a széken sírt, odament hozzám, átölelte, és azt mondta, hogy minden rendben lesz.

Minden rendben lesz. Utálom ezt a mondatot. Ennél csak az a rosszabb, ha azt mondják, ne búsuljunk, majd a következő összejön, vagy örüljünk annak, hogy legalább megfogant, másnak még meg se fogan. A társadalomnak nincsenek válaszai erre a fajta tragédiára. Ez teljesen más, mint mikor egy rokont veszít el az ember, akkor legalább hagyják, hogy gyászoljon, de ennél a fajta veszteségnél a legtöbben csak legyintenek. Zsigerből csak ez jön nekik.

A halál az utóbbi néhány hónapban gyakori vendég volt nálunk. Nagyanyám eltávozása után, ami egy hónappal a magzat fogantatása előtt történt, megpróbáltam valamiféle stratégiát kidolgozni a halálesetek köré, de ha a halál a születés körül történik, arra nem lehet módszert találni. Téged vigasztal az ilyesmi?, kérdem a feleségemtől, rá sem nézve szerdán reggelineél, mialatt hosszasan a joghurtos üveget forgatom a kezemben. Mert engem még jobban idegesítenek, ennél még az is jobb lenne, ha nem mondanának semmit. Sőt, az lett volna a legjobb, ha senkinek sem mondtuk volna el, mert akkor legalább most senkivel nem kellene közölnünk a rossz hírt. Amikor megtudtam, hogy gyerekünk lesz, kikiabáltam az ablakon, hogy mindenki tudja meg. A feleségem óva intett. Én babonának tartottam az ilyesmit,

minden rokont és barátot felhívtam, közöltem a jó hírt. Bea azt mondja, ha legközelebb várandós lesz, három hónapig nem mondjuk el senkinek. Még mindig babonáságnak tartom, de biztosan fékezni fogom magam, tőlem senki nem tud meg semmit.

Statisztika. Négyből egy. Ezt már otthon, a vécén ülve, a sírással küszködve gondolom. A fiatal pár az egyes, a mosolygós szőke a kettes, a göndör a hármas, és mi vagyunk a négyesek. Miért mi? Gondolom, mindenki ezt kérdezi magától. Megpróbálom elfogadni, erre gondolok még, meg arra a boldogságra, amit akkor éreztem, amikor a feleségem berohant az ajtón, az orrom alá dugott egy hosszú csőnek látszó tárgyat, és széles mosollyal vigyorgott rám. A teszten két függőleges csíkot láttam, és azonnal tudtam, hogy ez mit jelent, de félálomban még azért izgultam, hogy mindez, amit abban a pillanatban átélek, ne csak egy álom legyen. Aztán eszembe jut Montenegró. Három napra rá indulunk. Ugyan, mi bajunk történhet, gondoltuk, mert olyan boldogak voltunk, hogy két év után végre összejött, és hogy a sok haláleset, amelyek a családukban történtek az utóbbi hónapokban, amelyek miatt Bea mindig azt mondta, hogy ez nem a mi évünk, hogy ennek az egésznek végre vége van, és az év második fele még lehet a mi évünk, na emiatt gondoltuk azt, hogy nem lehet semmi baj. A vécén ülve arra gondolok még, hogy biztosan az a montenegrói hülye fasz volt a hibás, aki kikanyarodott elénk, Bea vezetett, már nem tudott megállni, megpróbálta kikerülni, de nem sikerült. Az autónk jobb eleje teljesen összetört, kifolyt a hűtővíz, az olaj, kinyíltak a légszákok. Odarohantam a fiúhoz, és jó balkáni szokás szerint felpofoztam. Bea megnyugtatóan, hogy nincs semmi baja, egy kicsit meghúzta a hasát a biztonsági öv, de nem fáj, egyáltalán. A kocsinkat haza kellett hozatni, mi meg busszal mentünk tovább. Biztosan akkor állt le a fejlődés, az ütéstől vagy az ijedségtől, gondolom. Aztán próbálok még magyarázatokat találni. Találok is, de mindez csak feltételezés, a kevés testmozgás, az egészségtelen étel, a városi levegő, a műköröm, a kevés folyadékbevitel, a túl sok elektromos eszköz, a rovarirtóval kezelt gyümölcsök és zöldségek, a rádióhullámok... Ezek a gondolatok villámokként cikáznak át az agyamon, és nem bírom ki, hogy ne sírjak, amikor senki sem lát.

Mi van akkor, ha az orvos téved, az első álmatlan éjszakámon ezen gondolkodtam. Forgolódtam az ágyban, a nyakamon éreztem a csörgő

verejtéket, a lepedő is átnedvesedett alattam. Az nem lehet, vontam le a következtetést éjjel kettőkor. Mindenki a mi dokinkhoz akar járni, naponta vagy tíz órát dolgozik, még szombaton is, annyi a páciense, és ez a szüléset a legdrágább magánklinika a környéken. Nincs értelme máshoz menni. Valószínűleg a doki már egy héttel ezelőtt is sejtett valamit, azért csináltatott meg velünk néhány tesztet és hívott vissza egy héten belül. Később Bea is azt mondta, hogy már akkor látta rajta, mintha nem tetszene neki valami, de nem rémisztett meg minket, csak akkor mondta, amikor már biztos volt benne. Jó doki, vonjuk le közösen a következtetést, de azért másnap beírjuk a keresőbe: nem fejlődő magzat. Kiderült, hogy nem hazudott az orvos, rengetegen vagyunk. Van néhány rémtörténet is, olyan értelemben, hogy a doktor javasolta az abortuszt, az anyuka más orvost keresett, majd egészséges gyereket szült. Ekkor még reménykedem, de Bea tudta, hogy hiába. Miután a vasárnap délelőttünket szomorú történetek olvasásával töltöttük, elmondta, hogy érezte ő már korábban a bajt. Állítólag a nők ezt megérik, egy férfi nehezen tudja elképzelni, de én hittem neki. A megérzése volt a végső érv. Valamivel könnyebb lett. Olvasva, hogy a szenvedés, amin éppen keresztülmegyünk, családok sokaságának közös élménye, átkeretezte a fájdalmunkat.

Ültünk szótlánul a sarokülön, bámultunk ki az ablakon. Megszólalt, elszáradtak a fehér orchidea szirmai, odament és leszedte a még ép szirmokat is, közben a gondolataimba visszacikáztak az orvos hitelességével kapcsolatos kérdőjelek, hogy csak el kellene mennünk egy másik dokihoz. Ekkor hirtelen elszégyelltem magam, eszembe jutott, hogy a föld alá kívánom azokat a szülőket, akik az én munkámat kérdőjelezik meg, amikor mindegyiknek külön el kell magyaráznom, hogy a gyereke miért kapott egy jeggyel kisebbet, mint a szomszéd fiú. Én nem értek a nőgyógyászathoz, csinálja mindenki azt, amihez ért, zártam le magamban ezt a nagyon nehéz kérdést.

Másnap az orvos elvégezte a beavatkozást. Altatták, ez most a legkíméletesebb módszer. Miközben az előtérben vártam és irigykedve néztem a boldog kismamákat, végiggondoltam, hogyan kell majd az elkövetkezendő hetekben a feleségemhez viszonyulnom. Beleéltem magam a helyzetébe. Ha én lettem volna ő, szörnyű büntudatom keletkezett volna a történetek miatt, elvégre a test, ami nem fogadta be és nem tudta megtartani a magzatot, az enyém. Úgy érezném, hogy

elromlottam és megfosztom a családunkat a boldogságtól, mert gyenge vagyok és kevés. Tudtam, nagyon nehéz időszak következik, az én szerepem pedig hangsúlyos az ő pszichés egészségében. Ki kell simogatnom a lelkéből az önvádat. Ennek ellenére a műtét utáni estén mégis azt mondtam neki, nem is tudom, miért, hogy nem tudlak megvigasztalni, mert én is vigasztalásra szorulok. Másodpercek múlva röviden csak annyit mondott, hogy tudom, majd később még néhányszor megismételte. Annyi haszna mégis volt a mondatomnak, hogy megerősítettem őt abban, nekem is legalább annyira fáj, mint neki.

Előző este még felvetődött az a gondolat, hogy várunk, Bea javasolta. Hátha, a természet elvégzi magától. És mi történik akkor, kérdeztem én. Pár nap múlva valószínűleg beindul a szülés, de gyerek az nem lesz, csak vér, vér és vér. Meg a fájdalom. Kétszeres: fizikai és lelki. Amikor kimondta a szülés szót, elképzeltem őt egy szülőszobában, ahol nem születik más, csak bánat és fájdalom. Elvettem ezt az ötletét. Ha az orvos abortuszt javasolt, akkor ezt csináljuk, határoztam el kettőnk helyett.

A doktor további vizsgálatokat javasolt, elmondta, hogy a kórház kutatásokat is végez, az egyik legkomolyabb projektjük pontosan azt vizsgálja, hogy miért áll meg a magzat fejlődése, és ha szeretnénk, akkor további analíziseket végeznek. A feleségem egyből azt válaszolta, hogy természetesen, szeretnénk, de én nem voltam ebben olyan biztos, mondtam is neki, az úton hazafelé. Mert mi van akkor, ha kiderítik, mi vagyunk a felelősek és nem foghatjuk a természetre vagy az evolúcióra vagy tudom is én, mire? Ő akkor is tudni szeretné, hogy a jövőben képesek legyünk megakadályozni a hasonló helyzeteket. Jövőben! Jövőben? Gondoltam magamban, én egy ideig nem tudok arra gondolni, hogy újra gyerekünk legyen. Elég lesz ezt feldolgozni.

Csütörtök reggelre eltűnt az a két gyerekneveléssel foglalkozó könyv, amit akkor kezdtünk el olvasni, amikor megtudtuk, hogy gyerekünk lesz. Egész nap nem kérdeztem a könyvek felől, pedig délután volt időm olvasni, inkább elővettem egy regényt. Éjszaka kérdeztem meg csak, amikor arról faggattam, hogy áll az úton? Azt válaszolta, hogy jól, mert már tud róla úgy beszélni, hogy nem sír, a könyveket meg kidobta. Azóta a kommunikációnk, ha csak ketten vagyunk, nagyon megváltozott. Hosszú, néma csöndek telnek el egy-egy kérdés vagy válasz után. A megfoghatatlan hiány érzésével vagyunk telve. Legin-

kább kifelé szoktunk bámulni az ablakon, vagy a szobában egy fix pontot nézünk hosszan. Azt kérdezzük egymástól, hogy hogy vagy, meg hogy mire gondolsz? A válaszok mindig ugyanazok: jól vagyok, ugyanarra, amire te. Valójában nincsenek válaszaink egymásnak. Beköltözött az ágyunkba valami üresség. Hiába vagyunk összeölelkezve, így is alszunk el, de távolabb érzem magam a feleségetől, mint eddig bármikor. Ezeknek az éjszakáknak hangulatuk van, megfoghatatlan, magányos hangulatuk.

Búcsúzzunk el tőle, ezt pénteken egy pszichológus barátunk mondja, hosszan arról beszél, hogy a temetésnek is megvan a maga szimbolikus jelentése. Hogyan? Semmi emlékünknem volt tőle, ami maradt is belőle, azt egy laboratóriumban vizsgálják mikroszkóp alatt. Egyvalami maradt csak meg: a terhességi teszt. Szombaton deszkákból megcsináltam az arasznyi koporsót. Vasárnap reggel keresztelőbe mentünk, Bea testvérenek a fiát keresztelték. Felöltöztünk feketébe, nem táncoltunk, hamar eljöttünk. A temetőbe mentünk, Bea anyjához. A sír egyik sarkába egy méternyi mély gödröt ástam egy kis kapával, domboldalon van, csúszik a föld, gyakran kell pótolni, és nem akartam, hogy bárki is meglássa, hogy oda temettük el. Senkinek sem mondtuk, ez a mi titkunk. Belehelyeztük a kis koporsót, majd ráhúztam a földet. Nem beszélünk, egy imát mondtunk el mindössze. Közben lassú, halk eső érkezett, az ég is megsiratja, súgtam nagyon halkán Bea fülébe. Egy hét alatt megszületett és el is temettük, de nem tudom, hogy mennyi idő kell ahhoz, hogy elfelejtsük. Nem is tudom, hogy el akarom-e felejteni, inkább csak elengedni. Most úgy érzem, hogy soha nem leszek már az az ember, aki azelőtt voltam. Mélabús lettem. Ezek után bármi történhet, a lottót is megnyerhetem, minden keserédes lesz az életemben.

Terveztünk. Aki várt már gyermeket, tudja, mit jelent ez. Az első pillanattól képünk volt róla. Tudtuk, teljesen átalakul az életünk. Készültünk arra, hogy néhány hónap múlva a családunk részévé fog válni. Néha magunkban, néha együtt gondolkodtunk azon, milyen legyen a gyerekszoba, hova járjon majd iskolába, milyen egyetemre menjen. Terveztük az elkövetkezendő húsz évet. Magasztosság nélküli hétköznapi gondolatok, a babavárás klasszikus esete. Gondolkodtál még a neveken, kérdeztem tőle még Montenegróban, a parton sétálva. Szinte mindenben egyetértettünk, de a névadásban teljesen más

nézeteket vallottunk. A feleségemnek tetszettek a mostanában divatos nevek, én pedig inkább valamilyen klasszikusabb magyar nevet szerettem volna. Korábban még azt is felajánlottam, hogy adjunk két nevet a gyerekeknek, ezt ő kategorikusan visszautasította, mondván, neki is két neve van és gyűlöli az egyiket, ráadásul mindig le kell írnia hivatalos papírokon mindkettőt, amit utál. Sehogyan sem tudtunk megegyezni. Mikor még azt hittük, minden rendben van, egyik este a kerekedő hasát puszilgattam és a fülemet rátapasztva próbáltam meghallani a szívhangot, azt javasoltam, ha lány lesz, én adok nevet, ha fiú, akkor ő, és a másik döntését végérvényesen elfogadjuk. Belement, még kezét is fogtunk. Most azt gondolom, ha egyszer gyerekünk lesz, a névadást teljesen rá fogom bízni Beára, egyetlen kikötésem lesz csupán: ne Kincső legyen a neve.

Tejút III. (akril, vászon, 40 x 40 cm, 2018)

Debreczeny György

SZERENCSESEBB KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT

– *Kollázs Tandori Dezső Evidenciátörténetek c. művéből* –

a mennyezetten és a padlón járó beteg
lehet-e pöfeteg fekvőbeteg
lehet-e ő pöffeszkedő
mely helyettesít valami egyebet
a galóca piros kalapban
ölheti-e vajon a legyeket
ennyi az ambícióm ilyenben
ha az ember nem akar mondani
többé semmit semmi semmiséget
akkor minden aszerint lesz ahogy van
ó nyájas olvasó hogy van ön
ha mások beszélnek van remény
hogy legalább nem halljuk őket
ezek ilyen abszolút pillanatok
úgy kell élnem mintha mise
mintha mi se történt volna
vagy csak ögyeleggem kellene
tollázkodni a nagy fűfészek előtt
tudnak a végső dolgok gondolni velem
hagyjuk a tan(k)okat hagyjuk
a vésetet a művésetet
művészetet akartam ideírni
saját hallottamnak kongatom magamat
hátha ez volna az abszolút hallás
engem nem lehet elrontani ilyenekkel
ismétlődések is adódnak majd
a költészetnapra műsorba szeretnék
pár kilót leadni magnókazettán
találkozni és nem találkozni veszélyes
a picca átírható lenne pitlire de minnek

lehetne még otthonosabban
kalapot emelni a galóca előtt
vagy helyette öldösni a legyeket
ugyanakkor az élet rendje szar
a szar átírható lenne kakira
anyám és feleségem elég vitamint
nyomelemet halmozott belém
szerencsésebb körülmények között
mégis a mennyezeten
őgyelegnék én a múzeumban
vagy feküdnék törvényesen a padlón

A NYÁRI ALKONYOK NYOMA

– *Kollázs Tandori Dezső verseiből* –

kezdhetjük élve a felejtést
kezdjük viszont az írógép
billentyűit nem látni
igaz a szívbillentyűket sose látjuk
a dosszién még érezni látni
a nyári alkonyok nyomát
nem szereztük meg a kellő ismereteket
a két- és a háromhegyű billentyűről
meg a félhold alakúróól
színes gesztenyeszirmok
borították a dossziét és a naptárt
más városban is van ilyen
ez volt a cselekmény
felhajtotta gallérját a nyári alkony
nem tudok mindig veled szórakozni
mondta a dossziénak és a gesztenyefának
törödnöm kell a szívbillentyűkkel is
és újra el kell kezdenem a visszagondolást
a felejtésre
a nem látásra

ábrázoljam
itt a strandnál ahova fürödni sose jártunk
sose állt meg a villamos itt
ha volt felszálló vagy leszálló madár
a villamos vad gesztenyefák lombjából
hallja a kinti verebek összefüggő zaját
talán ezért nem jut eszébe megállni
pedig a test a testem a járdasziget
szélén vagy közepén szóval ott vagyok én
és ott van a kezemen a madár
azt mondja: glijüüüpp víjüüüppüüpp
víjüpp és fréjtyüökökk

Utazás (akril, vászon, 40 x 40 cm, 2018)

Luzsicza István
MECCSRE JÁRÓ

rákanyarodtok a bekötőútra
s onnan fel a Börzsönybe
át a Pilisbe ki a Duna-kanyarba
be a gödöllői dombok közé
le az Alföld északnyugati csücskeibe
ahová a sorsolás vetett
fából vaskarika aranylábú cimboráid után
agglomerációban és ezredfordulón is
hőskori idők falusi kedvencei nyomában
latolgatva esélyeket reményeket kételyeket
kesztyűtartóba bekészített
tollal és jegyzetfüzettel és fényképezőgéppel
– bal kézre a kisalagi temető
jobbra az autót
hátról kisfiad kerek ábrázata
mosolyog a középső visszapillantó tükörből
minden rendben öcskösöm?
éhes-szomjas nem vagy? pisilni-kakilni nem kell?
melletted apád zörögve kotorászik nejlonszatyrában
szemüveg telefon iratok pénztárca rendben
a semmiből elővarázsol s kipattint egy doboz sört is
zsebéből óriás pogácsát és aprócska fasírtot szed elő
egymásba tuszkolja őket akárha szendvicset
kisalagi pityuburger
a kocsibelsőt fokhagymás maláta párologja be
te sietve lehúzod az összes oldalszélvédőt
s a hevenyészett kiskocsmi konyha illata
kiárad a határ fölött táncoló énekesmadarak közé

*

mára már hazafelé tart kocsitok
dombok hegyek árterek és síkságok közül

s már a lemenő Nap se vakít el
mögöttetek parádés diadalok
és kibrusztolt sikerek
küzdelmesen kiharcolt döntetlenek
és elszalasztott győzelmi esélyek
hősies vereségek
és megalázó kudarcok
– már szemből fordulsz a bekötőútra
a kifogyott toll és a betelt füzet
a fényképezőgép lemerült elemei mellett
megpihen a kesztyűtartóban
a középső visszapillantó tükröt
nyúlánk kamasz arca teríti be
húzódj már odébb öccse
nem látni tőled semmit
bal kézre az autót
jobbra a temető
melletted az anyósülés már rég üres
csak az orrod véli
hogy a határból megüti
valami régről ismerős szaghatás
te sietve visszahúzol minden ablakot
s a legvadabb konyhai kipárolgásokat
múlhatatlan illatként
viszed magaddal mindörökre

Káli István

BABA

Mosoly, mosoly és újra mosoly. Ül Baba az elnyútt, agyonhasznált, keményfa vázú íróasztal mögött, időnként el-elsimítja tenyerével az asztal préseltlemez lapján a kétnaponta cserélt, alulról odarajzszegezett süberpapír borítást, és közben állandóan sejtelmesen mosolyog.

Amikor egy örökkévalóságnak tűnő év folytonos, mindenfelé lótásfutása után mérnököcskénket a Basa igazgató jóváhagyásával Farháj, a főmérnök saját ötletétől önelégült-lelkesen odahelyezte műszakvezetőnek, de főleg inasnak („minden mesterember alantról kezd!”) a Rókai keze alá a koronkai téglagyárba, és ő élete első „parancsolgató” státuszában nekifutásként éppen a délelőtti váltásban kezdett, a vasárnapról hétfőre virradó éjszakán félálomban forgolódott, így aztán roppant nehezeére esett időben felkelnie, hogy a számára szokatlanul korai reggel hat előtt legalább negyedórával beérjen, és ellenőrizze, mindenki a helyén van-e, minden működőképes-e, problémamentesen indulhat-e az aznapi rutingürc. Így történhetett, hogy jóformán kóválygott még, amint azon a július eleji, már több mint hajnali, de még nem egészen reggeli hűvösön, amit más esetben módfelett élvezett volna, belépett az oldalsó kerítés mentén húzódó fabarakk ajtaján az elhanyagolt kinézetű, kopasz, budaifölddel nemrég újra mázolt falú irodába, amelyben mindössze három régi, kopott íróasztal, egy kétajtós, szürke kalapácsfestékkel mázolt vasszekrény meg egy keskeny és nem túl mély könyves állvány volt, majdnem teljesen üresen, csak a szemmagasságban levő polcon álltak három külön glédában az alkalmazottak munkavédelmi és tűzrendészeti kiképzését nyilvántartó füzetek. Kissé meglepte, hogy az egyik asztalnál már ott találta Babát, Rókai gyárvezető mindenését, a mindenkor és minden körülmények között halaszthatatlan munkájába mélyedve. Ám amikor ő belépett, a nőknek rutinból kijáró, szokásos, hangos „kezicsókolom”-jával, azonnal felemelte a fejét, és kissé szégyenlősen, zavarát nem leplezve, de nyílt tekintettel rámosolygott, arcára azonnal valami rendhagyó halvány pír ült ki.

Mérvőköcskénk, miközben leült a három műszakvezető által közösen és felváltva használt ajtó melletti asztalhoz, még nem fogta fel, hogy a mosoly egyértelműen neki szól, s mire rájött volna, már azt nem értette, minek szól. Így aztán udvarias válaszmosoly gyanánt kicsit elhúzta a szája sarkát, majd a kialvatlanságtól álmosan, morcosan, de tüntető fürgeséggel pattant fel, kihúzta az asztal legalsó fiókját, magához vette az ő műszakjában dolgozók jelenléti íveit, egy üres fehér lapot, amiről úgy gondolta, szüksége lehet indításkor a gondok, észrevételek jegyzeteléséhez, négybe hajtogatta, és az otthonról hozott, előző este gondosan meghegyezett ceruzával együtt az egyedi és rendhagyó pillanatra frissen vasalt vászonnadrágja zsebébe csúsztatta, majd szapora léptekkel kiviharzott az ajtón, hogy időben odaérjen a gyártási folyamat kezdetének számító, az irodától jó néhány száz méterre tatóngó palabányába. Onnan indulva, miután számba vette a kotrógépeket, a csillogatásokat, végigment az egész vonalon, valamennyi helyén levő szakinak külön köszönt, a férfiakkal kezet is nyújtott, akit nem ismert név szerint, arra rákérdezett, de amúgy igyekezett nem vesztegetni fölösleges bemutatkozásokkal, magyarázkodással a drága, másra szánt időt, hiszen úgymint mindenki tudta már Rókaitól, hogy az új mérvőköcskénk vezetői aznap a műszakot, azt is, mire számíthatnak részéről, ki-ki mivel, miben tartozik alárendeltjének, együttműködésre kárhóztatottjának, számonkérhetettjének lenni, így jó félóra elég volt ahhoz, hogy mindent átnézzen, ellenőrizzen, igyekezett vissza az irodába, ott akart lenni az előtte való nap elképzelt, átgondolt, kissé megalázónak tartott, de elkerülhetetlen műszakkezdesi jelentéstételre, amikor a gyárvezető, szokása szerint, háromnegyed hét táján megérkezik.

Sikerült is mindent időben elrendeznie, fél hét után öt perccel belépett az iroda ajtaján. Baba ott ült az asztalánál, munkájába mélyedése közben elmélázva mosolygott, ám amikor ő belépett, azonnal felkapta a fejét, és kissé szégyenlősen, de nyílt tekintettel rámosolygott, arcára kiült a kora reggelihez hasonló pír. Mérvőköcskénket ezúttal már nem érte váratlanul a mosoly, kénytelen-kelletlen visszamosolygott rá, de aztán igyekezett elfoglalni magát, mert úgy érezte, mintha attól a mosolytól valami, a tette- és harckésztségét lefegyverző narkógáz bódítaná az agyát. Lezsápra az ülépét a székre, maga elé vette a jelenléti íveket, s az éppen elkezdődött nap rubrikájába az odakint ceruzával

bejelölt fekete pont helyett mindegyikbe beírt egy-egy nyolcast. Belemélyedt a nyolcasok írásába, nagyon figyelt, hogy ne hibázzon, igyekezett a lehető legegyszerűbbakra rajzolni a számokat. Még nem végzett valamennyivel, amikor önkéntelenül is Babára kapta a tekintetét: éppen őt nézte elmélázó tekintettel, majd a rajtakapottak kissé szégyenlős mosolyába menekülve újra a munkájához fordult.

Mérnököcskénket kezdte igencsak zavarni ez a nyilvánvalóan neki szóló, egyértelmű mosoly. Nemcsak azért, mert úgy vélte, érdemtelenül kapja, hanem mert volt benne valami különleges, rendhagyó, valami olyan sokrétűség, amivel még soha nem szembesült. Nem idegesítette, inkább feldühítette, hogy képtelen tisztán belátni mögé. Őszintének, mélyről fakadónak tűnt, de ugyanakkor elesettséget is sugallt, s ezen túl mintha némi bárgyúság is áthatná. Mindent egybe vetve, kikényszerítette az emberből a ráfigyelést, pedig egyáltalán nem volt kihívó, különösen nem nőiesen az. Ilyesmit senki el nem várhatott volna, aki Babára nézett, hiszen az arcáról csak ritka alkalmakkal sugárzó természetes kedvességen kívül semmi megnyerően nőies nem volt. Hosszúkás, az állkapcsoknál enyhén kiszélesedő lóarc, aprócska, kerek szemek, kissé előrecsücsörödő alsó ajak, fakószürke, erős szálú, simára fésült, egyszerű kontyba fogott haj, az átlagosnál nagyobb, a csípő és fenék táján eléggé elterebélyesedett test, kirívóan erős mellek, nyáron is az utolsó gombra zárt, a bőrét nyakig takaró, hosszú ujjú blúz, amelyen átderengtek a vastag karok, szárközépig érő, a nyár ellenére is sötét színű szövetszoknya, egyszerű, az elefántosan vastag bokákat súroló barna, sarok nélküli, már-már férfias cipő. Mégis, amint arról már előbb is, de főleg a későbbiek során többször meggyőződött, minden férfikolléga igazi nőként kezelte, a legudvariasabban szólt hozzá, senkinek nem tűnt fel, nem tűnt visszásnak, hogy mellette, általa az emberi kapcsolatok tekintetében eközben kénytelen visszarepíteni önmagát néhány évtizeddel.

Még egy óra sem telt el azóta, hogy a munkaviszony megkövetelte tőle Babával egy térben lenni, mégis különös kényszerképzet nyomasztotta, emiatt úgy érezte, menekülnie kell előle. Éppen felállt, hogy magára hagyja, amikor szerencséjére megérkezett Róka. Már a főnök pusztája jelenléte is oldotta benne a feszültséget, a szokatlanul kedves hangjától aztán végleg megnyugodott.

„Jó reggelt, Baba! Hogy van?” Banális üdvözlő tőmondatocskák, amelyekért mérnököcskénk ezúttal külön hálát érzett Rókai iránt, ugyanis ezek nyomán azonnal őt vette célba, rá háritódott át a Baba mosolya. „Köszönöm kedves kérdését, Rókai elvtárs, jól.” Nem tűnt fel neki a köszöntés meg a fogadás rutin íze, csak a negyedik napon jött rá, hogy a párbeszédre vonatkozó forgatókönyvet az előző idők mindennapjai írták, a jelenet jól bejáratott, azon nincs tehát amiért változtatni. A kölcsönös köszöntést követően kimentek Rókaival, együtt is végigjárni a vonalat, a gyárvezetőnek a „prolinép” minden apró hanyagságra megjegyzést tevő komoly, alapos, számon kérő hangjától érezte, hogy fokozatosan visszatér a szokott önmagához.

Egy órányit voltak bent a gyárban, akkor Rókai mondta, hogy ő az irodákhoz megy, mert Basa igazgató elvtárs beszélni óhajt vele. Mivel az irodák az udvar alsó részén, a kapuval szemben álló, új adminisztrációs pavilonban voltak, néhány méter közös út után mérnököcskénk levált, elkanyarodott, visszament az oldalsó barakksorba, ahová attól a naptól kezdve tartozott. Az az egy odakint töltött óra, a sok újdonság, részlet, amire a főnök utalást tett, az önmagától megkövetelendő odafigyelés szorongatása elég volt, hogy közben megfélekezzen Babáról, ezért is sokkolta a látvány, amikor belépett: Baba merengő mosollyal az arcán ült az asztalánál, de a mozgást észlelve felemelte a fejét, nyílt tekintettel rámosolygott, arcára azonnal kiült a különös pír. Önkéntelenül torz, már-már csúfolódásnak is beillő grimaszmosoly volt részéről a válasz, kicsit meg is szégyellte magát, már az asztala mellé ért, de nem ült le, sarkon fordult és kifelé indult azzal, hogy újra végigjárja a vonalat. Csakhogy egy gonosz kis ördög nem hagyta nyugodni, azt a néhány lépést megtéve hirtelen úgy határozott, meglesi, mit csinál Baba, amikor egyedül van. Kitérve hagyta az ajtót, mintha tudatosan szellőztetésre szánta volna, ácsingózott vagy két percet odakint az ajtó és az udvarra nyíló ablak között, aztán, mint egy csintalan gyermek, óvatosan belesett a nyitva hagyott ajtón: Baba ült az asztalnál, és elmélázva mosolygott. Olybá tűnt, mintha számára az élet minden pillanata mosolyt fakasztó lenne. Mintha egy téglagyárban mind-mind olyan események zajlanának, olyasmik történnének, amelyek folyamatosan mosolyra készítetik az ott dolgozni kényszerülő embert. Hirtelen ötlött fel benne a következtetés: a nő nem normális. De hamar elhessegette magától a megállapítást, mert úgy értékelte, ha

nem lenne az, nem tudná egyedül összefogni, elvégezni egy száznál több alkalmazottat foglalkoztató gyáregység papírmunkáját, és még ha csak hallásból is ismerte Rókait, abban biztos volt, hogy egy percig nem tartaná, főleg nem bízna rá mindazt a nyilvántartást, ami a gyár folyamatos és pontos működéséhez nélkülözhetetlen.

A megmásíthatatlanba beletörődve, mérnököcskénk első hete élete első felelős „vezetői” beosztásában ugyanolyan eseménytelen monoton-sággal telt el, mint valamennyi, a kezdő napéhoz hasonló: reggel háromnegyed hatkor a „kezicsókolom” Babának, a szégyenlős, de nyílt tekintettel párosuló mosoly, a különös arcpír fogadása, a munkapontok végigjárása, a jelenléti ívek kitöltése, jelentéstétel Rókainak, a nap közbeni apró gondok megoldása, akadályok elhárítása, jelentéstétel műszakzáráskor. Tiszta rutinmunka, izgalommentes, semmilyen fölös gondolkodásra nem készítető, csak felületes emberi kapcsolatokat igénylő, mind-mind olyan, ami nem segíti a fejlődést, nem szorgalmazza a megismerést, ellentétes tehát egy tettre kész, magát többre hivatott-nak képzelő fiatalember elvárásaival. Remélte, hogy ha majd délutáni műszakra fordulnak, valamivel több, érdekesebb, kihívóbb lesz a feladata, magára hagyatva kényszerül majd döntésekre, de azon a következő héten sem történt semmi különös, az egyedüli változatosságot az hozta, hogy Babának váratlanul megszaporodott a munkája, ezért minden délután túlórázni kényszerült, így aztán valahányszor ő belépett az irodába, minden alkalommal részesült a neki szóló, félreérthetetlen, édes-szégyenlős mosolyából. Hétfőtől szerdáig pusztán csak elviselte a helyzetet, csütörtökön úgy határozott, mind gyakrabban kiprovokálja, hadd lássa, meddig mehet ez így, mikor történik végre valami rendhagyó. Péntekre már egyértelművé lett: minél több időt tölt Babával az irodában, annál inkább változik át a mosolya a szégyenlősség tükre helyett valami különös szenvedélyesség tükrévé, arcán a kezdeti halvány pír a hevültség vörös foltjává. Lassacskán már csak az egyértelmű kezdeményezése hiányzott ahhoz, hogy minden kételyt eloszlasson a hozzá való viszonyulását illetően. Arra ugyan nem került sor, mert Babában, a látszat ellenére, volt valami nagyfokú visszafogottság, de szombatra már anélkül is tűrhetetlennek érezte a helyzetet. Mit feltételez magáról ez a vén kurva, túl azon, hogy legalább húsz évvel idősebb, rusnya banya, alaktalan, mint egy tank, semmi kívánatos nincs benne, csak a nagy tejsárdái utalnak arra, hogy akár

nő is lehet, ha az utolsó dugható pina lenne a földön, akkor sem lenne képes begerjedni rá... Azon volt, hogy megkéri Rókait, lépjen közbe, találjon valami megoldást, beszéljen a beosztottjával, mert ezt ő így nem hajlandó tovább csinálni, de aztán lemondott róla, mert úgy gondolta, hétfőtől amúgy is éjszakai műszak következik, Babának sokkal kevesebb alkalma, esélye lesz, hogy elsüsse a csábmosolyát. De amikor hétfő este háromnegyed tízkor ott találta az irodában az asztala mellett ülve, váratlan jelenlétét azzal magyarázva, hogy délután hazamenetelkor ott felejtett valamit, s csak azért jött be, hogy azt elvegye, úgy érezte, a pusztá jelenléte kimeríti a zaklatás fogalmát. Ezen oly mérhetetlenül felháborodott, hogy úgy viselkedett, mint életében soha azelőtt: ellenőrizetlenül tört ki belőle a düh, az ocsmányságoktól sem riadt vissza, elmondta Babát mindennek, olcsó vén kurvának, alaktalan hájtömegnek, fehérmájúnak, azt ordította neki magából kifordulva, hogy ha viszket a kiéhezett, fonnyadt, rücskös valaga, ajánlja fel a vén kujon faszoknak, Rókai elvtársnak, például, de őt egyszer s mindenkorra hagyja békén.

Baba arcára a személyét érintő, förtelmes pocskondiázás hallatán hirtelen ráfagyott a kezdeti mosoly, majd fokozatosan valami különös, mérnököcskénk által még soha nem látott kifejezés váltotta fel, ami több, más volt, mint valami egyszerű kétségbeesés: a világ összeomlásával, végső pusztulásával járó élettelenység állapotát tükrözte. Teste is egyik pillanatról a másikra váratlanul összezuhtyant, töpörödöttnek tűnt, s miközben szótlanul, az arcára fagyott kifejezéssel bámulta az imént még őt becsmérlő ember dühbe torzult arcát, eleredt a könnye, bár hüppögés, csuklás nem kísérte a szeméből kiáradó, elapaszthatatlannak tűnő folyamat. A dühödt harsánykodást hosszú másodpercekig mélybe húzó csend követte. Akkor Baba, valami különös büszkeséget sugallva, felkapta a fejét, kifelé indult, de az ajtóból még annyira visszafordult, hogy a továbbra is folyó könnyeitől elhaló hangon jó éjszakát, könnyű műszakot kívánjon a mérnök elvtársnak.

Mérnököcskénk abban a pillanatban rádöbbsent, hogy meggondolatlan, elhamarkodott dühkitörésével valami visszafordíthatatlan rosszat tett, de olyan komoly, szomorú következményekkel, mint amelyeneket a későbbiek során volt kénytelen tudomásul venni, nem számolt.

Reggel, műszak végeztével már hiányolta a Baba jelenlétét, s amikor a kötelező jelentéstételre várakozva a Rókai szokásos, háromnegyed-

hetes megérkezése is elmaradt, azonnal összefüggésbe hozta a két rendhagyó távolmaradást. De mivel nagyon fáradtnak, elgyötörtnek érezte magát, úgy döntött, hazamegy, alszik egyet, s majd a kora délutáni órákban visszatér, akkorra talán Rókai is előkerül majd.

Odahaza félálomban forgolódott, álmatlanságát a szokatlanul hangos külső zajoknak tudta be, nem is kínozta tovább magát, felkelt, felöltözött, s alig valamivel dél után belépett az irodába. Üresen találta. Kiállt az ajtó elé, és néhány percig tanácstalanul várakozott. Már éppen indult volna előre az adminisztrációs irodák felé, amikor a kapuban feltűnt Rókai alakja. Egyértelműen az irodák felé tartott, de néhány lépés után észrevette mérnököcskénket, s azonnal arrafelé sietett – majdnem futott –, ahol ő állt. Amikor odaért, a karjánál fogva keményen megragadta, s nagyokat rándítva rajta, bevonszolta magával a gyárirodába.

– Mit tett, maga szerencsétlen?! – tört ki belőle azonnal odabent, anélkül, hogy elengedte volna a beosztottja karját. – Maga... maga... mérnök! – És rázta, egyre csak rázta embere karját. – Majdnem megölte a világ legjobb, legártatlanabb emberét! Mit tett maga?! Hogy volt képes rá?!

Mérnököcskénk elsőre nem pontosan értette, mire utal Rókai, de a számonkérés hevesége miatt összekuszálódott gondolatfonalai egybefutottak, egyetlen bogba csomósodtak, így néhány másodperc elég volt ahhoz, hogy a sejtése tényé tisztuljon le az agyában, és abban a pillanatban odabentről már hántott burokkal pattant ki belőle, terült rá arcára a szokatlanul képlékeny, tömény büntudat.

– Baba? – kérdezte halkán, szinte suttogva.

– Baba – suttogta Rókai.

– Baj van vele?

– Baj. Nagy.

– Olyan... Olyan nagy?

– Nagy. Túl van ugyan a közvetlen életveszélyen, de nagy a baj vele.

Meg tudnám ölni magát! – Rókai elengedte mérnököcskénk karját, tüntetően hátrább lépett, mintha jelezni akarná, mennyire nehezére esik nem engedni továbbra is az indulatainak, mennyire türtöztetnie kell magát, hogy elkerülje a tettelegességet.

– Amit mondtam neki? Amiatt?

- Amit és ahogy mondta. Hát érzéktelen állat maga?! Nem is állat, vadember! Hát hogy lehet, hogy valaki, aki intelligens, iskolázott, képzett, művelt is?!

- Nem akartam. Nem így akartam. Nem gondoltam volna...

- Nem így?! Hát hogy?! És miért?! Miért?! - Még elrebegte magában néhányszor az utolsó kérdést, pedig tudta, hogy mérnököcskénknek nincs, nem is lehet rá válasza. Meg is lepődött kissé, hogy mégis van.

- Nem tudtam felfogni, hogy mit akar. Hogy mi az. Hogy szeret. Hogy ez szeretet. Hogy egy ilyen korú nő... Hogy éppen engem...

- Nem tudta felfogni!?

- Nem. Nem tudtam.

- Pedig már nem gyermek. És nem tudja még, mi a szeretet... Nem ismeri fel... Maga még soha nem szeretett? - Mikor látta, hogy nem kap a kérdésére választ, keserűen folytatta. - Szeretett már valaha? Szerették már valaha? Volt már része ilyen érzésben? Megtapasztalta bár egyszer, milyen szeretni és szeretve lenni?

- Azt hiszem.

- Azt hiszi, azt hiszi... Melyik kérdésre értsem válaszként, maga érzéketlen barom? Melyikre értsem?

- Nem tudom. Nem akartam. Nem számoltam azzal, hogy ilyesmi történhet.

- Nem számolt? Felfogni, hogy valaki feltételek nélkül szereti, magának számolás kérdése? Hát tényleg ennyire elvetemült?

- Nem vagyok az!

- Nem az, nem. Ez a szerencséje. Különb... - A számonkérésbe belefáradva leült az asztalához. - Tudom, hogy nem olyan idöket élünk, amikor ez számít, de mondja, keresztény maga?

- A főtéri plébániatemplomban kereszteltek. És hittanra is jártam, ugyanoda. Voltam első áldozó is.

- Az jó. Remélem, az első áldozásból nem az ünnepi kalács és a forró tejeskávé íze maradt meg örök emlékek. Mert akkor van remény, hogy felfogja, megérti, amit most elmesélek.

Minden befogadó szándéka ellenére mérnököcskénk nem számolt azzal, hogy Rókai jó órás meséje végére szégyenérzetében ő érzéktelen paránnyá töpörödik, miközben Babát ugyanaz a szégyenérzet egy földre szállt angyal rangjára emeli. Pedig Rókai nem igyekezett érzelmileg

hatni rá, csak az általa ismert pusztá tényeket, történéseket vette számba, azt is a lehető legtárgyilagosabban.

Margarete Minges éppen csak betöltötte a tizenötöt, amikor 1944 októberének elején a szabadon előrenyomuló szovjet csapatok átvonultak a többségében svábok lakta bánsági Lovrinon. Menekülésre előlük jóformán nem maradt idő, de merre is indult volna a férfitámasz nélkül maradt anya két serdülő nagylánnyal? Az átvonulásnak körös-körül mindenütt látható, érzékelhető nyoma maradt, némelyik időben eltörölhető, de az biztosan nem, amit a kezdeti riadtság, majd tényleges, észveszejtő félelemben töltött bezárkózás ellenére attól az éjszakától kezdve a testében és a lelkében Margarete, a vele szemben elkövetett többszöri erőszak miatt, viselni kényszerült. A csendes, már-már boldog családi béke helyére, amelynek éltető forrása a viszonylagos jólét, a bejáratott rend és ezen belül a szokásokból eredő, mértéktartó szeretet volt, a bizonytalanság és a folytonos rettegés költözött. És minden jel, minden további fejlemény arra utalt, hogy nem egyhamar költözik majd ki onnan. A következő év januárjában kerülő utakon tudomásukra jutott a szibériai hadifogságba került Arnold Minges halálhíre, de igazán elsiratni sem volt idejük, mert alig néhány héttel azután elkezdődött a német származású román állampolgárok munkára hurcolása. Tizen-négy hektáron gazdálkodtak azelőtt, olyan földön, amely gazdagon jutalmazta a ráfigyelést, a munkát, az utolsó két évben a távol levő apa hiányában nemcsak Anneloret, a feleséget, de a lányokat is arra a felismerésre vezették rá a körülmények, hogy fel kell nőniük az immár csak rájuk háruló feladathoz, a tudomásulvétel közben megerősödtek, tizenhét-, illetve tizenöt évesen már mindent elvégeztek, ami a mindennapokban szükségeltetett. A deportálásokkor tehát fizikailag már érettek voltak arra, hogy az anyjukkal együtt őket is rabszolgákká tegyék, így '45 februárjának derekán a puskatus-csapások fenyegetettségében tehervagonokból újabb tehervagonokba szállni kényszerültek, az utolsó az urali rézbányáig vitte őket, ahol Margarete közel öt éven keresztül az ércel teli csilléket tologatta a föld alatt, eközben sem pihenésre, sem az otthon meg az újabb nyomorúság közepette elszenvedett veszteségek számbavételére, kiheverésére nem maradván kellő és megfelelő ideje, amikor először anyját, majd néhány napra rá nővérét, Ilsét is végleg föld alá vitte a munkatáborban kitört tifuszjárvány. Amikor Margarete sok napi érdeklődés után megtudta, hova

kaparták el szerettei testét, egyik éjjel megpróbált kiszökni, hogy elmondjon drágái fölött egy imát, de elkapták, véresre verték, tíz napig fele porción kellett élnie, miközben a csilletologatás alól nem mentették fel. Három nap éhezés után a negyediken munka közben többször beleájult az elgyengülésbe. Mindegyik után felmosták, és visszaparancsolták a csillék mellé. Akkor sajnálta meg őt, és karolta fel a néhány évvel idősebb, törékeny alkatú, de szívós rabszolgatárs, Stich Mária, minden második nap neki adván az élelemadagjának felét. A lepihenés előtti beszélgetésekkor azt is tőle tudta meg, hogy testi adakozás fejében az egyik idősebb ör sok mindenre hajlandó, s ő minden meggondolás, a legkisebb visszafogottság nélkül megfizette az árát a sokakat takaró hant fölött elmondható éjszakai búcsúimának. Együtt is szabadultak Máriával '49 decemberében, s mert Margaretének semmije nem maradt otthon, Lovrinban, és az éhenhalás előli menekülést ismét csak az undorító, már-már a halálba űző viszolygást keltő testi áldozat biztosíthatta volna, a férfiak iránt érzett mérhetetlen gyűlölet, ami fokozatosan, de végérvényesen a velük szembeni iszonyba váltott, arra készítette néhány hét után, hogy hallgasson a Mária hívó szavára: semmi kis cókmókjával, amit a lovrini ismerősök kapartak össze neki hazatérte után, hogy emberi külsőt kölcsönözhesen magának, rászánta magát a soknapos útra: Marosvásárhelyre költözött.

Stich Mária volt a kapocs, amelyen keresztül Margarete Minges egy héttel azután Rókai Gézát megismerte. A Mária szülei bűjtatták ugyanis Mártát, a Géza hűgát, miközben az ő szülei, noha már '36-ban kikeresztelkedtek, néhány órával a négynapos utazásukat követően Birkenauban meglelték nem túl hosszú életük végső állomását, ő pedig tizenhét-tizennyolcévesen megjárta Mauthausent. Pedig a nagytata még a kellő időben, a Monarchia biztosította lehetőséget kihasználva, Reichről Rókaira magyarosított, s ő tizenháromévesen a barmicva-korban a tóra helyett a kátét tanulta Szászrégenben, konfirmált is, '44 májusában mégis a régi téglagyárban berendezett gettóban kellett reménykednie, hogy a munka, amelyre elviszik majd, nem lesz túl embert próbálóan elviselhetetlen. Rókai Géza már az első találkozásukkor felfedezte Margaretéban azt a különös jóságot, és bár minden titkát ismerte, remélte, hogy ugyanolyan jósággal viszonyulva hozzá sikerül fokozatosan enyhítenie a különben kedves, halk, mindenkire odafigyelő és szolgálatkészségében is szégyenlős lány férfiakkal szembeni iszo-

nyát. A viszolygás olyan mélységére azonban nem számított, mint amit a hosszú hónapokon át próbált közeledés közben megtapasztalt. Ha egy méternél közelebb bátorzkodott hozzá, Margarete arcán eluralkodott a borzalom, majd érezvén mennyire igazságtalan az őt kedvelő, rokonszenves, minden segítségre, támogatásra kész fiatalemberrel szemben, keserves sírásra fakadt, s ezzel egy időben a teljes külső világgal szemben vakon-süketen vigasztalhatatlanná vált. Félévnyi sikertelen próbálkozást követően Rókai Géza lemondott arról, hogy Margaretét megnyerje magának, másfelé próbálkozott, és újabb fél év múltán meg is nősült. A szűk körben tartott esküvőn, amelyre Margarete már Stich Margitként volt hivatalos, mert közben a Stich család befogadta, a nevét adta és tagjaként szerette, kezelte, visszautasította ugyan a táncra kérést, de a tiszta örömtől áthatottan mondta Rókai Gézának, milyen jó, hogy ilyen szép feleséget talált magának, nem egy olyan drabális tehenet, mint amilyen ő, amire Rókai sokak hallatára azt válaszolta, hogy maga, Margitka, nem egy drabális tehén, hanem egy igazi, kívül-belül szép baba. Így ragadt rá azon az estén a Baba név, és attól kezdve mindenki ezen a néven szólította, az illatszerboltban is, ahova Stichék ajánlották be eladónak, később az élelmiszerkereskedelmi vállalatnál is, ahol harmadrangú, irattologató tisztviselőként dolgozott, a kereskedelmi szakközépiskolában, ahova három éven keresztül minden hétköznapi délután szorgalmasan eljárt, hogy az érettségi vizsgát letehesse, s majd a közben újraindított koronkai téglagyárban is, ahová Rókai vitte magával, miután a mesteriskolát elvégezvén oda került, előbb műszakvezetőnek, majd gyárvezetőnek, köszönhetően annak, hogy a közvetlen káderlapjában – bár mindez idő alatt sem hanyagolta el a református hitét buzgón gyakorolni, nem csak rendszeres résztvevője lévén a Kistemplomban tartott vasárnapi istentiszteleteknek, de hét közben is elhivatott, szolgálatkész segítője Adorjáni tiszteletes úrnak, s ezért hamarosan az egyházközség presbiterségéig vitte – az állt, hogy egészséges munkásparaszt származású, folttalan múltú, ráadásul menet közben, túl azon, hogy jó vezetőnek, jó elvtársnak is bizonyult. A téglagyárban is hamar megszerették Babát, hamarosan a legalsó rangútól a legfelsőig mindenki elismerte, hogy nála rátermettebb tisztviselő nem is kerülhetett volna Rókai mellé, a mindenkori vezetőség is úgy értékelte, hogy legalább két alkalmazott feladatkörét látja el, gyors volt és pontos,

zokszó nélkül végzett el mindent, amit Rókai saját hatáskörében, vagy a vezetőség külön kérésére rábízott, a gyár szakszervezeti megbízottjának is segített a papírmunkában, s bár soha semmit magától nem kezdeményezett, soha semmiről véleményt nem nyilvánított, senki férfiembert egy méternél közelebb magához nem engedett, alig néhány hónap elteltével mindenkinek az lett a véleménye, hogy Baba a gyárban nélkülözhetetlen. Így aztán a legbecsületesebb, legjobb ember mítosza lengte körül, és senkit nem zavart, ezért senki nem is figyelt arra, hogy közben fokozatosan elterebélyesedett, elslamposodott, s nem az egyre inkább kinyúló kornak megfelelően öltözködött. Rókainak gondja volt rá, hogy minden kijáró tiszteletet megkapjon, és ebben a legjobb személyes példával járt elől, ezért aztán Baba nem csak eszményítette azt az embert, akitől a tulajdonképpeni létét érezte függőnek, hanem akármire kész lett volna érte. És az évek rendjébe semmi szokatlan nem avatkozott volna belé, ha a fiatal mérnök elvtárs, amikor egy évvel ezelőtt a céghez került, a bemutatkozó körbefutásán olyan kedvesen rá nem mosolyog Babára, hogy ő önkéntelenül a kezét nyújtja, amaz meg pusztá megszokásból kezet nem csókol neki. Szinte érthetetlen, hogy Baba miért nyújtotta oda, s ha már odanyújtotta, szokása szerint miért nem húzta vissza, miért nem kapta el előle az egyszerű parolára nyújtott kezét, miért emlegette azóta szinte naponta a fiatal mérnök elvtársat, miért érdeklődött mindegyre iránta, akiről úgy hírlík, ezt mondják az irodabeliek, hogy nemcsak kedves és mosolygós, de eszes és szorgalmas is. És amikor arról került szó, hogy Gerendás, az egyik legjobb műszakvezető korhatáros nyugdíjba menne, és szükség volna helyette valakire, aki legalább átmenetileg átvegye a műszakot, amíg kerül valaki legalább hozzá hasonló, Rókainak eszébe jutott, Babára is gondolván közben, hogy javasolhatná a főmérnök elvtársnak, próbálják ki a fiatal mérnök elvtársat, hiszen a három év szakmai gyakornokságba az is beletartozik, hogy megszokja az emberekkel bánást, a szembenézést a gyártás közben adódott alkalmi vagy visszatérő nehézségekkel. Erre harapott rá Farháj, úgy állítván be Basának, mintha az ő ötlete volna, de Rókainál ez nem számított, a lényeg az volt, hogy elérte, amit akart, egy intelligens, jól nevelt embernek taníthatja meg, milyen az, amikor tízen, százan arra figyelnek, mit mond a főnök, mi a teendő, hogy a következő hónap tizedikén tisztességes, minden életbevágóan szükségesre elég fizetést kapjanak, mert abból élnek,

abból etetik, ruházzák a családot. És erre kiderül, hogy ez az okos és jól képzett fiatal mérnök elvtárs egy érzelemszegény ember, aki képtelen tisztelni és becsülni az embertársában a szeretni tudást, az egyetlen nagy és életbevágóan fontos érzést, és ezzel majdnem a halálba kergeti őt, aki csak azért menekült meg, mert hajnalig sírva virrasztott, és csak akkor szánta rá magát a végzetes butaságra, így Mária hamar rájött, hogy valami baj van, mert Baba nem kelt fel a szokott időben, volt értelme mentőt hívni, kimosni belőle a nem odavalót. Vannak szerencsés emberek.

Noha a kezdeti izgatottságból fokozatosan elhagyva, a végén már a nyugalom hangján szólt, Rókai minden szavából párállott a keserű csalódottság, s az iroda tere egy idő után annyira telítődött vele, hogy kicsapódott, átítatott mindent, át az asztalokra rajzszegezett sűberpapír borítást, a polcokon glédában álló kiképzési füzeteket, lepergett a vasszekrény kalapácsfestékén, de a megszegyenültségtől felgyorsult lélegzetvételétől átítatta mérnököcskénk minden zsigerét, minden belső, kitapinthatatlan, a létehez kapcsolódó anyagát.

Nehéz csend telepedett köréjük, miután Rókai elhallgatott, mégis mindketten úgy érezték, ez nem elválasztja, hanem összekapcsolja őket. A nehéz csendet feloldandó szólni kellett volna, de jó percig még egyiküknek sem volt ereje hozzá. Az érintettbe tért vissza hamarabb, keresni akarta hozzá a megfelelő szavakat, de csak megismételni tudta a Rókai utolsó megállapítását, pedig nem volt biztos abban, hogy éppen kire értette.

- Vannak szerencsés emberek. - Azután is csak a lehető legbanálisabb kérdés jutott eszébe. - Jóvátehetném valamikor, valahogyan?

- Nem. Mert ami megtörtént, az megtörtént. És ami történt, az nem olyan, hogy egyik napról a másikra bármilyen jóvátétellel elfeledtethető.

- Tisztában vagyok azzal, hogy együtt kell élnem a tudattal. - Érezte, hogy fölösleges volt kimondania, mert csak rá tartozik, mit gondol, mit érez, de nem bánta, hogy megtette. Láttá Rókain is, hogy értékeli. Azzal folytatta, ami éppen eszébe jutott, hogy mi lesz Babával, hogyan veszeli majd át azt, ami történt. - És most mi lesz Babával?

- Nocsak! - Rókai néhányszor hitetlenül rázta meg a fejét, miközben mérnököcskénk arcát fürkészte. Kivárt, aztán már egészen nyugodt hangon mondta: - Semmi. Ezerrétegű pánclájára rárak még egy

réteget. Ennyi. Ugyanolyan jó, ugyanolyan ártatlan és ugyanolyan szerethető marad. Legfeljebb elkönnyveli, hogy feltételek nélkül szeretni még neki sem érdemes. – Kivárt, látszott rajta, hogy töpreng, kimondja-e. Aztán kimondta. – Megadatott neki, hogy egyszer az életben igazán szeressen valakit. Talán még arra is képes lett volna... Talán még arra is...

– Tényleg sajnálom. Nincs mit mondanom. Visszapörgetném az időt, ha lehetne. Mindig utólag okos az ember.

– Mindig. De az is lehet, hogy magának ez kellett. Így kellett. – Rókai felállt, kifelé indult, ezzel jelezvén, hogy az esetet részéről lezártnak tekinti.

Babát néhány nap múlva kiengedték a kórházból, s bár onnan úgy bocsátották el, hogy az egészsége szempontjából teljesen rendbe jött, nem tért vissza azonnal a barakkba. Olyasmi történt, ami már évek óta nem: Rókai javaslatára egyben, a gyártási főszezon kellős közepén vette ki a rendes évi szabadságát. Amíg távol volt, egyik fiatal könyvelő helyettesítette. Az iroda más volt vele, mint Babával, és mérnököskénknék időnként furcsa hiányérzete támadt. Pedig a fiatalasszony is kedves volt, noha nem az a mindenkor mosolygós típus, és ő, ha ránézett, arra gondolt, még szerencse, mert nem lenne kedve, ereje visszamosolygni rá.

Egyik reggel, új hét kezdődött, éppen harmadszor fordult reggeli műszakba, amikor beért, Babát ott találta az irodában az íróasztala mellett. Meglepődött, valósággal sokkolta a jelenléte, nem számított a találkozásra, előző héten éjszakás volt, Rókaival ritkábban találkozott, nem jött szóba. Ösztönösen lökte oda a kötelező „kezicsókolom”-ot, talán kissé harsányabban is, mint ahogyan azt az előzményekből eredően a helyzet megkövetelte volna, ezért azonnal elfordult tőle, hogy ne kelljen ránéznie. A következő nehéz másodpercekben nem tudta, hogyan reagáljon a már megszokottan kedves „Jó reggelt, mérnök elvtárs!”-ra. A hang kedvességéből képtelen volt eldönteni, mennyire valós, félt a gúnytól, a lehetséges megaláztatástól, ezért nem mert ránézni, hogy lássa, milyen arckifejezés támasztja alá egyik vagy másik változatot, de tudta, nem járhat a közelében folyton leszegett fejjel, ezért kérdőn Babára emelte a tekintetét. Amit látott, teljesen valószínűtlen volt: semmi más nem jutott eszébe az arcáról, csak az, hogy szép. Egyetlen vonása, egyetlen ránca nem változott az egy hónappal előbbihez képest, mégis szépnek látta. Bőrét kisimította a béke, lazán

összezárt ajkain ott vibrált a megbocsátás mosolya. Egyszerűen úgy érezte, hogy szeretetreméltó. Akarta is meg nem is, hogy az legyen. Pedig tudta, mindkettőjüknek könnyebb lenne, ha azt mutathatná, hogy haragszik rá. De Baba, úgy tűnik, nem tudta magát haragra hangolni.

Mérvököcskénket a napok múltával már a munkaidőn túl is egyre többször, egyre jobban kísértette a Baba szépsége. Még három hétig bírta a mindennapi, érdemtelenül kapott megbocsájtó mosolyát. Akkorra már úgy érezte, nem lehet mindig vesztes. Egyik délután szólt Rókainak, hogy nagyon köszöni, amit tőle tanulhatott, s ő a ki nem mondottakból is azonnal mindent megértett.

Furcsa módon másnap reggel Farháj is hamar felfogta a lényegét, amikor mérvököcskénk azt mondta neki, akár vidékre is, bárhová, ahol legalább részben a maga ura lehet, és megoldásként rögtön Marosfalu ötlött az eszébe, ki is mondta, hozzáfűzvé, hogy a hely maga nem fenéig tejfel, de ott is derék emberek igyekeznek helytállni a szocializmus építésében, kiváló esély a próbatételre egy sokra hivatott fiatal műszaki értelmiséginek.

Az történt tehát, amit szeretett volna, úgy történt, ahogy elvárta. Ám alig egy hét telt el az új helyen, mérvököcskénk már tudta, bárhogy is alakuljon, egy életen át hiányozni fog neki a Baba mosolya.

Holdfény (akril, vászon, 80 x 80 cm, 2016)

Bíró József

A

'48as
magyar szabadságharcot
világháborúkat
kitelepitést
további viszontagságokat átvészelő
:
száznyolcvan éves
néger porcelánbabák
anyámnál
vitrinben járnak táncot
:
kecsesen kerülgetve
törékeny
vörös - tengeri
koralljaimat
:
ö
r
ö
k
s
é
g
e
m
e
t

VÁROSI LEGENDA

minden
fénykévéből

:

szálat

lop

:

árnyéknak

árnyéka

:

(*amíg*

lehet)

:

domb

hegy

völgy

berek

tó

csermely

és

patak

:

tánc

ra

per

dül

Szilágyi Kinga Magdolna

SZÖNYEG ALATTI

HIJACKING 1971.

Deturnarea reușită (sau, mai corect spus, răpirea) a unui avion de pasageri ce efectua cursa Tarom Oradea–București s-a petrecut pe 27 mai 1971, când șase bihoreni înarmați pătrundeau la bordul unui autoturism Moskvici pe pista aeroportului și reușeau să-i oblige pe piloți să dispară în orizont, în direcția Viena. La bordul avionului se aflau 4 membri ai echipajului și 16 pasageri.

M. S.-nek, Amerikába

Anyám álma, ülök a gépen.
Te fegyvert szorítasz a pilóta halántékához
és mozdulatodba zsugorodik Ceaușescu,
a vizes párizsi íze, tenyereden a bőrkeményedés,
a kijelentőmondatok előtti szorongás.
Feltételekintőmódban más a view.
Ez a kerozin hetedízignen mérgez.
Garatban drótcsempe minden távozás és
lakásunkban azóta is ballonkabátos a fény.
Anyám álma számokra idegen, mint bármelyik utas.
Kontinenseink között a fehér bálamadzagot,
ezt az ösztönszálakból sodort félörökséget
ugyanazzal a mozdulattal, amivel te
a menetrend szerinti járat vonalát, elvágom.
Eltérített illúzióink ötven év késéssel
megkezdik a landolást.

KÖZÖNSÉG NÉLKÜLI

Fölé hajolt és azt suttogta,
nem lesz semmi baj, már alszik.

Alig mertem szuszogni, ne jusson eszébe, hogy
nincs rendben és sosem tudott suttogni.
Reggel megsimogatta az arcom,
felvette kaprikék szoknyáját, amit húsz éve nem.
Minden ráncában tudattalanja mosolygott,
mint amikor a szőnyeg alatti por még természetes
velejárója egy lakásnak, eszébe sem jut kisépérni.
Ő szeret egy nőt. Én félek sötétben aludni.
Szorongásaink zsinórmértéke a rejtőzködés.

GURULTIDŐ, KÖLDÖKZSINÓRON

„várakozás arra, Aki van”
(Pilinszky János)

Álmában ékszert vásárol és megmutatja nekem.
Színe-formája az elmondható egyszerűség.
Egy időre megtagadom a valóság hiteles érzékelését,
ébreden várom a gyöngyöket vékony emlékszálainkra fűződni.
Az önáltatás nem gravírozható, lebeszélem magam a Jézuskáról,
mielőtt találkozhatnánk. Családmosoly az új borítóképe.
Anyja nyakában medál, fekete kővel a közep-én.

Hang II. (akril, vászon, 40 x 40 cm, 2018)

Orisek Márta
A VIRÁGVASÁRNAPI CSIKÓ ÖRÖME
FELTÁMADÁSKOR

Fogathajtóm vagy Te, fényküllőkön magasba robogó békém,
táruló örömed otthonába futok csatagos csatangolásom végén.
Gazdátlanak született samár csikó, mint fürge lovacska, én,
ma gyengéden erős tenyerű gazdára találtam Benned örökre,
vágatatok szekerünkkel lángot lihegőn fel forró, égi körökre.

„...RUHÁJA PEDIG VAKÍTÓ FEHÉR LETT...”

Mt 17,1

Sokáig néztem a holdfényben úszó felhőket.
Szép voltál, Uram, borzongatóan szép.
Jó, hogy ma Benned lélegzem itt.
Talán élek majd örökké, talán
öröklétedbe múlok vissza,
bármiként is, az jó lesz.
Emberlétem múlhatatlan ajándéka látni,
milyen megrendítően gyönyörű vagy Te.
Ha megosztod velem szenvedésedet,
minden szavam elvesztve sírok.
Fájdalmad is gyönyörűséges.
Köszönöm szépséged
összes fájdalmát,
valódat adod,
jószágod
éppen
ez.

Templomos (akril, vászon, 42 x 68 cm, 2016)

Füzi Péter

A FIGYELEM SZÜNETEI

– A Koppár Köldüs és előzményei –

Egy életmű lezárulta törvényszerűen hozza el a rendszerezésének és ezzel együtt a korszakokokra való bontásának igényét. Nincs ez másként Tandori Dezső terjedelmes életművével sem.¹ Az adott korpuszon belül a korszakok és egymással szorosabb kapcsolatban álló rendszerek kijelölése ugyanakkor nemcsak törvényszerű folyamat, hanem a további kutatás irányait és hangsúlyait is megszabja.

Az 1968-ban, a *Töredék Hamletnek*² című kötettel megnyitott életmű azóta beláthatatlan méretűre duzzadt, még akkor is, amennyiben a költő bibliográfiáiróinak mintáját követve csak a kötetben megjelent műveket vesszük szemügyre,³ és a kizárólag folyóiratban publikált írásokat – még ha csak átmenetileg is – félreállítjuk, melyek egyébként hasonló gazdagságot mutatnak fel az életmű kötetekben publikált részéhez képest mind tematikájában, mind pedig a felvonultatott műfajok tekintetében. Az életmű korszakolásának és rendszerezésének fontosságát pedig kitűnően jelzi, hogy az életmű kutatói⁴ eddig is több javaslatot tettek a korszakolás esetleges megoldásaira. Mindegyik

-
- 1 Ezek sürgető hiánya jelenik meg a költő halálára részben reagáló Fried István tanulmányában is. Fried István: „az idő mint egy szonett ideje”. In *Forrás*, 2019/9., 18.
 - 2 Miközben az életmű voltaképpen 1959-ben indult, legalábbis ekkor írta meg „első vállalható versét”, amely a későbbiekben bekerült a *Vigyázz magadra, ne törődj velem* című válogatáskötetébe. Ferencz Győző: Tandori: vázlat a pályáivhoz. In *Holmi*, 1994, 503.
 - 3 Tandori eddigi egyetlen bibliográfiája, amelynek ugyan három különböző kiadása is van, valóban nem merészkedik túl a kötetek területén. Gergely Ferenc – Kovács Ákos: *Miért ne élnél örökké: Tandori Dezső válogatott, képes bibliográfiája*. Budapest, 1998, Liget Műhely. Gergely-Kovács: *Miért ne élnél örökké?*, http://dia.pool.pim.hu/html/szakirodalom/tandori_dezso/tandori_bibliografia.html, 2003. (Utolsó megtekintés ideje: 2019. 11. 25.) Gergely-Kovács: *Miért ne élnél örökké: A hetvenéves Tandori Dezső válogatott bibliográfiája*. Budapest, 2008, Argumentum.
 - 4 A Tandori-kutatók határozott körvonalazása már csak azért is lehetséges, mert az egyre tetemesebb életmű egyre kevesebbet bátorít arra, hogy foglalkozzanak vele. Ennek a folyamatnak az elismeréseként Bedecs László egészen odáig megy, hogy egyetlen mondatban felsorol mindenkit, akit Tandori-kutatónak lehet nevezni. Bedecs László: Megérteni a költészetet (Tandori líratörténeti esszéi mint önkomentárok). In Bedecs László: *Beszélni nehéz*. Budapest, 2006, Kijárat, 199.

javaslat kitüntetett helyen kezeli az első két kötetet, igaz, abban már megoszlanak a vélemények, hogy a két kötet együtt alkotná a pályakezdés korszakát,⁵ vagy pedig a két, egymástól igen eltérő hangnemű kötet rögtön két külön korszakot képviselne,⁶ az elkésett pályakezdést⁷ ellensúlyozandó.

Mindegyik modellnek közös vonása ugyanakkor, hogy a pályakezdő kötetek utáni következő, hasonlóképpen hangsúlyos korszakhatárt az 1991-es *Koppar Köldüs* című kötettel jelölik ki, már rögtön a kötet recepciójában megjelenik az a vonal, amely odaköti éppen az első két kötet köré felrajzolt teljes némaság – minden megírás ellentétpáron túl feszülő nyelvteremtés, a lehetséges nyelv megkeresésének problematikájához.⁸

A nyelvteremtés, nyelvkeresés ebben a kötetben nem csak a recepcióban élesen artikulált, az írógépből fakadó technikai jellegű probléma, hanem szorosan kötődik a másik meghatározó szálhoz, az utazás motívumához. Már magának az Aachenben vett írógépnél az idegen-sége is részben abból a nyelvi idegenségérzetből fakad, hogy a magyar nyelv karakterei nem találhatóak meg teljes mértékben a klaviatúráján, csupán egy részük, ráadásul a hiányzó karakterek sem illeszkednek egy következetes logikai rendszerbe, hiszen nem minden ékezetes karakter, csak a német nyelvben nem szereplő ékezetes karakterek nem találhatóak meg a billentyűzeten: „ha nem lenne – „lene” – ő ő ő ü, írhatnam, / hogy „kerulok” stb., a maximalizáló hajlamom győzhetne”.⁹

Miközben – részben a megszokott publikációs gyakorlatoknak köszönhetően – az egyes életműveket alapvetően kötetközpontúan, a kötetek csomópontjain keresztül vizsgáljuk, a Tandori-életmű viszonylatában ezzel a hozzáállással számos művet kizárunk a vizsgálat köréből. Bár ahhoz vagyunk hozzászokva, hogy egy költői életmű darabjai először folyóiratokban, periodikákban jelennek meg, melyeket

5 Babarczy Eszter: A szent melenetett helye. In Babarczy Eszter: *A ház, a kert, az utca*. Budapest, 1996, JAK-Balassi, 75.

6 Doboss Gyula: *Hérakleitosz Budán*. Budapest, 1988.

7 Ferencz: i. m., 505.

8 Bedecs: Egy kifordított metafora. In Bedecs: *Beszélni nehéz*. Budapest, 2006, Kijárat, 149.

9 Tandori Dezső: *Koppar Köldüs*. Budapest, 1991, Holnap, 10. A továbbiakban a kötetre csak a cím feltüntetésével és az oldalszám megjelölésével hivatkozom.

aztán összerendeznek köteté, melyek ebben a formában szolgálnak az életmű fő tájékoztató pontjaként, Tandori folyóiratos publikációi – bár kétségtelenül folyamatosan és aktívan jelen volt több meghatározó orgánumban – az életmű előrehaladtával egyre kevésbé kerültek be a kötetekbe, így az életmű két része, miközben továbbra is szerves egészet alkottak, fokozatosan elkülönült, és ez elsősorban az életművel foglalkozó szakirodalom kötetközpontúságán érhető tetten.

Ez már csak azért is több egy vizsgálatra érdemes anomáliánál, mivel a *Koppar Köldüs* előzményei tisztán kirajzolódnak a kötet megjelenését megelőző évek publikációiból,¹⁰ és amelyek egyébként tematikusan illeszkednek is a kötet világába, ám nem annak narrációjába. A *Koppenhágai hármás*, a *Düsseldorfi trilógia*, a *Düsseldorfi Négyes*, a *Bécsi Kettős*¹¹ című ciklusokat említi Tóth Ákos a témával foglalkozó tanulmányában, mint a *Koppar Köldüs* közvetlen előzményei, ám ugyanakkor ezen korszakot vizsgálva a Tandori többi, újságokban vagy folyóiratokban megjelent írása is a *Koppar Köldüs* előkészítéseként tűnik ma már fel. Ám azt is meg kell jegyezni, hogy itt tényleg csak előkészítésről beszélhetünk, hisz a felsoroltak közül egyik sem kapott helyet magában a kötetben,¹² sőt a kötetben megjelentek közül csupán egy, a *Londoni Mindenszentek* jelent meg a kötetet megelőzően.¹³ Ugyanakkor feltűnő, hogy ezen előzményszövegek is már ciklusokba szerveződve jelentek meg, nem csak a folyóiratokra jellemző „verscso-rokként”, bár azt is meg kell jegyezni, hogy némelyik esetben a ciklushoz nem tartozó, ám a kötet előzményszövegének tűnő verssel

-
- 10 Tóth Ákos: Az ismerős és titkos tandarab. In Fried István – Hódosy Annamária (szerk.): *Szövegek között V. (Fejezetek a mai magyar irodalomból)*, Szeged, SZTE 25–26.
 - 11 Tandori: *Koppenhágai hármás*. In *Tiszatáj*, 1990/8., 12–18.; *Düsseldorfi trilógia*. In *2000*, 1990/10., 33–35.; *Düsseldorfi Négyes*. In *Új írás*, 1990/10., 409–414.; *A Bécsi Kettős*. In *Tiszatáj*, 1991/1., 34–35. Ezenkívül még számos további vers idesorolható, ám ezek már tudatosan összeszerkesztett ciklusokként jelentek meg. A továbbiakban csak a címek feltüntetésével és oldalszámokkal hivatkozom az itt megjelölt versekre.
 - 12 Valaminek a hiányát mindig nehezebb bizonyítani, mint tényleges meglétét, épp ezért csak az jelenthető ki biztosan, hogy a fentebb felsorolt szövegeket közlő folyóiratok, valamint az *Alföld* és a *Forrás* 1987–1992 közötti lapszámaiban nem találtam nyomát a *Koppar Köldüs*ben később megjelent szövegeknek. Ez ugyan nem egyértelmű bizonyíték arra, hogy a kötet minden egyes szövege valóban ott jelent meg először, ám erősen valószínűvé teszi.
 - 13 *Holmi*, 1990, 83., illetve a későbbiekben még egyszer, egy külön a *Londoni Mindenszentek* köré szervezett ciklusban. (*Jelenkor*, 2008, 1038–39.)

együtt. A szerkesztettség ugyanakkor már itt is a tudatos kompozíció kialakításának igényére mutat.

Tandori a későbbi szövegeiben is a kötet egységes mivoltát méltatja, számára ezzel emelkedik ki az életművéből: „... lesz egy könyvem, amelyik önmagában telj. egyforma lesz, ua. \ Egyre azt érzem, nem lett. Holott a Koppar Köldüs-sel meglett.”¹⁴ A kötet egységességre törekvő koncepciója ugyanakkor a szövegekről a szervezőelvre irányítja a figyelmünket, ebben a konkrét esetben a nyelvet alakító, „rontó” tényezőkre, és a mögöttük felsejlő elv lesz az érdekes. Ebből a koncepcióból mindenképpen kilóg a *Londoni Mindenszentek*, épp ezért a kötet értelmezésének egyik kulcskérdése lesz, hogy hogyan tudjuk a kötet egésze és az utolsó vers közti kapcsolatot értelmezni.

Fontos megjegyezni, hogy a *Koppar Köldüs* előkészítése nemcsak a korábban említett folyóiratos közlésekre korlátozódik, hisz a kötet számos eleme megjelenik már korábban is, például az itt erőteljesen túlhasznált, ám mindenképpen invenciózus „jav.” mint motívum és nyelvalkító eszköz, de a korábbi kötetekben, mint például a *Celsiusban*, a „jav.” utasítása végrehajthatatlan, hiszen csak vele együtt, a szövegbe a javítást és a hibát egyaránt beleolvasva jön ki a helyes szótagszám, a ritmus és az ütem.¹⁵ Ezzel szemben a *Koppar Köldüs* esetében a „jav.” már egy aktív és követendő utasításként jelenik meg, amely felszólítja az olvasót a kötet voltaképpen működtetésére, miközben ennek a teljes lehetetlensége éppen a „jav.”-val nem jelölt hibákon keresztül nyilvánul meg.

Ez a kötet ugyanis rendkívül erősen van szerkesztve, ahogy arról maguk a versek többször is tanúbizonyságot tesznek, ám a kötet vezérelveként szolgáló koncepciót egységesen és nem kialakulásában jelenítik meg, hisz ugyan a szövegek kialakulása és megírása folyamatos tárgya a kötetnek, már ezek a szövegek is abban a nyelvallapotban jelennek meg előttünk, melynek létrejöttét elvileg bemutatják nekünk. Ezzel szemben a kötet előzményeként tárgyalt szövegek esetében éppen a koncepció fejlődése az, ami tetten érhető, igaz, éppen a folyóiratos közlés jellegéből fakadóan nem lehetséges ennek a pontos és egy egyenes kronologikus rendbe illeszthető visszafejtése, csupán annak a

14 Tandori: *Nincs beszédülés*. Szeged, 2018, Tiszatáj Kiadó, 172.

15 Bedecs, Szpéro és társa. In Bedecs: i. m., 98.

nyelvnek a vélhetően logikus fejlődését szemlélhetjük végig, amely a későbbiekben a *Koppar Köldüs* tárgya lesz.

Az életút szövegekből kirajzolódó szakasza egyenes folytatása az életmű korábbi nagyobb szakaszának, a madaras verseknek, amelynek ha lezárultát nem is hozza el a *Koppar Köldüs* megjelenése, hiszen a Tandori-életmű egyik csúcsteljesítménye (mind a költő, mind a vele foglalkozó kritikusok körében egyetértés mutatkozik ebben a kérdésben), a *Londoni Mindenszentek* egyértelműen ehhez a „korszakhoz” tartozik, nemcsak itt jelenik meg záróversként, hanem a következő kötet, a *Vagy majdnem az* nyitóverse is egyben.

Tandori madarai nemcsak az életmű alakítói voltak, hanem a művészetté formált magánéletének meghatározó tényezői is. Közülük a legfontosabb, Szpéro élete és halála jelölte ki a madaras korszak határait is, a *Koppar Köldüs*ben megjelenő utazást azt tette lehetővé, hogy már nem kellett a 11 évig féltve őrzött veréb mellett maradni folyamatosan. Ugyanakkor a *Koppar Köldüs* már egy olyan nyelven kerül elénk, amely megpróbálja felmutatni saját kialakulását: „zavar, hogy ö es ü / tenyleg van, de e es i es a es ö es ü – nyilvánvalóan / az ekezet hiányzik ezekről is – nincs”.¹⁶ Ennek a kijelentésnek az iróniáját épp az okozza, hogy az írógépre szabott nyelven kívül létező karakterek felmutatása lehetetlenné válik ugyanezen a nyelven keresztül. Ugyanakkor az is egyértelművé válik, hogy egy kreált nyelvvvel van dolgunk, amely nem csak a *Koppar Köldüs* szövegeinek lejegyzésére jött létre, hanem Tandori a kötet megírásakor ezt már kidolgozta. A kidolgozás folyamata ugyanakkor nem jelenik meg, nem jelenhetett meg az egységességre törekvő kötetben, így csak az előzményszövegen keresztül férhetünk hozzá ehhez a folyamathoz, melyeket ugyanakkor éppen a monolitiként megjelenő kötet takar el – a recepciónak furcsa hiányossága, hogy nem köti össze ezeket a verseket a *Koppar Köldüssel*, bár ezzel éppen a Tandori-életművön belül betöltött egyedi helyzetét is hangsúlyozzák.

Mivel a folyóiratos közlések természete miatt pontos időrend nem állítható fel, így csak magukra a szövegekre támaszkodhatunk. Amennyiben tartjuk magunkat ahhoz az állításhoz, miszerint a *Koppar Köldüst* alapvetően meghatározó vonása az idegen médiumból és nyelvi

16 *Koppar Köldüs*, 10.

karakterekből építkező, a „köznapiak” feltűnő nyelvhasználatától eltérő nyelvezet kialakítása, úgy a recenzió tanulságait figyelembe véve a *Düsseldorfi trilógiából* tudunk kiindulni. Bányai János a kritikájában kiemeli, hogy a „Koppar Köldüs nyelve nem biztos, hogy olvasható, de biztosan írható”.¹⁷ Ez az idézet pontosan megragadja azt a tapasztalatot, amellyel a *Düsseldorfi trilógia* nyitóversében, a *Döblingi Felsőben*¹⁸ találkozunk, ám nem a kötet olvasójának, hanem a „narrátor” szempontjából.

A szövegben megjelent nyelveket egyébként értő, ám épp a nyelvi kompetenciái miatt összezavarodó narrátor az idegen nyelvű táblákat szemlélve zavarodik össze: a „Moden, Trachten” táblát zavarodva „Morden Trachten”-nek olvassa, és meg is adja rögtön a magyar fordítást, „Gyilkolni Igyekezni”,¹⁹ még azelőtt, hogy magával a tényleges német kifejezéssel az olvasó elé tárná. Két ehhez hasonló élményt mutat fel példaként, mindkettő londoni, de míg az első az előző példa betűbetoldását ismétli meg még egyszer, „To Let”-et „Toilet”-nek olvasva, addig a következő már tisztán „grafikus” félreértés, a „vész-kijáratjelző táblácska” jelenik meg, mint egy „Paul Kleet utánzó művész műve”. Ebben a mozzanatban több van, mint a nyelvi összezavarodás kiterjesztése a vizuális síkra, ugyanakkor felismerhetjük benne ugyanazt a mozdulatot, amely a nyelvi hangzóságot is bevonja a *Koppar Köldüs* írásának folyamatába.²⁰ Ám épp az, hogy az a nyelv még nincs kész, sőt, még csak az alapjaival szembesülünk, teszi lehetővé a nyelvi hibákra való csodálkozást és a reflektálást, valamint a vers egyik legfontosabb momentumát, annak a felismerését, hogy a nyelvi torzítás kidolgozása már jóval régebbre nyúlik vissza. „Madaramat egyébként Szpérónak hívták, ez a sparrow hevenyészett változata”.²¹ Annak a beismerése, hogy Szpérónak a neve is hasonló műveletek révén állt elő, mint amilyenek a *Koppar Köldüs* nyelvezetét alakítani fogják, nem

17 Bányai János: Egy talált nyelv megtisztítása. In Bányai: *Talán így*. Novi Sad, 1995, Forum, 123.

18 *Düsseldorfi trilógia*, 33.

19 A „Moden, Trachten” „Divat, Népviselet”-et jelent, ám félreolvasva a magyar értelmezésként megadott „Gyilkolni Igyekezni” nyelvtanilag helytelen német megfelelőjét kapjuk. A nyelvtani értelmetlenség már itt előrevetíti a nyelvek és médiumok közti folyamatos fordításokból fakadó zavarokat. Külön köszönet Fritz Gergelynek a nyelvtani hibára való figyelmeztetésért.

20 Tóth: „Aachenben az ember raer”. In *Tiszatáj*, 2001/7., 78.

21 *Düsseldorfi trilógia*, 33.

csak a *Londoni Mindenszentek* és a kötet egészének viszonyát értelmezik át, hanem a kötetet ténylegesen a madaras korszak betetőzésének állítják be.

A *Düsseldorfi trilógia* következő darabja már címével is a különböző ciklusok időrendbe rendezhetősége ellen tüntet, és arra világít rá, hogy sokkal inkább egymásra építkező, de voltaképpen alternatív kísérleteknek lehetünk a tanúi, amennyiben végigkövetjük a ciklusokba rendezett előzményeket, amelyek ugyanakkor nemcsak nyelvi kísérletek, hanem a naplószerű, visszaemlékezésekre építkező forma folyamatos csiszolása is. A *Düsseldorfi trilógia* második darabja, a Sör és gyertya: *Severin hirtelen meghal*²² címében osztozik a *Düsseldorfi Négyes* második darabjával,²³ az utóbbi azonban alcím nélkül jelent meg. Nem ez az egyetlen közös vonása a két írásnak, a tartalmukat is nagyjából hasonlóan lehet összefoglalni: a párizsi Szent Severin templomban tett látogatás utáni álom megjövendöli Szpéro érkezését, akinek a halála után az elbeszélő Kölnben ellátogat az ottani Severin templomba, ahonnét, szembesülve egy, szerinte az elhunyt madarát ábrázoló freskóval, a közeli kocsmába menekül. Annak ellenére, hogy egészen biztosan ugyanazt a jelenetsort dolgozza fel a két vers, olyan aprólékos részletekig terjedően, mint az utcán elkanyarodó Jaguár, vannak nem elhanyagolható eltérések is. A *trilógiabeli* változat megrendítő leírást közöl Szpéro haláláról, ám a legfeltűnőbb, hogy a *Négyes* nyelvezete már közelít a későbbi kötetben használtéhoz.

Ám míg a kötet nyelve látszólag a semmiből, a köteten kívülről érkezik, addig a *Düsseldorfi Négyes* esetében egy teljesen egyértelmű mozzanat vezet be ezt a nyelvezetet. A ciklus nyitóversében, a *Liberális konzervatív*ban az elbeszélő maga számol be arról, ahogy „fölteszem [...] rá az írógépet”, és inentől kezdve előbb csak a fentebb már kifejtett „jav.”-ok kezdenek el egyre gyakrabban előkerülni, majd az elütések is megjelennek, melyeket kezdetben, igaz csak egyszer-kétszer javít, de a továbbiakban csak az elütések maradnak. Természetesen nem lehet felállítani azt a modellt, hogy a hibák pusztán az írógépből és a szöveg az írásra felhasznált technológia által való írásjelenetbe történő ágyazottságából fakadnának. Míg a *Négyes* első darabjához

22 Uo.

23 *Düsseldorfi Négyes*, 410.

hasonlóan a harmadikban is egy hagyományos, valamint a *Koppar Köldüsre* jellemző nyelvezet egyaránt megjelenik, a második és a negyedik az utóbbin szólal meg teljes mértékben. Épp ezért azok a momentumok tűnnek elsősorban érdekesnek, ahol a váltás végbemegy. Ez, mint fentebb már kifejtettem, a legelső esetben az írógépen való írás elkezdése, amely a „mechanizált” nyelvhasználatot fenntartja egészen a második vers végéig. A második vers zárata és a harmadik vers nyitánya egyaránt magyarázat lehet a nyelv „szakadására”, a hétköznapi nyelvhasználathoz való átmeneti visszazökkenésre. Míg a második szövegben látszólag ugyanaz a gondolat folytatódik, ami az első mű végén félbeszakad – „Talán tizenkét év is elfárasztott [...] az anyag, amiből való vagyok, hibás való”,²⁴ és erre közvetlenül rímel a *Sör és gyertya* nyitánya: „De Szpéróval, aki volt életem, míg éltem e földön” –, addig a második és a harmadik vers közti szünet nemcsak a szövegek témájában jelenik meg, hanem a két szöveg közti nagyobb távolság időben is megjelenítődik: „Miért telt el csaknem négy nap úgy, hogy [...] az elkészült két rész a kvartettből, asztalomon hevert”.²⁵ A harmadik versben azonban a nyelvezet ingadozása csak részben magyarázható az írógép használatával, az ebből fakadó bizonytalanság csak pár sorig marad fent, míg a vers zárlatában visszatér a vers legvégéig ismeretlen okból. Ám éppúgy, mint a *Döbling Felső* esetében, az értelmezhetőség csak utólagosan jelenik meg, a félreértést épp azzal váltja ki, hogy egy elhamarkodott felismerést erősít meg egy téves kulccsal, míg a voltaképpeni helyes megértést csak utolsóként teszi közzé. „[e]z meg elehteltetelen lefordítiras, felolvasras”, a zavart ez alapján az egymásra halmozódó nevek, földrajzi helyek, írónévek és a velük járó fordítási problémák okozzák.

A *Sör és gyertya*-szövegek között azonban még egy nagyon fontos, a nyelvhez is szorosan kötődő közös pont van. Az elbeszélő mindkét helyen hallja Szpérót, a mozaikmadarat, és míg tartalmilag ugyanazt mondja mindkét helyen, a pontos forma a fentiekkel egybevágó lényeges eltéréseket mutat: „Ne haragudj, egyelőre nem tudok visszamenni, itt rengeteg olyan dolog van, amit elmesélni lehetetlen, de kérlek ...”²⁶ – így szól a *trilógiában*, míg a *Négyesben*: „Ne harágugy,

24 Uo.

25 I. m., 411.

26 *Düsseldorfi trilógia*, 34.

nem tudok még visszamenni hozzád, még it meg Ugy Álatlában sok a dolog, olyan dolgok vannak, ahol én vagyok, amiket nem egészen tudok elmondani, de nem rossz dolgok, dolgok”.²⁷ A két kijelentés között az eltérő nyelvezet a leglényegesebb különbség,²⁸ de még ezt önmagában meg lehetne magyarázni az elbeszélők különböző, eltérő nyelvhasználatával. Ezzel szembemegy ugyanakkor a szövegnek az a tendenciája, hogy azon kevés számú helyen, ahol „hétköznapi” nyelvvel találkozunk, az hangsúlyozottan a narrátorhoz kapcsolódik, míg a túlsúlyban lévő „rontott” nyelv mindig a madarakra fókuszáló szakaszokon csúcsosodik ki. Ehhez kapcsolódik, hogy a harmadik szöveget nem csak az időbeli távolság különíti el a második résztől, hanem Szpéro hiánya is, „aztanelment, ment.” Innen nézve a madarak, különösen Szpéro jelenléte egy, a nyelvet megbontó vagy épp a nyelv szabályait átíró kommunikációra bírja rá az elbeszélőt. A kommunikáció megkérdőjelezése ugyanakkor ismételten a *Londoni Mindenszentekre*, valamint annak vershelyzetére irányítja a figyelmünket: „Londoni Mindenszentek, Szpéroval mit üzentek?” – olvashatjuk a „halandzsakötet” egyetlen „hétköznapi” versében,²⁹ amelynek hétköznapisága így Szpéro hiányában artikulálódik. A verset ez a vershelyzet is kiemeli a kötetből, hiszen érthetősége nem a kommunikáción keresztül, hanem éppen a párbeszéd megkezdése előtti helyzetben, a kommunikációra való felkészülés során artikulálódik.

Szpéro fentebbi kijelentésének egy harmadik verziója is megjelenik, tovább torzulva a *Koppar Köldüs* előzményszövegeiben. Az *Immoralien development*³⁰ ugyan nincs ciklusba rendezve, mint az eddigi példák, ennek ellenére is mindenképp a kötet előzménytörténetéhez tartozik, egyrészt a *Düsseldorfi trilógia* mellett jelent meg, másrészt, ahogy már említettem, itt is megjelenik Szpéro folyamatosan mutálódó kijelentése: „nehrgügy, nemtud meg visszamegy hozzád, varj kicsit, leces, legy szives, varj, nem tudom, tud-e visszamen hozzád.” A korábbi példákhoz képest a nyelv tovább „romlott”, eltűnnek az ékezetes karakterek, további

27 *Düsseldorfi Négyes*, 411.

28 Feltűnő, hogy a *Koppar Köldüs* nyelvezetéhez közelebb eső Szpéro csak elütéseket „használ”, az ékezetes karakterekkel kapcsolatos önkorlátozásra nem törekszik.

29 A *Londoni Mindenszentek* versjellege különösképpen hangsúlyozódik a *Koppar Köldüs* burjánzó és kötetlen szabadverseihez képest a hihetetlenül kimunkált leoninus formával.

30 Tandori: *Immoralien Development*. In 2000, 35–37.

lépést téve ezzel a későbbiekben a *Koppar Köldüs*ből visszaköszönő nyelvezet felé. Fontos mozzanat ugyanakkor, hogy már itt sem tűnik el minden ékezetes karakter, csupán azok, amelyek a német abc-nek nem alkotják részét, igaz, ennek játékjellege nem artikulálódik még magában a szövegben, ahogy az a *Koppar Köldüs*ben megtörténik: „valami mas terbe kerülök at, / jo lenne, ha nem lenne – „lene” – ö ös ü, irhatnam, / hogy „kerulok” stb., a maximalizáló hajlamom győzhetne”.³¹

A madarak megszólalására ugyanakkor további példákat is találunk: *A Bécsi Kettős*ben ismét a korábban már sokat tárgyalt jelenet, Szpéro mozaikmadárként való megszólalásának ősjelenete jelenik meg, ezúttal is egy fokkal tömörebben, mint a korábbi példákban.³² „Nehragugy, nehragugy [...] nemhtek hozdvisz”,³³ olvashatjuk ebben a változatban Szpéro monológját, amely így már rögtön az összehasonlítást is felkínálja. Bár a „nehrgugy” és a „Nehragugy” feltűnő hasonlóságot mutat, ez az egyetlen szóvariáns, amely viszonylagos egyezőségről tesz tanúbizonyságot, miközben ebben az esetben a tényleges alapszöveg, a *Düsseldorfi trilógia* változata éppúgy ott van, mint a *Koppar Köldüs* mottói. A variációk eltérései éppúgy az alternatív változatok egyenlőségét vázolja fel, ahogy ezen változatok mechanikusságából fakadó esetlegességét is megjeleníti.

A Bécsi Kettős azonban még egy fontos mozzanattal járul hozzá a *Koppar Köldüs* értelmezéstörténetéhez. „bruohk, hruobkhh!, mondják a lovak”,³⁴ azt az értelmezhetetlenséget villantva fel, amivel Bányai János szembesült a *Koppar Köldüst* először kezében tartva.³⁵ Az, hogy a lovak a madaraktól eltérően valóban értelmetlenül, ám hasonlóan kusza és egymásba akadó írásképpel nyilvánulnak meg, Szpéro „beszédét” is értelmezi.

31 *Koppar Köldüs*, 10.

32 Bár az időbeli rend felállítására számos, korábban már tárgyalt okból kifolyólag problematikus, mégis nehéz nem észrevenni, hogy Szpéro eme jelenetének tömörödése, valamint a nyelvi állapot közeledése a *Koppar Köldüs*höz egymással szorosan összefügg, és ez a két folyamat mintha időben is elhelyezné a szövegeket egymáshoz képest. Ugyanakkor éppen az ősjelenet folyamatos ismétlődése miatt ezek a szövegek nem lépnek kapcsolatba egymással, csupán nyelvileg épülnek egymásra, ezáltal egymás alternatíváinak tűnnek.

33 *Bécsi Kettős*, 34.

34 I. m., 35.

35 Bányai: i. m., 123.

Az értelmezés elhamarkodottsága, a grafikai jelek túl gyors olvasása és ebből fakadóan téves jelentéssel való felruházása nem csak a kötet egyik alapvető alakzata, amelyet már rögtön a mottóiban felvillant, hanem pontosan ez az az eljárás, amely az előzményszövegekben kidolgozódik, és amely mélyebbre nyúlik a motívumok egységes rendbe szerveződésénél, amely egyébként is az életmű korábbi darabjaiból szervesen következik. Az olvasás és az írás egymástól való folyamatos elcsúszásában³⁶ jelenik meg a figyelem folyamatos ritmustévesztése, amely révén az értelmezhetetlen értelmezhetővé válik, miközben az értelmes csak a belevetített (és ezáltal téves) jelentés mentén olvasódik.

A jelentésnek ez az elcsúszása nem csupán gépi eredetű, legalábbis amennyiben a *Koppar Köldüsön* túl az előzményszövegeket is figyelembe vesszük. Ott a figyelem eltolódása az embertől való elszakadásként jelenik meg, hiszen egyszerre ered a gépből (az írógép), valamint az állatoktól (a lovak és Szpéró), ezáltal éppen a kommunikációs aktus emberi mivoltában bekövetkező szakadék hangsúlyozódik.

Az írógépben önmagában is megjelenik ez a jelenség, a kialakításából fakadóan elidegeníthetetlen része a figyelem megszakadása a gépelésnek. Az írógép az első eszköz, amely eltörölte a kapcsolatot az írást végző emberi test és a leírt betű között, míg a toll vagy a ceruza esetében a mozgás minden betű és ember esetében egyedi, addig az írógép esetében ugyanaz az egy mozdulat ismétlődik, a billentyűk monoton kopogása. Valamint miközben a kézírás esetében végig figyelemmel tudjuk követni a betű alakulása közben, gépelés közben csak a betű jövőbeni helyét, majd a már kész és kitörölhetetlen betűt látjuk, közben épp a betűt létrehozó kar takarja el a figyelő tekintet elől. Így csak utólagos javításra van lehetőség, az írás közben a figyelem mindig újra és újra megszakad, éppen a betű létrejöttének, a helyes értelmezésnek az első pillanatában.

Pontosan ugyanez az alakzat jelenik meg a „jav.” motívum fejlődésében és a *Koppar köldüs*beli használatában is. Az 1991-es kötetben a „jav.” pontosan a figyelem hirtelen kihagyásának pillanatát ábrázolja. Ott, ahol az írógép által pont a születése pillanatában eltakart betű nem a szabályoknak megfelelően következő, hanem egy másik, ebből következőleg hibás karakter lett, az írógép által megszakított figyelem

36 Amelyhez egyébként az írógép testtől való eltávolítása is hozzájárul.

a „jav.” által állítódik helyre. Miközben az olvasás és írás egymásra rétegződő műveletében ilyen módon bekövetkező szakadásokat a „hétköznapi” szövegek a szerkesztés és korrektúrázás műveleteivel rejtik el és állítják helyre, melyek voltaképpen ugyancsak az írás és olvasás egymást követő és folyamatosan egymásra reflektáló műveletei. Ezzel szemben a *Koppar Köldüs* a hiányuk révén ezekre a műveletekre is felhívja a figyelmet, miközben az éppen ezen gyakorlatok által elfedett írás műveletét tárja elénk kendőzetlenül. Ismét a kézírás és a gépelés között megjelenő éles váltás kerül a középpontba, ugyanis a *Koppar Köldüs* szövegállapota csak azért tűnik fel idegenként, mert a kézírás felől felfogott és megfogalmazott szövegideált vetítjük rá.

A szöveg nem tekinthető az írás egyszerűen lerontott vagy szétírt változatának, éppúgy, ahogy a „hétköznapi” értelemben vett írást sem a beszéd egyszerű lejegyzett, származtatott formájaként szemléljük. A *Koppar Köldüs* nyelve sokkal idiolektikusabb, egyénibb, amelyben a betűk grafikai formája és hangzósága egyaránt szerepet kap, sokszor a „hiba” csak egyik vagy másik dimenzió figyelembe vételével oldható fel.³⁷ A hangzóságon alapuló gépelés, a „nemlac”-hoz hasonló megoldások ma már jelentősen máshogy artikulálódnak, mint a nyolcvanas-kilencvenes években, azóta a gépelés masszív elterjedésével már ez a megoldás egészen hétköznapiaknak tűnik fel, ugyanakkor a vizuális hasonlóságon alapuló gépelés, „A 8-olcast vegyuk allo vegtelen-jelnek” logikáját követő félreütések, bár ismerősek, a mai, köznapi használatuk mosolygós arcok mögé bújik. A kötetben ezzel rokon módon a karakterek hasonlósága a rím, illetve a hangzóság hasonlóságára épülő költői eszközök grafikai leképzése, ezáltal a szövegnek egy újabb, az értelmező olvasást kizáró, de ritmust teremtő dimenzióját nyitja meg.

A figyelem pillanatnyi szünete ugyanakkor a kötet szerkezetében is megjelenik. A kötet elején megjelenő mottók feloldása, helyreállítása nem jelenik meg, csak a kötet legutolsó lapján, a kötet hiányzó tartalomjegyzékének a helyén.³⁸ A mottók feloldásának a csúsztatásában a figyelem és a javítás időbeli elcsúszásának alakzata ismétlődik meg, valamint megteremtődik az az illúzió, hogy ez a kötet valamennyi szövegére érvényes, miközben a harmadik mottó, a feloldatlanul

37 Tóth: „Aachenben az ember raaer”, 78.

38 Bányai: i. m., 123.

maradt *Hallotti beszéd*-átirat, amelynek a szerzője sincs megadva, egyszerűen csak MI NTUGYJUK-ként van feltüntetve, feloldatlanságával is ez ellen az illúzió ellen lép fel, ahogy a választott versrészlet tematikája is egy új, a korábbi nyelvekkel nem teljesen kompatibilis, tehát nem minden esetben visszaállítható nyelv létrejöttéről tesz tanúbizonyságot.

Azzal, hogy az írott szöveg ideáltipikus esetének negligálásával, majd a *Londoni Mindenszentek* és a kötet hátulján szereplő József Attila- és Jékely-mottók révén történő felvillantásával Tandori végső soron arra irányítja rá a figyelmet, hogy az írás műveleteit olyan kimondatlan és éppen a műveletek eredményeként elrejtett szabályok irányítják, melyek nem magából az írás tevékenységéből fakadnak, „...minden cselekvés végrehajtható a szabályok szerint. De ha minden lehet szabályos, akkor ugyanígy lehet a szabályok ellen is. Így sem összhang, sem ellentét nem lenne”³⁹ – Wittgenstein szabályokról szóló fejtegetése hiába a matematikára vonatkoztatva született, annak belátása, különösen a gondolat gyökereinek ismeretében,⁴⁰ hogy itt voltaképpen a nyelvről is beszél, nem igényel túlzott magyarázatot. Ahogy a matematika, úgy ennek az idézetnek a tükrében a nyelv is egyfajta formalizált játékként értelmeződik, amely esetében a résztvevők döntenek el, hogy mely szabályok képezik a játék részét, melyek az érvényes szabályok – még ha ezek a döntések nem is mindig tudatosak, azaz sokkal inkább egy *életmód*, társadalmi konszenzus vagy alkalmazkodás eredményei.

Ugyanakkor azzal, hogy a kötet a szabályokat ennyire erőteljesen figyelmen kívül hagyja, arra kényszeríti az olvasót, hogy ő alkalmazkodjon a kötet szabályaihoz. Fontos kérdés, amely nem egészen biztos, hogy teljes mértékben megválaszolható, hogy a kötetnek az értelmező olvasása végrehajtható-e az általa képviselt szabályok tükrében. Ez ugyanakkor már nem csak a wittgensteini nyelvfelfogás ismeretében

39 „...every course of action can be made out to accord with the rule. But if everything can be made out to accord with the rule, then it can also be made out to conflict with it. And so there would be neither accord nor conflict.” Wittgenstein, Ludwig. *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell, 1953, 81.

40 Tasic, Vladimír: *Mathematics and the root of postmodern thought*. Oxford, 2001, Oxford, 39. Tasic Wittgenstein szabályokról való elgondolásait közvetlenül Brouwer matematika- és nyelvfelfogásából eredő szembenállásra vezet vissza.

artikulálódik hangsúlyosan, hanem a kötet tematikáján keresztül is megjelenik.

Ahogy azt már többször is jeleztem, a *Koppar Köldüs* hangsúlyozottan életrajzi elemekkel operál, és ez alól az előzményversek sem jelentenek kivételt, ezt a sajátosságukat a fentebb taglalt „ősjelenettel” még erőteljesebben kidomborítják. Az önéletrajziság előtérbe állítása a *Koppar köldüs* madaras korszakból örökölt jelenségeinek része, ám itt több síkon fogalmazódik meg a lejeune-i paktum.⁴¹ Miközben a korábbi kötetekben „csupán” a művek műfaji besorolása a kérdés,⁴² addig itt a paktum már magának a játéknak az elfogadását is magában foglalja. Bár a műfaji kérdés ugyanúgy feltevődik ebben az esetben is, azaz az olvasónak magának kell eldöntenie, hogy fikcióval vagy tényleges önéletrajzzal van dolga a naplószerű bejegyzéseket olvasva, ez a döntés kihat arra is, hogy a kötet születését is („Hogyminirodot: nemlac, mirodot nemlasztc. Sajn. En van voltl pontsg \ toöerkvoöü, elmond trkvöo, nemlactsz, mimondtel, nelmac hogymondtl.”) fikcióként vagy életrajzi tényként fogadjuk el. Amennyiben úgy döntünk, hogy teljes mértékben a fikció álláspontjára helyezkedünk, úgy a kötet egésze értelmezhetetlenné válik – hisz a szabályain kívül helyezkedve nem kötelez minket semmi arra, hogy az értelmező műveleteket végrehatjva, a „jav.”-okat figyelembevéve valamilyen szinten működtessük a szöveget, amely ebben az esetben a voltaképpeni értelmezéssel egyenértékű.

Annak az elfogadásával, hogy az olvasott szövegek valós eseményeket taglalnak, egyúttal a keletkezési körülményeikről tett nyilatkozatokat is elfogadja az olvasó, valamint a voltaképpeni céljukat is. „Nem biztos, hogy a *Koppar Köldüs* nyelve »beszélhető«, az azonban egészen biztos, hogy írható”⁴³ – írja Bányai János. A kötet szövegeinek a célja – már amennyiben elfogadjuk az autentikusságukat – nem lehet a kommunikáció, az információ irányított átadása. Sokkal inkább a napló, a regisztrálás, a saját írójának az emlékeztetése céljából vannak létrehozva,⁴⁴ ennek beismerése azonban ugyanúgy a kötet voltaképpeni olvashatatlanságához vezet, mint az írások fickióként való felfogása.

41 Lejeune, Phillipe: Emlékezet, dialógus, írás. In Lejeune: *Önéletírás, élettörténet, napló*. Budapest, 2003, L'Harmattan, 131.

42 Bedecs: i. m., 116.

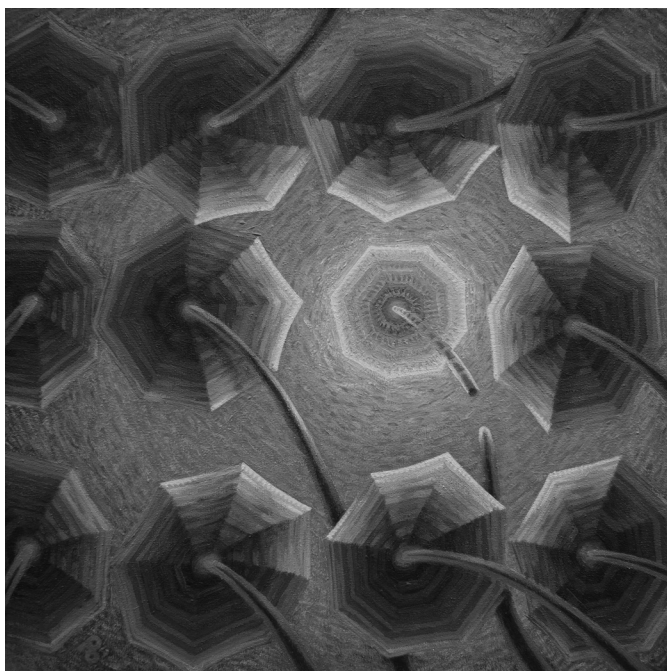
43 Bányai: „A versfeledés költészete”: Tandori-vers a *Koppar Köldüs* után. In Bányai: *Hagyománytörés*. Újvidék, 1998, Forum, 116.

44 Fűzi Péter: Olvasni az olvashatatlant. In *Forrás*, 2019/10., 42–43.

A kötet olvashatóságának a feltétele így a paktum lebegtetése, annak a beismerése, hogy miközben a szövegek valóban életrajziak – ebből fakadóan a saját, és nem a „hétköznapi” szabályok érvényesek rájuk – a szövegek csak olvasás céljából történő elővétele is legitim módja a szövegek működtetésének, ezt ugyanis kizárja az életrajzi felfogás.

Ez azonban a félreértésnek pontosan ugyanaz az alakzata, amelyet Tandori maga is működtetett a szövegek írása közben, a figyelem pillanatnyi szüneteinek tevékeny működtetése.

A kritikus pontokon felfüggesztem az olvasás egyik vagy másik metódusát annak érdekében, hogy az értelemadás működtethető legyen – a félreolvasás így voltaképpen igazolódik, miközben sosem lehetünk biztosak benne, hogy a félreolvasást helyesen hajtottuk végre.

Fent & Alant (akril, vászon, 40 x 40 cm, 2017)

„HÁLÁS VAGYOK AZ ISTENNEK,
HOGY ÉLETEMBEN ELSŐSORBAN
A HAZAI MAGYAR NÉPI KULTÚRÁVAL
FOGLALKOZHATTAM ”

– *Mirk Szidónia-Kata beszélgetése Pozsony Ferenc néprajzkutatóval* –

– *Az orbaiszéki Zaboláról származol, középgazda székely családból, milyen időnkig nyúlik vissza a családi emlékezet, honnan ered a vezetéknév?*

– A Pozsony családnak két ága is van, az egyik zabolai, a másik papolci. Ez utóbbi a 16. század végén nemesi levelet nyert, valószínű, az akkori honvédelemben való helytállásukért. A családnév nem arra utal, hogy valamelyik őszám a 16. században begyalogolt volna Pozsony városából Háromszékre, hanem a székely társadalomszerkezethez vezethető vissza, ugyanis az Adorjáni nemzetségnek volt egy Poson nevezetű ága. Egyike a legrégebbi székely családoknak.

A történeti emlékezetben még az is megmaradt, hogy Zabolán a család a napóleoni háború idején eljobbágyosította magát, fejét kötötte, hogy a fiúkat (sok fiuk volt) ne vigyék el idegen országba katonának. Egy 1802-es orbaiszéki zendülés forgatagában többen Moldvába menekültek, majd a Bákótól délre fekvő Klézsén leltek otthonra. A 19. század második felében Zabolán még egymás mellett éltek a Pozsony família tagjai az Alszegeben, ma is ott van a családnak a fészke. A papolci családot a második világháború után kiemelték, megfosztották mindeüktől és deportálták.

– *Zabola már néhány évszázada többnemzetiségű falu: magyarok, románok, cigányok lakják. Az a tény, hogy egy ilyen faluban nőttél fel, mennyire határozta meg világszemléleted?*

– Evidencia volt, hogy Erdélyben román többség van, a románok mellett magyarok, szászok és a napjainkban már a magyaroknál is nagyobb csoportot képviselő cigányok élnek.

Számomra is természetes volt, hogy a falumban öt templom és három etnikum van, s ez az etnikai, felekezeti sokszínűség meghatározta életemet is, kutatásaimat is.

Zabolán az elmúlt századok folyamán a székelyek mellett románok és cigányok is otthonra leltek. A Basta- és a Bethlen-féle összeírásokban (1602–1603 és 1614) már megjelentek a román családnévű személyek, a regisztrált fiatalok többsége Havasalföldről származott. Ekkor még csak szórványosan jelentkeztek, majd jelentősebb csoportjaik 1740–1760 között telepedtek le a faluban, mert a Mikes család akkorjában nagyobb méretű szövetgyártást tervezett, amihez sok juh, a juhok mellé pedig pásztor kellett. A nemesi familia így olcsó munkaerőt szolgáltató román családokat hozott a faluba. A szájhagyomány szerint oda telepítettek hat családot, ahol most a cigányok élnek, fel a dombra. Az biztos, hogy a régi román ortodox templom ikonosztásának a kapuja az 1770-es évekből – ha jól emlékszem 1777-ből – származik. Mivel nagyobb számban csak az erdélyi görögkatolikus egyház megszervezése után érkeztek ide, végig megmaradtak ortodoxoknak. A románok fokozatosan beszivárogtak a faluba, s helyüket a cigányok foglalták el a dombon, a községi legelőn.

Egészen a Ceașescu-éráig a falubeli románok szinte egytől egyig megtanultak magyarul, és használták is a nyelvet. Például, ha a románok egy magyarhoz mentek ügyes-bajos dolgukkal, magyarul szólaltak meg, magyarul beszéltek; ha magyar ment a román családhoz, akkor is magyarul beszéltek. Ebben a képletben változás következett be a '80-as évek tájékán, utasításra tudatosan váltottak, a gyerekeiknél nem támogatták már a magyar nyelv tanulását. Napjainkban ez úgy működik, hogy ha egy magyar családhoz érkezik egy román, akkor magyarul kezdődik és folyik a beszélgetés, fordított esetben pedig teljesen románul megy a dialógus. Szüleimnek jó kapcsolatuk volt a faluban élő románokkal, pár középgazda román családdal bensőséges viszonyt is ápoltak, évente legalább egyszer meglátogatták egymást, gyermekeikkel ma is tartjuk a kapcsolatot. Kölcsönösségen alapultak ezek. Édesapám, amikor nagyon rosszul volt a halála előtti napokban, több ilyen régi román barátja is eljött hozzá, elbúcsúzni tőle.

A 18. századtól cigányok is megjelentek szórványosan a faluban, a 19. század végi statisztikák már jegyzik is jelenlétüket.

– A zabolai cigányok a múlt század elejére magyar anyanyelvűekké váltak. Melyik felekezethez tartoztak, tartoznak?

- A Zabolán megtelepedett cigányok nyelvi integrációja 1867 után teljeseedett ki. A 19. század végére már családon belül is magyarul beszéltek. Mivel akkor Zabolán református többség élt, a Mikes család jobbágysai pedig katolikus hiten maradtak, a korábban érkezettek a kálvinista egyházhoz tartoztak. Akik később Felső-Háromszékről telepedtek be a faluba, azok római katolikus egyházhoz tartoztak formálisan. Azonban gyerekeiket megkereszteltették, elhunytjaikat pedig lelkésszel temették el.

A cigányokat én családi berkekben ismertem meg. Nagyapám és édesapám középgazdák voltak, alkalmaztak cigány munkaerőt kapáláskor vagy pityókaszedéskor, megtanították őket bizonyos munkálatokra. Az '50-'60-as évek fordulóján még fent laktak a falu feletti dombon. Nekem természetes volt, hogy a mezőn együtt hancúrozhatunk a cigány gyerekekkel. Így a generációból nagyon sok haverem, barátom került ki közülük, sőt még druszám is van. Zabolán ugyanis még működött gyermekkoromban a drusza intézménye, tehát az azonos keresztnévű fiúk rituális kapcsolatot létesítettek és szinte-szinte testvérnek tekintették egymást. Az én druszám egy kemény vágású kölyök volt és a gyerek csetepatékban mindig megmentette a bőrömet. Ez kötelezettséggel is járt: ha náluk a családban haláleset volt, akkor nekem illetkoszorút vinnem, vagy legalább megemlékezni róla.

Voltaképpen a népköltészeti gyűjtéseim is úgy kezdődtek el, hogy Albert Ernő, aki a Székely Mikónak volt az igazgatója, magyartanára, bátyámat hazaküldte a téli vakációban, hogy gyűjtsön 10 helyi népdalát. Ő természetesen továbbadta a feladatot az öccsének, és nekem sikerült is 6-7-et összegyűjtenem. De hallottam az adatközlőimtől, hogy a cigányok virrasztóban balladát is énekelnek, s kimentem a dombra egyik haveremmel. Éppen haláleset volt. Nagy élmény volt számomra látni meg hallani, hogy egy pici szobában, a koporsó mellett 20-30-an imádkoznak, énekelnek, s olyan dalfüzéreket adnak elő, amelyekben nemcsak keservesek, hanem balladák is elhangzanak. A cigányokkal való tudatosabb gyűjtéseim tehát már 1969-70-től kezdődtek.

A románokkal való foglalkozásom az latens volt, tehát részt vettem barátaim, szüleim barátainak sok családi eseményén, keresztelőn, temetésen vagy éppen lagzin, a helybéli románok Szent Illés-napi búcsúján, amit régebben, gyermekkoromban három napos táncmulatság követett, igazi lokális és etnikai ünnep volt. Félig-meddig tudatosan

vettem részt ezekben, de csak az 1980-as évektől kezdtem kutatóként foglalkozni. '70-től '85-ig cigány virrasztókat látogattam, dalfüzéreket, balladákat gyűjtöttem, '85 után pedig, Binder Pál, brassói történész sugallatára, a százszokkal kezdtem el foglalkozni.

- A falu társadalmi, gazdasági életét meghatározta az a tény, hogy grófi család is élt a faluban, ami az etnikai és felekezeti sokszínűség mellett hozott egy más fajta nyitottságot is.

- A falu társadalmát jelentős mértékben meghatározták a Mikesek, hatalmas birtokokkal rendelkeztek, a családi hajlékuk is egy 50 hektáros parkban található. A 18. századtól kezdődően európai hírést tartottak, európai hírést szövetgyártást műveltek, sőt, megörökölték a bükszádi, Mikók által alapított üveghutát, üvegyárat is, tehát a helyi gazdasági-társadalmi élet motorját alkották. Azt is tudjuk, hogy már a 17-18. században kiváló kapcsolataik voltak Bécs és a hatalmi elit körök felé, folyamatosan a nyugati kultúrát továbbították és honosították meg: modellt nyújtottak lakáskultúrában, higiéniában, viseletkultúrában, gasztronómiában. Példájukkal is alátámasztható az a tény, hogy voltaképpen a székelyföldi nemesség nem élt olyan izolált életet, mint a magyar arisztokrácia, aktívan részt vett a falvak életében, épp ezért a hatása is jelentősebb volt. A Mikesek katolikus hiten maradtak mindvégig, de feleségeik legtöbb esetben reformátusok, unitáriusok voltak. Édesanyám mesélte, hogy amikor nagymamám találkozott a templomban gróf Mikes Árminné Bethlen Klementinával, akkor ott megbeszélték, mikor látogathatja meg a családjukat. Általában vasárnap délután a grófnő gyalog lement nagymamámhoz, ott teáztak, kávéztak, süteményt fogyasztottak, kicserélték olvasmányélményeiket, a könyveket is sokszor csereberélték, tehát egy bensőséges, normális emberi viszony fűzte őket a faluhoz, a falubeliekhez. Az említett Bethlen Klementina a 19. század végén átvette a Szentkereszty Stefánia által alapított kézdivásárhelyi árvaleánynevelő-intézetet, árvaházat, melyet egészen a második világháború végéig vezetett. Kevesen tudják, hogy Bethlen Klementina kiválóan fotózott is, s három lánya közül főleg Johannát tanította meg erre, aki később, 1943-ban Teleki Pál fiának, Gézának lett a felesége.

A Mikes család női tagjai a 19. század végén látták, hogy Zabola – nekik köszönhetően is – nagyon gyorsan polgárosodik, a viselet pedig kicserélődik, hagyományos textíliája eltűnőben van, így tudatosan szorgalmazták a régebbi textilhagyományok felújítását. Gyakorlatilag ez úgy működött, hogy a kastélyparkon belül, a gépészházban szövőszékeket állítottak fel, és a fiatal lányokat újra megtanították szőni. Ez a gyakorlat felerősödött Trianon után, amikor a székely ruha etnicizálódott, majd a négy év alatti magyar világban is, tehát a népművészetnek, a textilhagyományoknak, a népviseletnek a felújításában is jelentős szerepük volt. Támogatták például a betlehemezésnek a felújítását is a két világháború között. A kastélyparkon belül található svájci lakban pedig (Mikes Ármin apjának, Mikes Benedeknek a második felesége, Sophia Moser, egy svájci bankárnak volt a lánya, neki építették a svájci lakot az alpesi faházak mintájára) múzeumot rendeztek be: összegyűjtötték a helyi festett bútorokat, kerámiatárgyakat, sőt kőtárat is alapítottak. A kőtár egyes tárgyai, mint a Basa kúriának az oszlopai, kapui, ajtózata, vagy a kisborosnyói kúriának a kőből faragott késő reneszánsz tornácai bekerültek a Székely Nemzeti Múzeumba. A második világháború idején, végén kifosztották a kastélyt, a háború végén visszatért a család, s ami még megmaradt a gyűjteményből, azt is leküldték a sepsiszentgyörgyi múzeumnak, és hála istennek ott megmaradtak. Őket 1949-ben kitelepítették, a kastélyt államosították. Az 1989-es változások után visszaigényelték, visszakapták, felújították, jelenleg Mikes Ármin unokája, Roy-Chowdhury of Ulpur (Mikes) Katalin lakik ott családjával.

Háromszéken a polgárság hiányában a nemesi családok vállaltak szerepet az iparosításban is.

A Mikes családnak nem volt sok szántóföldje, kb. 100 hektáron gazdálkodtak, azokat csatornázták, alagsövezték, gőzgépekkel műveltették, továbbá mintaszerű kertészetük és gyümölcsészetük volt a falu mellett, és az erdőkitermelésben is mintát mutattak. Még a háromszéki vasúthálózat kiépítése előtt, a Kárpát-kanyarban olyan hálózatot építettek ki siklókkal, sodronyokkal, csúszdákkal, hogy nemcsak a vízválasztón túlról hozták a faanyagot, hanem innen gabonát és más terményt szállítottak Moldvába, tehát egy jelentős kommunikációs, szállítási folyosót építettek ki. A Gelence felett található zernyei völgyben hatalmas fakitermelést alapítottak, fűrésztelepet, gyufagyárat

működtettek. Mikes Ármin 17 km hosszúságú erdei vasutat is épített. Máskülönben a hétköznapi életben visszafogottak voltak, az ember azt gondolná, hogy pazar életmódot folytattak, de ők is elfogyasztották a tárkonyos pityókalevest, tehát legtöbbször a helyi gasztronómiai kultúrával éltek ők is. Az ünnepeiket is általában a visszafogottság jellemezte.

- Székely családok általában minden generációból továbbtanítottak egy gyermeket. Téged is eleve értelmiségi pályára szántak?

- Édesapám gazdálkodó családból származott, őt is gazdasági pályára szánták. Nagypám Bécsbe akarta küldeni egyetemre, ahová be is iratkozott, de jött 1944 és a bécsi tanulmányok elúsztak édesapám számára. A családból így a hűgát tanították tovább, belőle pedagógus lett. Édesanyám ágán egy armalista családból származom, ott magasabb fokú igény volt az elit kultúra iránt, minden generációból több gyermeket tanítottak. Édesanyám (lánykori neve Kovács Erzsébet) egyik őse, Kovács József, a 18. század idején elkísérte gróf Teleki Sámuel nyugati egyetemi peregrinációjára, így fontos szerepet játszott a hírneves Téka értékes könyveinek megvásárlásában, valamint a Nagyenyedi Református Kollégium újraépítésében, működtetésében.

Nagyanymémek például tizenketten voltak testvérek, nagymamám 1920 után csak 2-3 testvérével maradt itthon, a többiek Budapesten mind továbbtanultak. Református lelkész, közgazdász, katonatiszt származott innen. Számomra természetes volt, hogy a rokonságon belül földet művelünk, állatot tenyésztünk, szószékről prédikálunk. Szüleim látták azt, hogy bátyámnak is, nekem is forog az eszem, s édesapámnak az volt a titkos álma, hogy belőle állatorvost, belőlem pedig agrármérnököt fog faragni. A testvérem el is végezte az állatorvosit, én pedig úgy választottam pályát, hogy én is az agrárium közelében maradtam. A '62-es kollektivizálás után egyértelművé vált, hogy a család alól a létalapot, a földet kihúzták, s ez már nem jelenthet biztos megélhetést, életstratégiát. A falumbeli középgazda családok igyekeztek továbbtaníttatni a gyermekeiket, praktikus szakmákat adni fiataljaik kezébe. Ki szeretném emelni még azt, hogy Zabolán akkor egy kiváló, Bolyai egyetemet végzett tanári közösség tanított Bartos

Jenő vezetésével, iskolamúzeumot is alapítottak, s alaposan felkészülhettünk bármelyik középiskolára.

Én végül Kovásznára iratkoztam be.

- *Miért választottad Kovásznát Kézdivásárhely vagy Sepsiszentgyörgy helyett?*

- Édesapám a kézdivásárhelyi Kantában működő Római Katolikus Gazdasági Iskolában tanult, nagynéném szintén ott végezte a tanítóképzőt, bátyám pedig Sepsiszentgyörgyön járt középiskolába. Szüleim nem szóltak bele választásomba, habár szerették volna, ha a bátyám nyomdokain én is a Székely Mikóban tanulok tovább, de a testvérem bentlakó volt, s hallottam tőle, hogy egy kicsit Móricz Zsigmond-osra sikeredett, Nyilas Misi-s volt a bentlakási élet akkor, ami taszított engem. Inkább vállaltam az ingázást az 5-6 km-re fekvő Kovásznára. Kemény felvételi volt 1970-ben, közel tízen voltunk egy helyre.

Kiváló pedagógusok oktattak akkor ott, és ennek a híre eljutott a környező falvak iskoláiba is, a nagyobb barátaink, ismerőseink jöttek a hírekkel, osztották meg tapasztalataikat. Engem vonzott az a tanári grémium, ami ott akkor koncentráldott Kovásznán. Egytől-egyig tehetséges, alkotó emberek voltak, kiemelném közülük Fábíán Ernőt, Gazda Józsefet, Gazdáné Olosz Ellát, akik nem középiskolás szinten tanították az anyagot, de ott volt még Szabó Gyula, a későbbi osztályfőnököm, aki matematikát tanított, vagy a pusztinai származású Eröss Péter magyartanár, Zsuffa Zoltán és felesége, Miskolczy Vera.

- *Ez a tanári gárda a pályaválasztásodra is kihatott?*

- Két párhuzamos osztály működött akkor, egy humán és egy reál, én a másodikat választottam, oda is jutottam be. Az első osztályfőnöki órán az oszink megkérdezte mindenkitől, hogy kit tekint példaképének. Az osztály legalacsonyabb tanulójaként én jelentkeztem elsőnek, mondtam, hogy Orbán Balázs. A katolikus plébánostól kaptam meg a Székelyföld leírását, s valamikor 1969-70-ben el is olvastam, s elhatároztam, hogy ez az a modell, amit életemben szeretnék folytatni és követni.

Tanáraim közül Gazda József a magyar irodalmat és a világirodalmat tanította, arra nevelte a diákjait, hogy alkotó módon fogalmazzák meg

véleményüket, a szövegek elemzéséhez, értelmezéséhez pedig rengeteg módszertani segédletet nyújtott. A felesége, Gazdáné Olosz Ella, európai rangú képzőművész, látta a népművészeti érdeklődésemet, rögtön mellém is állt, elhalmozott szakirodalommal. Hatalmas könyvtárunk volt: ő adta kezembe először a néprajztudomány klasszikus műveit: a Malonyai-féle ötkötetes népművészetet, a Viski-féle négykötetes magyarság néprajzát, Balázs Mártonnak a háromszéki kötetét és a Konsza Samu-féle gyűjteményt.

1968-ban Ceaușescu a prágai eseményeket követően ideológiai és kulturális nyitásra kényszerült, s ezt a lazítást használta ki az erdélyi magyar értelmiség. Csíkbán, Háromszéken is emlékházak, múzeumok alakultak (például a csernátoni múzeum), szobrokat állítottak, kulturális egyesületek jöttek létre, benne volt a világunkban a helyi kulturális értékek, örökség iránti érdeklődés és megbecsülés. Ekkor alakult a Kriterion Könyvkiadó is, ahol rengeteg szakszerű néprajzi, történelmi, honismereti kiadvány jelent meg.

Diákkoromban a Gazda házaspár nemcsak szakkönyvekkel látott el, hanem Gazda József például ideadta egyik nyugati útján vásárolt kis magnóját is, hogy az írásban lejegyzett balladák dallamait is rögzítsem, szóval, önzetlenül támogattak. Fábián Ernő pedig tényleg egy szárnyaló értelmiségi filozófus volt, aki a társadalmat, a kultúrát mélységében látta. Azon derültünk a legjobban, amikor felettesei „rásózták” a tudományos szocializmus tantárgyat, de annak keretében mindig csak Hegelig, a hegeli dialektikáig jutott el.

Olyan emberek vettek körül, akik támogatták érdeklődésemet, de ennek lett később egy nagyon faramuci következménye is: 1977-ben behívtak és arról faggattak, hogy hogyan kezdtem el gyűjtéseimet, kik láttak el szakkönyvekkel. Életem első és utolsó két-három sorát akkor írtam le. Egy szervező jellegű találkozó volt, én végül azt írtam le, hogy szakmai biztatást és tanácsokat kaptam gyűjtéseimmel kapcsolatban tanáraitól; már tudtam jól, hogy azt, hogy könyveket is adtak nekem, veszélyes lenne elmondani vagy leírni. Rá egy évre vettek elő még egyszer s utoljára, akkor már Kolozsváron, miután bejutottam az egyetemre. Másodév elején behívtak, s voltaképpen kolozsvári tanárim, diáktársaim kifürkészésére, besúgására akartak kényszeríteni. Hivatkoztak az előbbi megkeresésre (akkor én egy éjszakai utazás után értem haza hajnalban Zabolára, s 7-kor be is hívtak a zabolai örsre,

meg is voltam ijedve, fáradt voltam, félttem), de 1978-ban már egyértelműen közöltem: ha háborús bűnös vagyok, lőjenek le, de én az életemet becsületesen akarom megélni, és ezt a pályát nem vállalom, annak ellenére, hogy sok-sok lehetőséget meglebegtettek előttem. Kaptam két hazait balról-jobbról, egy fenékberúgást, de utána nem hívtak be soha többet. A helyzet pikantériája, hogy akkor, amikor életem legbátrabb döntését meghoztam, elterjesztették, hogy besúgó vagyok, s a diáktársadalomban kapcsolatrendszeremet teljesen megrontották. Később pontosan megtudtuk, hogy ki terjesztette, egy olyan kollégánk, aki árvaházban nőtt fel, mivel ott éhezett, élelmiszert vett magához egy üzletben... Az pedig világossá vált utána, hogy követnek, és az apparátus folyamatosan figyeli életemet, munkámat.

Még annyit mondanék el szakmai pályám alakulásáról, hogy 1974 januárjában-februárjában iskolánkat meglátogatta Fazekas János, ilyen fekete priccses nadrágban, bekecsben. A hazai magyar politikai elit tagjait ugyanis gyakran a kovásznai szívkórházban kezelték. Bejött a végzős osztályba és megkérdezte mindenkitől, hogy mi akar lenni. Én mondtam, hogy néprajzkutató. Meghökkenett egy kicsit, de mondta a titkárának meg a tanárainknak, hogy mellém kell állni. Tudtuk, hogy abban az évben, 1974-ben jött haza Budapestről Salamon Anikó, aki az ideológiai lazítást kihasználva Pesten végzett néprajzot. Ő volt az egyetlen, aki a második világháborút követő időszakban szakképzett néprajzusként végzett, és Gazda Klára, aki néprajzból doktorálhatott ugyanazokban az években. Én Salamon Anikóval felvettem a kapcsolatot, s így megtudtam azt, hogy ki lehet menni Magyarországra olyan szakra, amiből nincs itt a hazai egyetemeken. Hát a néprajzot választottam, mert itt az országban nem volt ilyen választási lehetőség. Tanáraink mozgásba is léptek, és Fazekas Jánoson keresztül megpróbálták elintézni a lehetetlent, hogy kijussak az ELTE-re. Hát, szinte-szinte sikeredett is... Végül nem felvételiztem sehová, igaz, Iași-ban körülnéztem, mert ott volt szociológia szak, de nem tetszett nekem, aztán érettségi után közvetlenül elvittek munkaszolgálatos katonának. Sokszor az intelligensebb tisztjeim kérdezték is, hát te hogy kerültél ide? Băi, ai cântat în biserică? Hé, énekeltél a templomban? Olténiába vonultattak be, ahol együtt voltam moldvai, olténiai, bánáti emberekkel. Előbb-utóbb kisült, hogy mindenkinek volt

valami szeplője: görögkatolikusok, zöldinges unokák, határátlépők, szóval többen „énekelhettünk” a templomban!

- *Mennyire tudtál románul?*

- Én már gyermekkoromban jól megtanultam, mert édesanyámék elküldtek néhányszor Bodzaforduló környékére színromán falvakba és táborkba. Emellett, amikor elemisek voltunk, román nyelvű pedagógusokat is befogadtak lakásunkba kvártélyba, hogy tanuljunk, tudjunk kommunikálni.

A hadseregben lehetőséget nyertem, hogy megismerjem Olténiát, Havasalföldet, hiszen a Balta Ialomiței-től egészen a Duna-csatornáig, mindenhol voltunk. Pár hét alatt beleszoktam a keményebb fizikai munkába is. A Déli-Kárpátokban utat építettünk, lehetőleg télen, nyáron pedig forró vidékekre vittek. Megedződtem. A románok nagyon barátságos emberek, szeretettel fogadtak, etették-itatták a katonákat. Később vissza is tértem, az olténiai halottkultusszal és esővarázsló rítusokkal foglalkoztam.

A katonaság után hazajöttem, törtem a fejem, hogy mit csináljak tovább. '76 februárjában aztán szüleimet meglátogatta egy rokon fiú a menyasszonyával, mindketten filológiát végeztek Kolozsváron, s elmondták, hogy a kolozsvári magyar szakon lehet nyelvjárást hallgatni Márton Gyulával, nyelvtörténetet Szabó T. Attilával, általános néprajzot, etnobotanikát Péntek Jánossal, van egy folklorista is, aki rendszeres folklórt ad elő... Gondoltam, ha ennyi néprajzi tantárgy van, akkor nekilátok: 1976-ban megpróbáltam, de vonal alatt kiestem. Keményebb nyelvészetet és irodalmat kellett megtanulnom. Akkor az unokabátyám, Fejér Miklós mellém állt, és a következő egy évben, '76 őszétől '77 tavaszáig felkészített a felvételire. Máskülönbén ő Márton Áron szűkebb baráti köréhez tartozott, Venczel József családját is támogatta, amíg Venczel börtönben ült.

- *Melyik ágról volt rokonod?*

- Apai ágról. Egyébként őt is letartóztatták 1956 után, börtönbe került, utána csak falusi iskolákban taníthatott, végül magánórákból, alkalmi munkákból tudta eltartani családját. Elvitt magával Gyulafe-

hérvárra is a Trabantjával Márton Áron püspök úrhoz, a kertjében sétáltunk.

Egyetemre való felkészülésem alatt a családi, háztáji gazdaságban dolgoztam, akkor nem lehetett senki munkanélküli, a munkakerülőket üldözték, s ezt ki is használták, amikor behívtak 1977 tavaszán egy reggel az örsre. Kiemelném, hogy ugyanakkor nótázták meg Szikszai Jenő magyartanárt Brassóban, Czegő Zoltánt Szentgyörgyön, Haszmann Pált Csernátonban (mivel idős volt, őt agyvérzésbe is kergették), Zsuffa Zoltán matematikatanárt Kovásznán. Szervezett megfélemlítési akció volt, melynek én voltam akkor a legfiatalabb szereplője.

- *Miért figyeltek fel rád?*

- Gimnazista koromban Haszmann Pál megkereste szüleimet, hogy támogassák gyűjtéseimet. Kezdetben a családi házban tartottam az összegyűjtött anyagaimat, aztán a szüleim nekem adták a szomszédos telken levő, régi falusi házat, ami akkor 100 éves volt, és abban berendezhettem gyűjteményemet, úgymond tájházat alapítottam.

Ezt a tájházat kezdték látogatni 1973–74-ben magyarországi szakemberek, érdeklődők: Barna Gábor, László Gyula, Kónya Ádám, Csilléry Klára, Lackovits Emőke, Gazda Klára és sokan mások. Mindez az elvtársak figyelmét rám terelte.

- *Végül magyar–orosz szakra jelentkezél, hogy került a képbe az orosz nyelv?*

- Akkor a kolozsvári egyetemen monoszak nem létezett, tehát a magyar nyelv és irodalom szak mellé kellett választanom egy idegen nyelvet is. Zabolán mi csak orosz nyelvet tanultunk, nagyszerű tanárunk volt, Balogh Andor, aki az orosz fogságban kitűnően megtanult oroszul, és nagyon jó módszerei is voltak a nyelvtanításban. A középiskolában szintén jó orosz nyelvtanáraim voltak, ezért magánórát nem kellett vennem. Az egyik orosz szakot végzett falumbéli nemzedéktársam, Benedek Ilonka pedig átadta a legszükségesebb irodalmat, kézikönyveket, és így simán beszéltem az egyetemre. Amúgy szerettem az orosz klasszikus kultúrát, gyermekkoromban sok mindent el is olvastam a klasszikus irodalomból.

- *Kik voltak a tanáraid a magyar szakon, akik meghatározták szakmai fejlődésedet?*

- Az egyetemen akkor történt egyfajta őrsgépváltás, Szabó T. Attila, Szigeti József nemzedéke nyugdíjba ment, de még olyan kiváló tanárok oktattak, mint Antal Árpád, aki szülőföldemen született, egyik öccse, Antal István egyébként édesapám osztálytársa volt a kantai mezőgazdasági iskolában. Antal Árpád fiatalkorában nagyszerű folklórgyűjtéseket végzett, fontos publikációkat jelentetett meg háromszéki gyűjtései alapján, kiváló filológus volt. Én a legépelte balladagyűjtéseimet elsősorban neki mutattam meg.

- *Volt már írógéped? Akkoriban nem lehetett csak úgy vásárolni...*

- Ez egy külön történet. Középiskolás voltam, amikor szüleim támogatták, hogy vásároljak egy írógépet. Édesapám odatett, hogy az eke után a szántáskor a tormát szedjem össze; hát végül egy nagy szekérrel gyűlt össze, mamám pedig javasolta, hogy azt adjuk el. Levitt a patakra, megmostuk és kimentünk a kovásznai piacra, ahol a kofák árfolyamát aznap nagyon leütöttük! Eladtam az egészet, és akkora summát kaptam, hogy szüleim még kicsit kipótolták, s megvehettem belőle egy írógépet. Bementem a kézdivásárhelyi írógépjavitóhoz, aki egy brassói szász mesterember volt. Alig értem fel a pultját, mondtam neki, hogy írógépet szeretnék vásárolni. Áthajolt: te, fiam? Megtetszett nekem egy kis Hermes svájci gép, kérdezte, van-e elég pénzed fiam, mondtam, hogy van. Felajánlotta, hogy hazavisz engem Zabolára, neki Brassó felé mindegy, hogy merre megy... Nem volt biztos a dolgában, így hazavitt a szüleimhez, akik jelezték, hogy becsületes munkával szereztem meg az arravalót. Azt az írógépet aztán vihettem a rendőrségre az 1980-as években, mikor évente kérték a lenyomatát.

De visszatérve az egyetemi évekhez, balladáimat már legépelve mutattam meg Antal Árpádnak, ő irányította tovább a balladagyűjtéseimet, s végül az ő filológiai tapasztalata, útmutatásai kellettek ahhoz, hogy a szakdolgozatomat megírjam. Igaz, azon egy más irányító neve szerepelt. Voltaképpen a szakdolgozatom képezte az 1984-ben megjelent első gyűjteményemnek is az alapját.

Az egyetemen Péntek János kiváló általános etnológia órákat tartott, más tájegységek fele is terelte az érdeklődésem, hiszen szakmai

kirándulásokat szervezett Kalotaszegre, Mezőségre, sőt a pedagógiai gyakorlatunkat is az ő irányításával szerveztük meg Magyarországon, Mezőség közepén. Összességében azt mondhatom, hogy a kolozsvári magyar tanszéken az oktatók akkor nagyon alapos filológiai oktatást valósítottak meg.

- *Milyen volt a hangulat az egyetemi városban?*

- Akkor már a pesti táncházak hangulata és gyakorlata is eljutott Kolozsvárra, a Könczei család pedig kezdeményezte, hogy itt is létesítsenek táncházat. Emlékszem, hogy első lépésben a Monostori úton, a sörgyáron túli, vidékiesnek tűnő kultúrotthonban kezdődött, de ott nemcsak diákok, hanem kalotaszegi, mezősegi, széki, tehát falusi származású fiatalok is részt vettek. Majd Zakariás Erzsébet kezdeményezésére gyimesi táncház is létrejött a Vasas klubban, tehát két táncház is megkezdte működését. Mindnyájan éreztük, szervezők, résztvevők, hogy megkülönböztetett figyelemnek örvendenek ezek az intézmények. Közben egy olyan táncházas elit termelődött ki, amely leszállította a táncot a színpadról, utána pedig oda vissza is vitte; voltaképpen a falusi fiatalok távozását is ez valamilyen formában előidézte.

Amikor beiratkoztam az egyetemre, Gagyai Jóskákék utolsó évesek voltak és olyan találkozókat szerveztek, amelyek a kolozsvári értelmiségi rétegnek, szakmai elitnek a megismerését tették lehetővé. Valahonnan innen nőtt ki a *Korunk* társadalomnéprajzi körének a kezdeményezése is. A *Korunk*nál akkor volt egy kiváló, zseniális ember, szerkesztő, Aradi József, aki soha nem exponálta magát, de meghatározta ennek a lapnak, körnek a működését. A szerkesztőségben minden szombaton találkoztunk, ahová kiváló kutatókat, egyetemi tanárokat hívtak meg. Ezt a kört szakmailag Nagy Olga és Péntek János is felvállalta. Gyakorlatilag egy olyan rendszeres képzésben vehettünk részt, melynek keretében olyan kiemelkedő kutatók tartottak előadásokat, mint Imreh István, aki a bálványosváraljai kutatásairól beszélt, Egyed Ákos a polgárosodó Erdélyről, Nagy Olga a mesekutatásairól, az élettörténetekről, Salamon Anikó pedig a népi hiedelemvilágról, élettörténetek jelentőségéről. Nekünk, diákoknak minden alkalommal egy-egy klasszikus tudományos művet kellett bemutatnunk. Ebbe a

körbe jártak mindazok, akik most a hazai néprajzkutatásnak a sűrűjében járnak: Keszeg Vilmos, Tánczos Vilmos, Zakariás Erzsébet, Könczei Csilla, Hajdú Farkas Zoltán, Székely Levente, Török Csorja Viola, utóbbiak később a táncházmozgalomnak és a zenekutatásnak lettek a megalapozói.

- *Akkor ismerted meg személyesen Kallós Zoltánt is?*

- Igen, munkáit már korábban forgattam, ismertem, hiszen a *Balladák könyve* már 1970-ben megjelent, de vele végül is egy kolozsvári kerti mulatságon találkoztam először. Főleg zenészekből, táncházásokból álló, fiatal társaság gyűlt össze akkor bográcsolni a Rákóczi úton, egy családi kertben, s ott beszélgettem vele arról, mivel is foglalkozom. Messzemenően támogatta háromszéki gyűjtéseimet, sőt, azt javasolta, ha van időm, menjek át Moldvába is. Nagyon segítőkész, önzetlen ember volt, kaptam tőle magnót, kazettákat, ami ugye, nagy dolog volt azokban az időkben. De elvárta azt is, hogy gyűjtőutaimról visszatérve megmutassam az eredményeimet is. Van egy nagyon kedves történetem ezzel kapcsolatban: Gelencén, Felső-Háromszéken megtaláltam egy igen ritka, régi, klasszikus balladánknak, a *Hajdúkkal útnak induló leánynak* a változatait, majd Lemhényben a juhait kereső pásztor zenés, táncos, pantomimikus változatát. Kallós Zoltánt ugrattam, amikor rákérdeztem, hogy vajon hol gyűjthetem ezeket az alkotásokat. Hümmögött: nem Kalotaszeg, nem Mezőség, rám néz: csak azt ne mondd, hogy Székelyföldön gyűjtöttem! Nem gondolta, hogy Székelyföldön még meg lehet találni ezeket a balladákat.

- *Viszonylag kevés gyűjtése van Székelyföldről, a Balladák könyvében is csak moldvai, gyimesi, mezőségi és kalotaszegi balladákat közölt.*

- Igen, ez valóban így van, de azért a legarchaikusabb településeinket rendszeresen meglátogatta, például Lövétét és Szentdomokost.

- *Nem zavarta, hogy az ő adatközlőit is felkeresed?*

- Támogatta, hogy menjek át Moldvába, folytassak kutatásokat, és egyáltalán nem zavarta, hogy meglátogatok olyan adatközlőket is, akiktől ő már jelentős anyagot gyűjtött. Tudni kell azt is, hogy az 1980-as évek elején már csak olyan emberhez mehettünk, aki találko-

zott magyar folkloristákkal és tudatosan vállalta az ezzel járó kockázatokat. Általa ismertem meg többek között Lőrinc Györgyné Hodorog Lucát is.

- *Mit tudtál gyerekkorodban a csángókról?*

- Én csángókról nem hallottam soha, de arról igen, hogy Moldvában magyarok élnek. Jó kapcsolatokat ápoltak a zabolaiak a moldvai magyarokkal, de ezt az etnonimát, hogy csángó, nem hallottam szülőfalumban. Azt tudtam, hogy Gyöngyösi bácsi Gorzafalváról minden ősszel érkezik szőlővel meg fazekas portékákkal, nálunk hál meg, és mi repültünk az örömtől, hogy szőlőt hoz nekünk, a szomszédság pedig annak, hogy szilvaízes bögréket tudtak vásárolni, hisz Zabolán már közel száz évvel azelőtt megszűnt a fazekasság (Páván, a szomszéd faluban pedig később, csak a '60-as években). Tehát én moldvai magyarokról tudtam gyermekkoromban. Apám egyszer beszekerezett pityókával és deszkával Gorzafalvára, s vitt minket, engem és bátyámat is magával. Olyan világ volt ott is, mint idehaza: a falu felső fele magyar, a falu alsó fele, a hídon alul, ortodox román. A moldvai magyarok akkor a román megnevezést még nem ismerték, ők az oláh etnonimát használták.

Tehát én moldvai magyarokról hallottam családon belül és a családi kapcsolataink révén is, hiszen személyes kapcsolataink is voltak velük, majd az 1970–80-as években a moldvai csángó falvakból sokan kijártak Székelyföldre pityókát szedni a kollektív gazdaságokba, s akkor hozzánk is érkeztek onnan.

- *Egyetemistaként jártál először Moldvában?*

- Nem, már korábban, középiskolás koromban is, a Gazda házaspár irányításával. Ők gyakran megfordultak azon a vidéken, még a nászútjukat is Moldvában töltötték. Kiemelném, hogy Gazda József nagyszerű fotókat készített az '59-es nászútjuk idején, Gazdáné Olosz Ella pedig részt vett az '50-es években megszervezett moldvai alapkutatásokban. Nagyon szép tárgyi gyűjteménye is volt a családnak: gorzafalvi kerámiák, moldvai textíliák díszítették kovásznai lakásukat. Olosz Ella később egy kis tanulmánykötetet is megjelentetett a moldvai hímzésekről, öltésmódokról. Ők is biztattak, hogy látogassak Moldvába,

mert az ott élő magyaroknál még archaikusabb kultúrárt találok, mint Háromszéken. Sok-sok információt és kapcsolatot nyertem általuk.

- *Mi volt az első meghatározó élményed Moldvában?*

- A hetvenes évek végén kezdtünk ismét átjárni egyik sepsiszentgyörgyi kolléganőmmel. Eleinte főleg búcsúba mentünk ki, ahol általában a moldvai vendégszeretetre alapoztunk: a helyiek a búcsú végén megfogtak, elvittek, megebédeltettek, lakásukban pedig rögtön bensőségebb kapcsolatot tudtunk kialakítani.

Lészpeden volt az első emlékezetesebb élményem, történetem: Anna-napi búcsúra mentem, a főúttól felfele, de az úton keresztül rendőrkoron volt. Én sohase tudtam úgy felöltözni, hogy teljesen belesimuljak az ottani világba, viseletkultúrába, ezért vásároltam egy ölnyi lilomot és azt az arcom előtt fogva próbáltam átjutni a szűrőn. A hátizsákomban ott volt a magnó, a fényképezőgép, dobogott a szívem, szökött ki a helyéről, Úristen, hogy megyek át a kordonon??? Csodácsodájára, átengedtek. Hallottam még fél füllel, amikor az egyik megjegyezte: jobb volna, ha ez a legény is a leányoknak vinné a virágot, nem pedig az oltárra! Megnyugodtam, s ahogy elértem a templom előtti útkereszteződést, balra betértem Rácsilla felé. Ott a padon 6-8 népviseletbe öltözött leány ült, mindegyiknek adtam egy szál virágot, egyet pedig elvittem a templomkertben lévő oltárhoz.

A búcsú után a Deák házaspár hazavitt, ott voltak minden faluból rokonok, barátok, például az egyik asszony a klézsei Demse családból származott (onnan egy Demse pap 1945 után Dunántúlra költözött), a férje Klézsén szűcsmester (cojocar) volt. Rögtön 3-4 falura kiterjedt a kapcsolatháló, gyakorlatilag kézzől kézre adtak engem a barátok, az ismerősök, s ez a kapcsolatrendszer további terepmunkáimban is sokat segített. Természetesen akkor elsősorban a magyar nyelvű folklór érdekelt, válogatás nélkül gyűjtöttem, mert már tudtam a tanáraimtól, hogy minden, Moldvában magnóval rögzített szövegnek nyelvemlék-jelentősége, funkciója van, szóval igyekeztem minden anyagot felvenni. De a tárgyi kultúra is megragadott, elkezdtem habzsolni, s minden kicsi pénzemen valami darab textíliát igyekeztem megvenni.

- *Egyetem után Kézdivásárhelyre kerültél tanítani.*

- Igen, 1981-ben helyeztek ki, és 1990-ig tanítottam ott. Szerettem az állandóságot. Diákkori barátnóm, Jeney Katalin Rita utánam jött Székelyföldre. Édesanyja, Jeney Lám Erzsébet grafikus, textilművész az '50-es években részt vett a moldvai alap kutatásokban, ugyanis a dr. Kós Károly-féle csapatot nemcsak folklorista diákok, hanem képzőművészek is elkísérték. Az is érdekes történet, hogy dr. Kós Károly maga is fotózott, Szabó Tamással is fotóztatott, de ugyanakkor nagyon szerette a vonalas rajzot, s ez a diákcsoport akvarellezett is. A moldvai kötet rajzain anyósomnak és barátnőjének a szignóit elég gyakran fedezem fel.

Így a feleségem révén már a diákéveim alatt betekinthesem az '50-es évekbeli moldvai kutatásokba. Katri egyébként előttem is járt Moldvában barátaival, édesanyjától pedig sok mindent hallott, látott.

1982-ben esküdtünk meg, nagy nehezen sikerült őt is a város közelébe hoznunk, végül a kézdivásárhelyi csavargár exportjáért felelt, azt irányította. Több idegen nyelvet ismert, s ott pedig szükség volt nyelvtudására. Az édesanyja egyébként Lám Bélának volt a lánya, anyai nagymamája pedig Szentpéterváron született, így a szláv-orosz vonal a családi életemben újra megerősödött. Kézdin alapítottunk családot, ott született a két lányunk is, Viola 1987-ben, Bori pedig 1990 tavaszán.

Kézdivásárhelyi éveink alatt jól képzett, a népi kultúra, a táncmozgalom iránt igazán érdeklődő fiatalokkal kerültünk össze egy csapatba, ott volt például Deák Gyula, a későbbi Háromszék együttes alapítója és Ocskai Gábor. Néptáncgyűttest alapítottunk, rengeteg honismereti túrát szerveztem diákjaimmal, s ilyenkor igyekeztem pótolni mindazt a tudást, amit akkor az órákon nem lehetett elmondani.

- *Több alkalmad is adódott Moldvába menni.*

- Nagyon sok olyan moldvai csángó fiatalot ismertem meg, akik székelyföldi szakiskolákban tanultak. Ennek is megvan az előzménye: egy diószéni búcsúban beszédbe elegyedtem ottani fiatalokkal, akik kérdezték, hogy honnan jöttem: Magyarföldről vagy az erdőn túlról. Mondom, csak innen, az erdőn túlról és hogy melyik városban vagyok tanár. Szeptember 15-én hív egyszer a kapus, hogy tanár úr, megérkeztek a nyámjai. A déli falvakból egy osztálynyi gyerek kijött az

évkezdés napjára, szülőkkel, tarisznyákkal, átalvetőkkel, mindenfélével! Átmentem a csavargár igazgatójához, Jakabos Csabához, aki kiváló ember volt, mondom: Csaba ott van 25 gyermek szülőstől a kapuban, mit csináljunk? Felhívta az ipari minisztériumot, kért még egy szakiskolai osztályt, megkaptuk, beirattuk őket. Nagy bravúr volt ez akkoriban! Legtöbben ott végeztek, közülük három katolikus pap is lett, sokukat én tanítottam meg írni és olvasni magyarul.

Általuk is tudtam gyarapítani moldvai kapcsolataimat, mert részt vettem ezeknek a gyerekeknek a családi eseményein, keresztelőkön, esküvőkön, lakodalmakon, temetéseken.

Sok segítséget kaptam tőlük, mert akkor már egyre nehezebb volt gyűjteni Moldvában. Velük is mentem, konspiratív módszerekkel, este érkeztem, reggelig ki sem dugtam az orromat a házukból, napvilág nem mentem ki a faluba. Bátran vállalták sokan, hogy fogadnak. Nekem a legnagyobb élményt akkor Lőrinc Györgyné Hodorog Lucával való találkozásaim jelentették, mivel amikor ő exponálta magát a székelyudvarhelyi és más tévés Kaláka-műsorokban, táncházakban, találkozókön, akkor otthon megszégyenítették, a templom előtt pellengerre állították, házkutatást tartottak szobáiban, felpofozták, mindent elkövettek, hogy megfélemlítsék. Tulajdonképpen ugyanazt művelték el velem, mint velem '78-ban: erőszakosan zaklatták, majd az erdélyi táncházások körében elterjesztették róla is, hogy besúgó, hogy beépített ember. Ennél jobban erkölcsileg egy embert nem igazán lehet leépíteni, ezt korábban a magam bőrén is megéreztem. Voltaképpen akkor határoztam el, hogy monografikus eszközökkel fogom az ő folklórtudását feltérképezni. Már Kallós Zoltánnak sem volt annyi lehetősége kijárni, mint nekem, hiszen én Kézdiról egy-másfél óra alatt autóval már bent voltam Moldvában. Órák után délután ott gyűjthettem, este pedig vissza is jöttem Kézdivásárhelyre.

Hodorog Luca nagyformátumú ember, személyiség volt, tudatosan építette folklórtudását; amikor valamire rákérdeztem, s motoszkált valami, a következő találkozásra már füzetébe le volt jegyezve. Amit a legjobban fájlok, hogy volt neki 2-3 füzete, azokba leírta román betűkkel folklórtudásának, a szövegeknek egy részét vagy azoknak kezdősorait, azonban ezek a füzetek '90-ben eltűntek. Valószínűnek tartom, hogy akik kivitték őt Magyarországra, ápolták meg eltemették, azoknál lehetnek. Én csak azt szeretném, hogy minél előbb közöljék.

Luca nénivel hosszú-hosszú interjúkat is készítettem, de azok egyszer „mágikus” körülmények között eltűntek a lakásomból. Sajnos csak egy kazetta maradt fent, az ő életútját meséltettem el vele, és az lett volna a fő célom, hogy a tudása mellett az életpályáját is rögzítsem, értelmezsem.

Visszatérve még a kézdivásárhelyi évekre, mindenki tudta kollégáim közül is, hogy mivel foglalkozom, hogy átjárok hetente Moldvába. Volt egyszer egy tréfás jelenet is: 1988-ban Bákóban szerveztek egy fejtágítót tanárok számára, és az olténiai igazgató kereste a jelentkezőket. Mindenki rám nézett: végre itt az alkalom, hogy hivatalosan is mehessek. Bákó központjában a legfényesebb szállodában szálltam meg, természetesen, minden délután valamelyik közeli faluba jártam ki.

– 1984-ben jelent meg az első önálló köteted, az *Álomvíz martján című háromszéki balladagyűjteményed. Előtte is publikáltál már?*

– Cseke Péter a *Falvak Dolgozó Népét* szerkesztette és ott egyetemistaként többen közöltünk recenziókat, híradásokat. Nekem akkor Antal Árpád irányításával egy publikációm is megjelent a *Nyelv és Irodalomtudományi Közleményekben*, az Akadémia szakmai periodikájában, de a *Korunkban* is közöltem a cigány virrasztókban élő balladaéneklésről. A NyIrK-ben megjelent írással kapcsolatban kiemelném, hogy Háromszéken több faluban megtaláltam a hajdúkkal induló leányballadájának a helyi változatait. Megmutattam Kallós Zoltánnak, megnéztük a szakkönyvekben, az egyik legritkább magyar népballadáról volt szó. Akkor mosolyogva elővette gyűjtéseit, neki is volt moldvai változata, amit még nem is közölt és nem is jelent meg a *Balladák könyvében*. Önzetlenül ideadta, s akkor végül a háromszéki-moldvai változatokból publikáltam egy olyan tanulmányt, ami a szakmában is sikert jelentett. Az első nagy szakmai elégtételt számomra a Kriterionnál megjelent, *Álomvíz martján – Feketeügy-vidéki magyar népballadák* című balladakötetem jelentette.

– *A hajdúkkal induló leányballadát milyen alkalmakkor énekelték, ha énekelték még? Kallósnak melyik moldvai falvakból voltak változatai?*

- Ezt a balladát első alkalommal Gelencén fedeztem fel, majd más felső-háromszéki falvakban (pl. Ozsdolán) is megtaláltam. Háromszéken elsősorban a cigányok virrasztóiban hangoztak el más, keserves, szomorkás dalokkal együtt, sajátos érzelmi hangulattal rendelkező dalfüzérekben. A ballada moldvai változatait Kallós Zoltán a székelyes csángómagyar nyelvjárást beszélő Klézsén találta meg.

- *Hogyan rögzítetted a balladákat?*

- Kezdetben hallás után kézzel, írásban jegyeztem le, majd Gazda József magnetofonjával rögzítettem korábbi és későbbi gyűjtéseimet. Végül szüleim támogatásával saját eszközt is vásároltam a Kovásznán üdülő külföldiektől. Mivel nagyon kevés kazettát tudtam akkor beszerezni, továbbra is leírtam a balladák szövegét, éneklés és diktálás közben.

- *1990 fontos fordulópont az életedben, hiszen akkor alapítottátok a Kriza János Néprajzi Társaságot és szintén akkor kerültél a kolozsvári egyetemi katedrára. Nagy váltás és merész kihívás is volt egyben.*

- A rendszerváltozáskor Kézdivásárhelyen voltunk még, februárban pedig egy táncháztalálkozót szerveztünk Deák Gyulával, s oda meghívtuk Zakariás Pendzsit, Gazda Klárát, Könczei Csillát. Kiállítás is rendeztünk, főleg moldvai viseleteket állítottunk ki. Egy esti beszélgetésen elhatároztuk, hogy néprajzi társaságot kellene alapítanunk. Tehát az ötlet Kézdin született meg. A társaság alapításában Zakariás Erzsébetnek óriási az érdeme, aki már '90 elején Kolozsvárra költözött családjával, s a hivatalos bejegyzést is ő készítette elő. Eredetileg Sepsiszentgyörgyön szeretnénk volna megalakítani, ahol Gazda Klára volt a Székely Nemzeti Múzeum néprajzi részlegének osztályvezetője, de az idősebb kolozsvári néprajzkutatók nem utaztak oda. 1990 márciusát írtuk, tehát nagyon sűrű volt a levegő. Március 18-ára hívtunk össze egy alakuló ülést Kolozsváron, az unitárius egyház belvárosi irodájába, mert egyedül csak az unitárius egyház merte vállalni, hogy helyet ad egy ilyen kezdeményezésnek, alakuló ülésnek. Többen hiányoztak onnan is, de Nagy Olga, Kallós Zoltán, Péntek János és sok kiváló kolozsvári magyar értelmiségi mellénk, úgymond fiatalok mellé állt. 35 éves voltam akkor. Eckstein-Kovács Péter intézte a

hivatalos bejegyeztetést. Arra emlékszem, hogy a törvényszéken Bardócz Sándor népzeneésszel, volt szabófalvi tanárral, későbbi kolozsvári tévés szerkesztővel rövidnadrágban, megrettenve vettünk részt ezen a komor bírósági rituálén.

A társaság alakuló ülésén, március 18-án Péntek János közölte velünk, hogy kezdeményezte a néprajz egyetemi oktatását, és megkérdezte tőlem, Keszeg Vilmostól és Gazda Klárától, hogy számíthat-e az együttműködésünkre. Mondtuk, hogy igen. Az események csak a nyár vége fele kezdtek felgyorsulni, aztán október elsejétől, versenyvizsga után, már alkalmaztak engem és Keszeg Vilmost, rá egy évre pedig Demény István Pál (öt akkor az akadémiához tudták alkalmazni) és Gazda Klára érkezett Kolozsvárra. Aztán mi, fiatalok, meghívtuk Tánzos Vilmost is, majd utána érkezett Köncei Csilla a tanszéki csoportba.

Tudatában voltunk akkor annak, hogy mit tudunk, és mit nem tudunk. Be kellett pótolnunk mindazt a tudást, amit igazából csak rendszeres egyetemi szakképzés során lehet megszerezni. Ezért a Kriza Társaság támogatásával évente 3-4 olyan tematikus konferenciát szerveztünk, ahová meghívtuk a magyarországi szakma legjobbjait. Ezek kiváló képzési keretet és lehetőségeket jelentettek, ugyanakkor az anyaországban is szerveztek évente határon túli népi kultúra, néprajz iránt érdeklődő kutatóknak hasznos szemináriumokat. A '90-es évek eleje tehát lázas tanulással telt, sokszor a könyvtárban együtt olvastunk, tanultunk saját diákjainkkal. De nekünk közben a tudományos fokozatokat is meg kellett szerezni. Péntek János megszervezte a doktori képzést, s rendszerint a szakma legkiválóbb embereit hívta meg a munkahelyi és a nyilvános védésekre. Rengeteget dolgoztunk, és néhány év alatt sikerült elmélyíteni, megszerezni ismereteinket és ledoktoráltunk. Amint már említettem, sokszor a diákjainkkal együtt tanultunk, akkori hallgatóink pedig olyan témák és terepek iránt érdeklődtek, melyek saját kutatásainkat is alapvetően meghatározták.

1991-ben kezdtük el Moldvában a több mint 10 éven át folyó alapkutatásainkat. Nagyon bonyolult és nehéz terepek bizonyult számunkra. Azt tudtuk, hogy az 1989-es változás adta lehetőséget ki kell használni. Még Kallós Zoltán nemzedéke is emlegette, hogy az '50-es évek végére, főleg '56 után mennyire bekeményített a hatalom, a rendszer, de még élt Moldvában az a generáció, aki magyarnak

vallotta magát, otthon magyarul beszélt, nagy tudással rendelkezett és őszinte vendégszeretettel, áldozatot vállalva fogadott minket.

- *1997-ben védted meg doktori dolgozatodat, melyben a szász hatásokat vizsgáltad az erdélyi magyar jeles napi szokásokban. Hogyan terelődött a figyelmed a szászokra?*

- Binder Pál sugallta nekem, hogy az Erdélyről alkotott képem fogyatékos marad, ha Erdély másik harmadával, a szászokkal nem foglalkozom. Voltaképpen azt fedeztem fel lépten-nyomon, hogy a lakáskultúrában, a festett bútorokban, szokásokban, de gazdálkodásban is nagyon jelentős a szász hatás, tehát a szász szomszédság folyamatosan befolyásolta gazdasági életünket és szokásrendszerünket. Feleségem segítségével, akinek egyik családi nyelve a német, kezdtük bejárni 1982 után az erdélyi szász falvakat, hol kerékpárral, hol autóval vagy stoppal. Felkészülesemet nehezítette az a tény, hogy nagyon kevés magyar nyelvű szakirodalmat találtam a témával kapcsolatban, később pedig azzal is szembesültem, hogy német nyelven is elenyésző a királyföldi szász szokásokkal foglalkozó tanulmányok száma. Nagy élmény volt istentiszteleteiken, ünnepeiken, népszokásaikban jelen lenni, részt venni. Elsősorban a még ittmaradt szász öregektől gyűjtöttem, de beszélgettem olyan románokkal, magyarokkal is, akik szomszédként még emlékeztek a szászok különböző szokásaira.

- *Levéltári kutatásaid is voltak?*

- Átnéztem a hazai, erdélyi szászokkal kapcsolatos archívumokat, elutaztam Németországba is, a Neckar völgyébe, Gundelsheimba is, ugyanis ott van az erdélyi szászok központi archívuma, múzeuma. Hónapokon át kutattam ott, gyakorlatilag megismertem a szászokkal kapcsolatos szakirodalmat. Azt láttam, hogy senki nem foglalta össze a szász szokásokat, még ők maguk sem. Úgy jártam, mint Vargyas Lajos a magyar népballadákkal: először a francia balladákat kellett összefoglalnia ahhoz, hogy az európai balladák kontextusában elhelyezze a magyar anyagot. Végül így kerekedett ki egy 10 éves kutatás után a doktori disszertációm. Aztán a '90-es évek végén munkámnak lett még egy fontos hozadéka: a Dunatáj Alapítvánnyal, Buglya Sándor

kiváló operatőrrel, rendezővel együtt egy többrészes dokumentumfilmet szerkesztettünk.

- *Köteted német nyelven is megjelent. Volt-e ennek a fordításnak visszhangja az erdélyi szász kutatók körében vagy esetleg külföldön?*

- Itthon már szász nemzetiségű néprajzos kutató nem maradt, az egyetlen szász folklorista pedig 1992-ben kitelepedett Németországba, ahol iskolákban, felnőttoktatásban kereste meg a kenyerét.

A kötetem eljutott a szakemberekhez, egyetemi könyvtárakba. Számos publikációban látom, hogy felhasználják, hivatkoznak rá, és nemcsak néprajzkutatók, hanem muzeológusok, dokumentumfilmek is.

- *1990-ben alakult a KJNT, ami tulajdonképpen az Erdélyben folyó néprajzi kutatásokat fogja össze. Alapítani úgymond könnyű, de hosszú távon fenntartani egy intézményt már jóval nehezebb.*

- 1994-ben az Antall-kormánytól támogatást nyertünk, és Kolozsvárt megvásárolhattunk egy belvárosi ingatlant. Ez volt az egyik legmerészebb vállalkozásunk. Hogy miből fogjuk fenntartani, azt akkor még nem tudtuk, de az biztos, hogy a kolozsvári néprajzi iskolának otthont teremtettünk, könyvtárat, előadótermet, kiállítótermet, archívumot alapítottunk. A dokumentációs központ a kezdetektől napjainkig folyamatosan gyarapodott, intézményesült, és a tanszéki oktatásnak ez képezte a legfontosabb infrastrukturális, szakmai hátterét. A tanszéken egészen addig, amíg én dékánhelyettes lettem 2008-ban, közel húsz éven át, a 107-es szobában zsúfolódtunk össze, sokszor 7-8 tanár és sok-sok lelkes, érdeklődő diák volt ott egyidőben.

- *A néprajzi oktatásnak volt múltja a kolozsvári egyetemen, de egy közel 50 éves szünet után mit vettetek alapul, hogyan alakítottátok ki a kurzusokat?*

- Amint említettem, Péntek János kezdeményezte a néprajz szak újraindítását, a koncepcióját is ő alakította, állította össze. Ismerte a román egyetemi oktatás rendszerét, de hozzáigazította azt a magyarországihoz is, végül szakmailag azzal teljesen kompatibilissé tettük, s később Bukarestben ezeket a tanmeneteket, terveket akkreditáltattuk.

2002-ben aztán jött egy olyan politikai fordulat, amikor a kormányzat engedélyezte az önálló magyar tanszékek és karok alapítását. Mi nem kérdeztünk senkit, hanem kezdeményeztük az önálló néprajzi tanszék alapítását. Mindenki azt gondolta, hogy erős, hatalmas politikai lobbiban mögöttünk, de igazából nem volt semmi. Saját mestereink is meghökkentek az ötlettől, végül jól döntöttünk, mert mi vagyunk azóta is az egyetlen önálló néprajz tanszék Romániában, melynek keretében folklórt, tárgyi kultúrát és társadalomnéprajzot oktatunk.

– A magyarországi néprajzi tanszékek közül majdnem mindeniket külön iskolaként is számontartják, mindenkinek megvan a maga hangsúlyosabb kutatási területe. Hogyan illeszkedik ebbe a sorba a kolozsvári tanszék?

– Mi a régebbi hagyományokra is építettünk. Kolozsvárt Herrmann Antal még 1898-ban kezdhette el néprajzból egyetemi előadásait. A tanszéket 1940-ben alapították újra, majd 1943-tól érkezett Kolozsvárra Gunda Béla, aki elsősorban a terepkutatásoknak volt a híve, de hirdette az írott források jelentőségét is. Mi ezt a tradíciót folytattuk tovább. Az elmúlt három évtized alatt Keszeg Vilmos népi írásbeliség, népi emlékezet, hiedelemkutatással foglalkozott, Tánzos Vilmos népi vallásossággal, archaikus szimbólumokkal, moldvai imákkal, Gazda Klára népi díszítőművészettel, viselettel, lakáskultúrával, jómagam pedig ehhez a kínálathoz a népszokásokat, interetnikus kapcsolatokat és a falusi társadalmakat tettem hozzá, Könczei Csilla a vizuális kultúrának az elemzését, a politikai-antropológiai kutatásokat szorgalmazta, az utánunk érkező fiatalok, Szabó Árpád Töhötöm a gazdaságtársadalom kapcsolatára tette a hangsúlyt, Czégényi Dóra pedig interetnikus kapcsolatokkal, népi hiedelemvilággal, népi gyógyászattal és növényismerettel foglalkozik, Szikszai Mária vallásos ábrázolásokkal. Tehát eléggé széles körű, szerteágazó a tanszéki kollégák érdeklődése. Mindegyik kezdeményezett terepkutatásokat, mindenki azt támogatta, hogy kevésbé kutatott terepen, új témákkal vagy új forrásokkal foglalkozzanak a fiataljaink.

– Nem túlzás, ha azt állítom, hogy a zabolai Csángó Néprajzi Múzeum a megvalósításaid közül a legkedvesebb számodra. Miért kapta ezt a nevet az intézményesüléskor, hiszen a gyűjtemény nemcsak csángó, hanem székely, román, cigány, szász muzeális tárgyakat is tartalmaz? Szerencsés

vagy, hogy gyűjtéseidet már a '70-es években elkezdted, mert ma már alig van lehetőség arra, hogy a régiségkereskedők és a cigány árusok évtizedes fosztogatása után bármilyen tárgyi emléket felvásárolhass Moldvában...

- Amint már említettem, gyermekfejjel kezdtem meg tárgyi gyűjtéseimet: először kandallócsempéket és festett ládákat gyűjtöttem össze, majd viseleteket, textíliákat, különböző háztartásban és földművelésben használt eszközöket. Az 1970-es évek végétől már csángó és királyföldi falvakban vásároltam néprajzi tárgyakat.

1974-ben szüleimtől megkaptam a szomszédos telken álló bornaházat, ahol kiállítottam az összegyűjtött tárgyakat, s azokat megtekinthetőkké tettük az érdeklődők, látogatók előtt is. Ez a gyűjtemény egyre gyarapodott. 2000-ben, az akkori budapesti kormány kultúrpolitikája jelentős mértékben támogatta az erdélyi és moldvai magyar tájházak alapítását. De mivel akkor Moldvában igencsak összetett viszonyok voltak, végül úgy döntöttünk, hogy a Moldvához közel fekvő Orbaiszéken, szülőfalumban, Zabolán alapítunk csángó kultúrával foglalkozó múzeumot, amit az én saját, korábbi gyűjteményeimre alapozunk. Amikor megszületett az Európai Tanács csángókkal kapcsolatos ajánlása, mely a moldvai csángók szellemi és tárgyi örökségének összegyűjtését, megőrzését és organizált formában történő átadását, továbbörökítését szorgalmazta, úgy éreztük, hogy most már európai szinten is megalapozott saját kezdeményezésünk. Úgy véltük, hogy Székelyföldön is lehetőséget kell biztosítanunk arra, hogy az itteni magyar iskolások, fiatalok, hazai és külföldi idelátogatók megismerkedjenek a csángó népi kultúra egyetememes értékeivel, elemeivel.

- *Hogyan tudjátok működtetni? Benne vagytok egy országos rendszerben, vagy magánkiállításként működik?*

- Fiatal néprajzos barátaimmal (Deák Ferencsel, Dimény Attilával, Kinda Istvánnal) együtt 2004-ben megalapítottuk a zabolai Pro Museum Egyesületet, mely a gyűjtemény jogszerű tulajdonosa. Majd megállapodást kötöttünk a Székely Nemzeti Múzeummal, melynek szervezetébe betagoltuk a zabolai külső részleget is, majd azt Bukarestben hivatalosan akkreditáltattuk. Tehát a nagy múltú intézmény biztosítja a szakmai felügyeletet, valamint egy kurátor fizetését. A 2003-tól működő intézményben sikeres állandó és tematikus kiállí-

tásokat, számos múzeumi- és terepgyakorlatot, könyvbemutatókat, különböző képzéseket szerveztünk. A kiállításokat és rendezvényeinket évente több ezer turista látogatja, újabban pedig azoknak többségét hazai, nem magyar, többségi érdeklődők alkotják. A múzeum Kovászna fürdőváros tőszomszédságában fekszik, mely folyamatosan sok érdeklődőt vonz évente. Ugyanakkor a Mikes család kastélyában is igényes külföldi és hazai látogatókat fogadnak.

- *Tudtommal egyik kezdeményezője, támogatója, majd szakmai tanácsadója, bizottsági tagja lettél az Erdélyi Értéktárnak, de az értéktár létrejötte előtt már foglalkoztál a székely népi kultúra emblematikus elemeinek vizsgálatával.*

- Igen, az utóbbi két évtizedben tudatosan foglalkoztam azokkal a székelyföldi néphagyományokkal, kulturális elemekkel (pl. székely kapu, kopjafa, kürtőskalács, festékesek, festett bútorok, pityókás kenyér, balladák stb.), melyek sajátos regionális, etnikai és nemzeti jelentéseket nyertek. Vizsgálódásaimat folyamatosan végzem, egy-két év múlva tanulmánykötetet szeretnék ezzel kapcsolatban megjelentetni.

- *Néhány éve a Debreceni Egyetem Történelem és Néprajz Doktori iskolájának is oktatója vagy.*

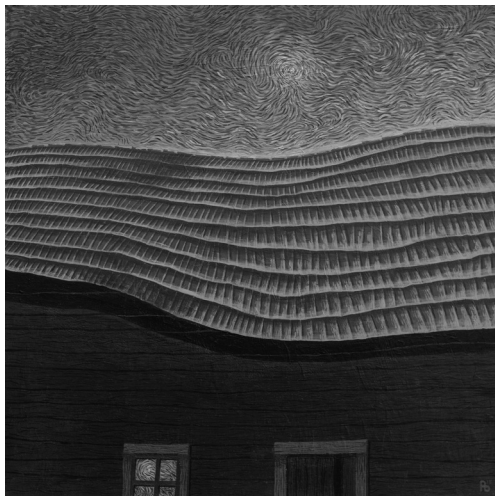
- Kolozsvári tanszékünknek mindig is speciális, folyamatos kapcsolata volt a debreceni néprajzi tanszékkel. Amikor Gunda Béla 1948-ban távozott a kincses városból, a következő évben Debrecenben tanszékét alapított. Én első ízben 1979-ben ösztöndíjas egyetemistaként látogattam el oda. A debreceni tanárok 1989 után jelentős szerepet játszottak a fiatal erdélyi etnográfusok továbbképzésében, doktori tanulmányaik, disszertációik befejezésében és megvédésében. Úgy éreztem, hogy valamit ebből a kalákában végzett munkából nekünk is meg kell hálálnunk, viszonznunk kell valamit. Ugyanakkor nagy kihívásnak véltem magyarországi fiataloknak beszélni, rendszeres előadások keretében, csángókról, szászokról, székelyekről, örményekről, románokról, szombatosokról, erdélyi tájegységekről, interetnikus kapcsolatokról, szokásokról, falusi társadalmakról és intézményekről.

- *Min dolgozol jelenleg? Mik a további terveid, vannak-e „dédelgetett álmaid”?*

- Nyugdíjazás előtt álló tanárként meg szeretném szerkeszteni a hazai magyar tájegységekről tartott előadásaimat, s önálló kötetben átadni az érdeklődőknek. Másodsorban a székely népi kultúra reprezentációival foglalkozó tanulmányaimat szeretném finalizálni. Harmadsorban pedig a zabolai gyűjteményt szeretném úgy intézményesíteni, hogy az akkor is eredményesen működjön, amikor én már nem tudom azt felügyelni, támogatni. 1990-től alapítója és elnöke voltam a kolozsvári Kriza János Néprajzi Társaságnak, s azt 2012-ben úgy adtam át nagyon tehetséges fiataljaimnak, hogy biztos voltam abban, hogy az intézményt még fiatalosabban, korszerűebben működtetik tovább, mint én.

- *Ugyanezt a pályát járnád végig, ha újrakezdhetnéd?*

- Végül is hálás vagyok az Istennek, hogy életemben elsősorban a hazai magyar népi kultúrával, szomszédságával foglalkozhattam gyűjtőként, tanárként, kutatóként és múzeumlapítóként.

Gyökerek (akril, vászon, 50 x 50 cm, 2020)

Pozsony Ferenc

VÁZLAT HÁROMSZÉK NÉPI KULTÚRÁJÁRÓL

A történelmi Háromszék területe évszázadokon át, egészen az 1867-es kiegyezést követő vármegyésítésig, három belső adminisztratív egységre (Sepsi-, Orbai- és Kézdiszékre) tagolódott. Akkor csatolták hozzá a korábban Udvarhelyszékhez tartozó Bardóc fiúszéket is, melyet Miklósvár fiúszékkel együtt Erdővidéknek nevez a szakirodalom. Ez a tény alapvetően meghatározta az egyes székekben élő családok, közösségek gazdasági, társadalmi és kulturális kapcsolatrendszerét, valamint arculatát.

A 2011-es hivatalos népszámlálás idején a megyének összesen 210 177 lakosa volt, melynek 73,7%-a magyarnak, 22,1%-a románnak, 4,1%-a pedig romának (cigánynak) vallotta önmagát. A térség legjelentősebb folyóvize az Olt és annak mellékfolyója, a Feketeügy. A vidék északi és keleti határain közép magas hegyek találhatók. A Keleti-Kárpátok déli vonulatán a Háromszéki-havasok legmagasabb pontja a Lakóca-tető (1777 m), míg attól délre a Bodzai-havasok 1479 métert érnek el. A megye északi részét a vulkanikus eredetű Dél-Hargita határozza meg, ahol a Szent Anna-tavat övező Csomád-hegység 1301 m magas. A térség középső részében a Bodoki-hegység (1240 m), nyugati felében pedig a Baróti-hegység (1017 m) található.¹ Az Olt folyó kanyarulatában és a Feketeügy medencéjében fekvő Háromszéken találjuk Erdély egyik legjobb mezőgazdasági területét, amit a Keleti-Kárpátok magas hegyei öveznek, s ahol már a 18. századtól kezdődően, majd 1920 után jelentős havasi juhászat is kibontakozott.

A szomszédos Barcaság ugyancsak a Kárpát-kanyarban fekszik, ahonnan a vizek szintén az Olt folyóba ömlenek.² A magas hegyek által körbezárt háromszéki síkság (Szépmező) a régió egyik legtermékenyebb, ugyanakkor legkorábban polgárosult vidéke.³ A 19. század végétől kezdődően itt egyre nagyobb léptékű burgonyatermesztés

1 Kinda–Pozsony 2016. 8–10.

2 Lásd Mohay 2011. 857.

3 Kósa 1990. 358–359., 363.

alakult ki, majd az 1989-es rendszerváltozás után a helyben megtermelt zöldség, virág, kenyér és kürtőskalács út menti árusítása is elterjedt.⁴ Mivel ez a síkság a Feketeügy folyótól délre, a Barcaság területén folytatódik tovább, Kósa László a magyarországi tájak 1880–1920 közötti polgárosodásáról írott disszertációjában egy fejezetben mutatta be Barcaságot és Háromszéket.⁵

A barcasági és a háromszéki települések életét évszázadokon át a térség legnagyobb urbánus központja, Brassó városa határozta meg, ahonnan jelentős közlekedési folyosók vezettek minden irányba. Északra, a szomszédos Csíkszék felé az Olt Tusnádfürdői-szorosán, a vidéktől keletre fekvő Moldvába az Ojtozi-hágón és a Bodzai-szoroson át, az Erdélytől délre fekvő Havasalföldre pedig a Tömösi- és a Töröcsvári-hágón át lehetett eljutni. Háromszékről Erdély belső részei felé elsősorban a Bogáti-erdőn, a Rikán vagy Csíkszéken át vezetett jelentősebb út.⁶ A 19. század végi vasútépítés után Brassóból vonattal nyugatra Fogaras és Nagyszeben, valamint Segesvár felé, északra Sepsiszentgyörgyön át Csíkszereda irányába, északkeletre pedig Sepsiszentgyörgyön és Kézdivásárhelyen át az Ojtozi-szoros nyugati lábainál fekvő Bereckig lehetett eljutni.

A háromszéki szabad székely családok évszázadokon át elsősorban földműveléssel, állattenyésztéssel és erdőkieléssel foglalkoztak, ugyanakkor fontos szerepet játszottak Magyarország, Erdély keleti határainak védelmében is. Az 1764-es csikmadéfalvi vérengzés után a háromszéki szabad székelyeket a csíkiakkal együtt megfosztották korábbi rendi szabadságjogaiktól, s militáris struktúrákba tagolták be. A lakosság számottevő része az Erdélyi Fejedelemség idején vált jobbágygá, amikor a főemberek és a lófők jelentős része nemesi címet és birtokot szerzett, így a székely falvak szabad közösségei mellett jobbágy és zsellér familiák is megjelentek. A jobbágyok és a zsellérek az 1848-as jobbágyfelszabadítás előtt Háromszék összlakosságának közel felét, vagyis 45,5%-át alkották. Mellettük a szabad katonarendiek aránya 49,9%, a nemeseké pedig 4,3%, míg a polgárságé csekély, 0,3% volt. Kiemeljük, hogy az Apor, Kálnoky, Mikes, Mikó, Szentkereszty család-

4 Kósa 1990. 358–365.; Mohay 2011. 859.

5 Kósa 1990. 358–365.

6 Mohay 2011. 857.

dok tulajdonában egészen a 20. század elejéig, tehát az impériumváltást követő román földreformig, jelentős nagybirtokok maradtak.⁷

A térségben élő nemesi családok a rendi korban vezető szerepet játszottak a katonai életben, majd folyamatosan meghatározták a régió adminisztratív, gazdasági, egyházi, kulturális és társadalmi életét, hatékonyan és folyamatosan közvetítették a nyugat-európai kultúra legújabb eredményeit. Nagyobb belső városi központok és tőkeerős helyi polgárság hiányában, a 19. század végétől fontos szerepet játszottak a polgárosodás és az iparosodás kibontakozásában, valamint polgári egyesületek és intézmények alapításában.⁸ Több településen ipari vállalkozásokat kezdeményeztek, különböző fűrészüzemeket, szeszfőzdeket, üveghutákat, szövőgyárakat és ványolókat alapítottak.⁹ A székelyföldi nemesi családok (Aporok, Dánielek, Kálnokyak, Mikesek, Mikók, Szentkeresztiek stb.) monumentális udvarházai és kastélyai napjainkig fennmaradtak Árkoson, Miklósváron, Mikóújfaluban, Olaszteleken, Torján, Uzonban, Zabolán, Zágonban és Vargyason. A lófő és kisenemesi családok szintén reprezentatív udvarházakat építettek, így a legtöbb kúria Háromszéken, azon belül Bikfalván, Csernátonban és Dálnokon maradt fenn napjainkig.¹⁰

Sepsiszék városi központja Sepsiszentgyörgy, Kézdiszéké pedig Kézdivásárhely. Orbaiszék területén Gelence, Zabola, Kovászna, Zágon évszázadokon át népes, gazdasági téren életerős községek voltak, de közülük végül is csak a borvizeiről, fürdőiről és mofettáiról nevezetes Kovászna vált 1876-ban előbb járási székhellyé, majd csak 1952-től nyerte el városi státuszát. Barót, Erdővidék vásárhelye, társadalmi, oktatási és bányai központja viszonylag későn, csak 1968-tól vált várossá. A szék területén kialakult mezővárosok évszázadokon át fontos szerepet játszottak az adminisztratív, gazdasági, társadalmi, kereskedelmi, egyházi, oktatási életben. Folyamatosan közvetítették a szomszédságukban lévő falvak lakossága felé a legújabb kulturális javakat, meghatározó szerepet játszottak környezetük polgárosodásában majd modernizációjában.¹¹

7 Kósa 1990. 363–364.

8 Demeter–Kisgyörgy 2011

9 Kósa 1990. 363–364.

10 Nagy 2011

11 Pál 2003; Demeter–Kisgyörgy 2011; Incze 2012; Dimény 2018

A háromszéki gazdálkodó családok mindig nagy hangsúlyt fektettek tehetségesebb gyerekeik oktatására, akiket elsősorban Nagyenyeden, Székelyudvarhelyen és Székelykeresztúron, valamint Csíksomlyón tanítottak. Voltak olyan időszakok, amikor a nagyenyedi református kollégium diákjainak 70-80%-a Háromszékről származott. A legtehetségesebb fiatalok nyugat-európai egyetemeken folytatták tovább tanulmányaikat, ahonnan hazatérve, tudásukat szülőföldjük szolgálatába állították, mások pedig Erdély vagy Magyarország különböző vidékein végeztek eredményes értelmiségi munkát.¹² A 17. század végétől a Kantában, a Kézdivásárhely tőszomszédságában alapított Római Katolikus Gimnázium, majd 1859-től kezdődően a sepsiszentgyörgyi Református Székely Mikó Kollégium igen fontos szerepet játszott a háromszéki értelmiségi, elit réteg kiképzésében.¹³

Elsősorban a háromszéki falvakban és mezővárosokban működő iskoláknak, valamint a térségben oktató pedagógusoknak volt köszönhető, hogy számos itt született vagy innen indult fiatal később a magyar nemzeti kultúra kiemelkedő alkotójává, személyiségévé vált. Altorján született báró Apor Péter (1676–1752) történétíró, a *Metamorphosis Transylvaniae* szerzője; Zágónból indult Mikes Kelemen (1690–1761), az első magyar szépprózai alkotás, a *Törökországi levelek* írója; Csernátonban született Bod Péter (1712–1769) művelt protestáns teológus, az első magyar irodalmi lexikon szerzője; az orbaiszéki Kőrösről indult a magyarság őshazájának és eredetének feltárására Csoma Sándor (1784–1842) világhírű Tibet-kutató; Márkosfalváról indult Barabás Miklós (1810–1898), a 19. század egyik legjelentősebb biedermeier stílusú magyar festője; Zabolán született gróf Mikó Imre (1805–1876), kiemelkedő államférfi, gazdaság- és művelődéspolitikus; Nagyajtáról indult Kriza János (1811–1875) unitárius püspök, az első székely népköltési gyűjtemény szerkesztője; Kisbaconban született és alkotott Benedek Elek (1859–1929) közismert népmesegyűjtő és meseíró; Sepsiszentgyörgyön született és alkotott Gyárfás Jenő (1857–1925), a magyar nemzeti, történeti festészet kiemelkedő alakja.¹⁴

12 Jakó–Juhász 1979. 69.

13 Novák 2015

14 Novák 2015

Mivel a polgárosodás és az individualizálódás viszonylag korán kibontakozott a szék falvaiban, a jobbágyfelszabadítást követő évtizedekben Háromszéken nem következett be a paraszti népművészet olyan utóvirágzása és „kiszíneződése”, mint például Kalotaszegen vagy Torockón. Érdekes jelenség, hogy míg Háromszék a 19. század végén Székelyföld más vidékeihez képest viszonylag gyorsan és korán eltávolodott a tradicionális paraszti életforma archaikusabb elemeitől, népi kultúrájának szerkezetében azonban számos korábbi réteg (például szöveges népköltészet, kalendáris szokásvilág) egészen a közelmúltig tovább élt, fennmaradt.¹⁵

A falusias hagyományok organikus átörökítését az első világháború előbb csak félbeszakította, majd gyökeresebben módosította. A háborús évek (1914–1918) alatt a háromszéki falvakban is gyökeresen átalakultak, átrendeződtek családon belül a nemek, a generációk közötti korábbi kapcsolatok és szerepek. Mivel az új hatalom az impériumváltás utáni évszázadban voltaképp gyarmatként kezelte a vidéket, semmiféle nagyobb befektetést nem kezdeményezett, így sokáig elnapolódott a térség reális modernizációja. Az első nagy háborút követő években Háromszékről elsősorban óromániai, kisebb részben pedig erdélyi nagyvárosok és ipari telepek felé indult migráció. Azonban a második világhégést követő évtizedekben a fiatalok már elsősorban a korábban iparosított regáti, óromániai és erdélyi nagyvárosok felé vándoroltak. Ez a folyamat kiteljesedett és tömegmértűvé vált az 1962-es erőszakos kollektivizálást követő években.

A bukaresti hatalom az 1968-as meggyesítést követő évtizedekben, a háromszéki városok gyors iparosítását és azzal összekapcsolt elrománosítását akarta megvalósítani.¹⁶ Ez a szándék elsősorban Sepsiszentgyörgyön tudott nagyobb mértékben kibontakozni, ahol jelentős román közösségek alakultak ki az 1980-as évek végére. A szék magyar fiataljai az 1970-es évektől kezdődően már kézdivásárhelyi és sepsiszentgyörgyi vállalatoknál kerestek munkát, azoknak szomszédságában telepedtek le és alapítottak családot. Az otthon maradt családtagok tovább szerették volna örökíteni és folytatni a korábbi, elsősorban élelmiszer előállításra irányuló tevékenységeiket, életmintáikat és stratégiáikat.

15 Kónsza 1957; Albert 1973; Pozsony 1984, 2015

16 Novák–Tóth-Bartos–Kelemen 2013

Az 1989-es rendszerváltozást követő években a legtöbb háromszéki família korábbi területén kapta vissza saját termőföldjeit, kaszálóit és erdőségeit. Kezdetben, a család munkaerejére támaszkodva, tovább szerették volna folytatni az 1962-ben megszakadt életstratégiákat, gyakorlataikat, de pár év alatt már azok szereztek jelentősebb előnyt, akik egyre nagyobb földterületeket birtokoltak, s azokat korszerű gépekkel és technológiákkal művelték. A 20–21. századok fordulójára a térségben is kialakult egy tőkeerős mezőgazdasági vállalkozóréteg, akiket a térségben tréfásan *pityókabáróknak* neveztek. Elsősorban a kedvezőbb természeti viszonyoknak és nyitottabb gazdasági mintáknak köszönhetően Háromszék területén újra kibontakozott egy nagyobb léptékű, elsősorban krumpli, gabona és ipari növények termesztésére épülő, szakosodott mezőgazdasági termelés, vállalkozás.¹⁷

A térségben élő nemesi családok a 18. századtól kezdődően más felekezetű és kultúrájú román családokat telepítettek be falvaikba. A szervezett és a spontán migráció révén, fokozatosan érkező havasalföldi és moldvai származású közösségek jelentős mértékben megváltoztatták Háromszék korábbi etnikai és felekezeti szerkezetét. A román személyek 17. század eleji beszivárgását írott források (pl. lustrák) segítségével lehet adatolni, azonban bevándorlásuk és betelepítésük elsősorban a 18. század közepén vált tömeges méretűvé. A korábban érkezett románok jelentős része görögkatolikus hitre tért, azonban a később betelepédettek már megőrizték anyanyelvüket, s megmaradtak ortodox vallásukban. Lakóhelyükön belül csakhamar kápolnákat, új menti keresztek, majd templomokat építettek és egyházi iskolákat alapítottak. Feltörekvő rétegük 1867 után már nemcsak juhászattal foglalkozott, hanem gyapjúfeldolgozásra szakosodott kis vállalkozásokat is alapított, majd szántóföldeket és erdőket vásárolt, s gazdasági erejére támaszkodva már tudatosan felvállalta a helybeli románság érdekképviselését is. Háromszék keleti, *hegy alatti* falvaiban (Berecken, Zabolán, Vajnafalván, Papolcon és Zágonban) az utóbbi két évszázadban egyre számosabb, tőkeerős juhászcsaládok és közösségek alakultak ki. A 18. század során Háromszék délkeleti, magasabban fekvő, hegyes részén, Bodzaforduló környékén, már színromán falusi közösségek is megjelentek. Háromszék délnyugati sávjának etnikai fragmentációja

17 Lásd Kinda 2011, 2017b

elsősorban Trianon után bontakozott ki, majd a 20. század második felében kiteljesedett.¹⁸

A cigányság szintén a 18. század során kezdett egyre nagyobb számban betelepüdni a székbe. Újabb csoportjaik a 19. század közepén érkeztek, amikor az egyesült román fejedelemségek területén a rab-szolga státuszú cigányokat felszabadították, s immár szabadon költöz-
hettek, vándorolhattak. Mivel 1920 után sem Erdélyt, sem Székelyföldet nem választotta el politikai határ a román királyságtól, egyre nagyobb számban jelentek meg a szék határán olyan csoportok, akik az oláh-cigány nyelvjárást és a román nyelvet egyaránt ismerték és beszéltek. Beszivárgásuk különösen a második világháborút követő időszakban bontakozott ki, vált tömeges jelenséggé, amikor a régi szász falvakból elűzött szász famíliák telkei üresen maradtak, s ahol pár év alatt nagy cigány közösségek koncentráálódtak. A korábban érkezett cigány személyek, családok a háromszéki falvak tőszomszédságában éltek, rendszerint hasznos szolgáltatásokat nyújtottak a helybeli székely többségnek, majd fokozatosan nyelvet váltottak a 19. század végéig, s formálisan a magyar egyházakhoz kapcsolódtak.¹⁹

Napjainkban több háromszéki településben (pl. Árkoson, Ozsdolán, Zágonban) az iskolás gyermekek közel fele cigány származású. Az etnikai egyneműsítésre törekvő központi hatalom változatos módszerek segítségével szeretné eltávolítani őket a magyar történelmi egyházaktól, s beépíteni a román liturgiájú neoprotestáns közösségekbe. Azonban kiemeljük, hogy a különböző ajkú és felekezetű háromszéki közösségek egymás kultúráját folyamatosan gyarapították és színezték.

A vidék első történeti, néprajzi és honismereti összefoglalóját Orbán Balázs készítette el, folklórját Kriza János, Benedek Elek, Balázs Márton, Konsza Samu, Albert Ernő, Seres András, Kakas Zoltán és Pozsony Ferenc gyűjtötte össze.²⁰ Habár a háromszéki falvak népi kultúrája viszonylag korán polgárosult, a kutatók egészen a 20. század közepéig nagyszámú régi és újabb stílusú helyi balladát találtak a térségben. Érdekes jelenség, hogy a magyar ajkú cigányok a székelyektől átvett balladákat két-három nemzedékkel később is őrizték a

18 Lásd Kiss-Barna 2012

19 Albert 2000; Pozsony 1993

20 Kriza 1863; Orbán 1868–1873; Kriza–Orbán–Benedek–Sebesi 1882; Balázs 1942; Konsza 1957; Albert 1973; Pozsony 1984, 2015; Kakas 2010

halottaik mellett szervezett virrasztókban.²¹ A vidék szokásvilága szintén a közelmúltig számos archaikus elemet (pl. farsangtemetés, húsvéti határkerülés, tojásírás, szánas locsolkodás) őrzött meg, melyek felújított formában még az 1989-es rendszerváltozás után is népszerűek.²²

Háromszék hagyományos tárgyi kultúráját, építészetét, lakáskultúráját, kézműves mesterségeit, viseleteit Roediger Lajos, Balassa Iván, dr. Kós Károly, Gazda Klára, Szócsné Gazda Enikő, Murádin Beyer Katalin, Furu Árpád és Kinda István dokumentálta.²³ Kiemeljük, hogy a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumban és annak külső (csernátoni, kézdivásárhelyi és zabolai) részlegeiben, a háromszéki tárgyi kultúra jelentős emlékanyagát őrzik és mutatják be.

A népi építészet és a kismemesi lakáskultúra kutatói azt emelték ki, hogy a vidék számos településén (pl. Bikfalván, Csernátonban, Dálnokon, Uzonban stb.) még a második világháborút kísérő kilakoltatások, államosítások ellenére is, a régi kúriaéletnek, a kismemesi életformának és kastélykultúrának számos helyi emléke, változata maradt fenn vagy kelt újra életre: például Miklósváron, Olaszteleken, Uzonban és Zabolán.²⁴

Az eddigi terepvizsgálatok azt hozták felszínre, hogy a tárgyi kultúrának számos régi eleme, elsősorban a józan hagyományőrzés és a tudatos felújítás segítségével, egészen a közelmúltig fennmaradt a térségben: pl. a bútorfestés Vargyason és Csernátonban, a kapufaragás Csernátonban és Gelencén, a kádárság, zsindegyaragás Haralyban, Gelencén és Zabolán, a sír fejénél és lábánál elhelyezett, koporsó kivitelére is felhasznált kopjafa Eresztevényen, Gidófalván, Márkosfalván, Szöröcsén, Zágonban, vagy a gazdag szöttek kultúra Lemhényben, Zabolán stb.

A kiegyezést követő évtizedben, az iparosítás kibontakozása előtt, Háromszéken összesen 50 kender- és gyapotfeldolgozót, 65 gyapjúszövőt, 97 faedényt, 12 gazdasági eszközöket (szekér, kaptafa, osztováta) előállító mestert, 68 szitakészítőt, 30 nád- és gyékényfeldolgozót

21 Pozsony 1981

22 Balázs 1942; Kakas 2010; Pozsony 2015

23 Roediger 2012; Kós 1972; Balassa 1992; Szócsné Gazda 2015; Murádin Beyer 2016; Furu 2017. 301–303., 312–314.; Kinda 2011, 2017a, 2017b

24 Nagy 2011; Pozsony 2012. 180–188.; Fehér 2016; Szócsné Gazda 2015

regisztráltak hivatalosan. Kinda István az utóbbi években, 2012–2015 között a háromszéki falvakban 43 foglalkozásban összesen 1000 olyan kézművest tudott még azonosítani, aki mesterfokon ismerte és gyakorolta elődeinek hagyományos foglalkozását. Például az orbaiszéki Zabolán és Erdővidék falvaiban 20-25 különböző foglalkozású kézműves dolgozott még.²⁵

A római katolikus közösségek napjainkban két esperességhez tartoznak: a Sepsi-Barcasági és a Kézdi-Orbai Főesperesi Kerülethez. A vidék lakosságának jelentős része a reformáció idején protestánsná vált. Háromszék területén napjainkban két református esperesség (Sepsi és a Kézdi-Orbai) működik. A sepsiszéki és az erdővidéki unitáriusok hitéletét a Sepsiszentgyörgyön működő esperesség irányítja. Megjegyezzük, hogy Kovászna megye központjában ortodox esperesség is működik. Az utóbbi három évszázadban jelentős görögkeleti román közösségek alakultak Zabolán, Vajnafalván, Papolcon, Zágóban, Bodzaforduló környékén, valamint Előpatakon, Árapatakon és Hídvégen.

Kézdi- és Orbaiszék felső, északi felében római katolikus többségű helységek találhatók, a protestánsok területüket tréfásan *Szentföldnek* szokták nevezni. A római katolikus közösségek megmaradását, sajátos kultúrájának, identitásának fenntartását és megerősítését elsősorban a katolikus felekezeti nemesi családok (Aporok, Kálnokyak, Mikesek, Szentkeresztyek) politikai és anyagi támogatása, valamint az Eszterneken és a Kantában működő ferences kolostor segítette elő. A vidék legjelentősebb búcsújáráshelye a Kézdiszentlélek fölötti Perkő, ahol egészen napjainkig augusztus 20-án szerveznek népes búcsút Szent István királyunk emlékére és tiszteletére.²⁶

A szék területén csak a második világháborút követő évtizedekben alakultak neoprotestáns kisközösségek. A szocialista évtizedekben búvápatakszerűen működő vallásos csoportok az 1989-es rendszerváltás után szabadon intézményesülhettek, nyilvános és legális keretek között működhetnek. Érdekes jelenség, hogy éppen ezek a vallási csoportok tudták sikeresebben integrálni a helybéli cigány közösségeket: például Székelyszáldoboson, Nagyborosnyón, Zabolán és Ozsdolán. A neoprotestáns közösségekbe való betagozódás azonban gyökeresen

25 Kinda 2017. 8–9.

26 Borcsa 2009. 372–378.

átrendezi a belépők korábbi kapcsolatrendszerét és életmódját. Mivel az alapító parasztpróféták nem ismerték és elítélték a magas kultúrát, a belépés után jelentősen átrendeződik a csoporthoz csatlakozott személyek mindennapi életstílusa és ünneprendje is.²⁷

Az etnográfusok Háromszéket kulturális szempontból két belső területi egységre (Alsó- és Felső-Háromszékre) tagolják. Alsó-Háromszék vásáros, gazdasági, oktatási, egyházi és katonai központja évszázadokon át Sepsiszentgyörgy volt. Az itt élő székelyek Barcaság szomszédságában éltek, s a brassói szász humanista reformátorok hatására már a 16. században protestáns, református és unitárius hitre tértek. A kálvinista hitet választották Kézdi- és Orbaiszék déli részén fekvő települések lakosai is. Habár Háromszék protestáns falvaiban viszonylag korán és gyors ütemben bontakozott ki a polgárosodás, a helyi kultúra számos rétegében egészen napjainkig színes hagyományok, kulturális elemek maradtak fenn: például az erdőkielésben, állattartásban, fafeldolgozásban és építészetben, továbbá a lakáskultúrában, textíliákban, szokásvilágban stb. Alsó-Háromszéken és Miklósvár fiúszéken a szász hatás napjainkban is tetten érhető a falvak építészetében, lakáskultúrájában és szokásvilágában. Habár az itt fekvő települések viszonylag korán polgárosultak, szokásaikban számos közösségi jellegű hagyományt (pl. szüreti mulatságot, farsangi felvonulást) napjainkig megőriztek.

A vidékkel foglalkozó kutatók nem tartották véletlennek, hogy a legpolgárosultabb közösségek éppen Alsó-Háromszéken élnek, ahol Székelyföld legtermékenyebb mezőgazdasági területei, Brassó vonzáskörzetében vannak. Ebben a térségben már a 19. század végétől piaci viszonyokkal számoló családi gazdálkodás alakult ki, melynek keretében egyre nagyobb mennyiségben kezdtek eladásra (pl. cukorrépát, lencsét, burgonyát) termelni.²⁸

A rendszerváltozást követő években a családi gazdaságokban megtermelt krumplit, zöldséget és virágokat, valamint kenyeret és күrtős-kalácsot Szentivánlaborfalván, Uzonban és Kőkösön a főút mentén, a porták előtt árusítják. Ezek a természeti és gazdasági tényezők jelentős hatást gyakoroltak a korábbi, hagyományos kultúra szerkezetére is,

27 Kinda 2011. 253–270.

28 Kósa 1990. 358–365.; Mohay 2011. 859.

felgyorsították annak polgárosodását, és az urbánus modellek elterjedését.²⁹

Felső-Háromszék karakterisztikus mikroegysége a színkatolikus *Szentföld*, mely nem csak vallásában, hanem kultúrájában is közel áll a Csíkszékhez tartozó, szomszédos Kászonokhoz. Ez a kulturális közelség megfigyelhető a népi vallásosságban, szokásvilágban, építészetben, gazdálkodásban, erdőkiélésben is. A falucsoport egyházi és vallási központja évszázadokon át Esztelnek volt, ahol napjainkig ferences kolostor működik. Az esztelneki gyermekek, fiatalok szocializációjáról Gazda Klára készített monografikus igényű disszertációt.³⁰ Csak az 1989-es rendszerváltozás után tudott nagyobb tanulmányt közölni az esztelneki gyermekek, fiatalok vallásos életbe való neveléséről.³¹ A vidék másik egyházi centruma Kézdivásárhely északi tözsomzedságában, a Kantában alakult ki, ahol a minoriták egészen a második világháborúig kolostort, rangos gimnáziumot és mezőgazdasági iskolát működtettek. Kiemeljük, hogy a vidék nemesi családjai, köztük az Altorján élő Aporok, messzemenően támogatták ennek a katolikus központnak a működését is. Folyamatosan figyelmet fordítottak a földrengések által megrongált templomok, kápolnák felújítására s színvonalas berendezésekkel (pl. oltárokkal, orgonákkal, harangokkal) való ellátására.

A felső-háromszéki színkatolikus falvakban (pl. Kézdiszentléleken, Esztelneken, Kézdialmásban, Lemhényben, Bereckben), egészen napjainkig, színes hagyományok, szokások maradtak fenn: például karácsonyi betlehemezés, farsangtemetés, szentsírállítás, lovas húsvéti határkerülés, májusfaállítás, Szent György-napi esztenakiállítás stb.³² Érdekes jelenség, hogy az 1989-es rendszerváltozást követő reprivatizáció után a családi és a farmer típusú gazdálkodás a legtöbb *szentföldi* székely faluban sikeresen bontakozott ki. Például Nyújtódon és Csernátonban, a Bákót Brassóval összekötő főút mentén helyben megtermelt burgonyát, zöldséget, virágot és dísznövényt árusítanak.³³ Megjegyezzük, hogy Kézdivásárhelyen és a szomszedságában fekvő telepü-

29 Pozsony 2002, 2018.

30 Gazda 1980

31 Gazda 1991

32 Pozsony 2015

33 Pozsony 2018

lésekben napjainkig káposztát is termelnek eladásra.³⁴ A mezőváros szomszédságában fekvő falvakban (pl. Csernátanban, Kézdiszentléleken, Nyújtódon, Torján) pedig a rendszerváltozás utáni évtizedekben nagyléptékű, korszerű, gépesített krumplitermesztés alakult ki.

*

A háromszéki népi kultúra belső színességét, tagolódását jelentős mértékben elősegítették a vidék rendi hagyományai, kapcsolatai, strukturái, természetes erőforrásai, gazdasági, társadalmi, felekezeti, etnikai viszonyai, szomszédainak kultúrája, értékrendje és életmódja, közlekedési folyosói, vásáros és urbánus központjai. Habár az egyik legkeletibb magyar tájegységünk, a nyugat- és a közép-európai javak folyamatosan eljutottak az itt élő székely közösségekhez. A vasútépítést követő polgárosodás a vidék nagyobb részén a kiegyezést követő évtizedekben bontakozott ki. Habár a háromszéki székelység jelentős része mindig is fogékony volt az új elemek iránt, kultúrájában számos archaikumot napjainkig megőrzött.

IRODALOM

Albert Ernő

1973 *Háromszéki népballadák*. Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye Faragó József bevezetőjével és jegyzeteivel. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

2000 *Szabad madár. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népköltészet és levéltári okmányok*. Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy

Ambrus Tünde

2014 *Székely falutízesek. Egy sajátos településrendszer mint társadalmi-gazdasági tevékenység kerete*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csík-szereda

Balassa Iván

1992 A székelyföldi Erdővidék temetői. *Ethnica*, Debrecen

Balassa M. Iván

2016 *Székelykapuk régen és ma*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy

Balázs Márton

1942 *Adatok Háromszék vármegye néprajzához*. Sepsiszentgyörgy

Pozsony Ferenc: Vázlat Háromszék népi kultúrájáról 125

- Bárdi Nándor – Hermann Gusztáv Mihály (szerk.)
1999 *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- Bárth János
2015 *Ozsdola, az őrfalu. „Falu” és „megye”, vagyis székely közösség és egyházközösség Ozsdolán a XVIII–XIX. században.* Kecskemét
- Borcsa János (szerk.)
2009 *Kézdiszentléleki breviárium.* Ambrózia, Kézdivásárhely
- Demeter Lajos – Kisgyörgy Tamás
2011 *Életem, Háromszék 1. Boldog békeidők. Emlékképek a XIX–XX. századból és az 1848–49-es szabadságharctól Szarajevóig.* Charta, Sepsiszentgyörgy
- Dimény Attila
2018 *A polgárosodás társadalmi és kulturális hatásai Kézdivásárhelyen (1750–1944).* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- Fehér János
2016 *Az olaszteleki Daniel-kastély és 17. századi falképei.* Daniel Kastély Egyesület, Olasztelek
- Furu Árpád
2017 *Táji tagolódás Erdély népi építészetében.* Exit Kiadó – Teleki László Alapítvány, Kolozsvár
- Gazda Klára
1980 *Gyermekvilág Esztelneken. Néprajzi monográfia.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
1991 *Vallásos élet, vallásos nevelkedés Esztelneken.* In S. Lackovits Emőke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében I.* VEAB Néprajzi Munkabizottsága – Caritas Transsylvania, Veszprém, 159–177.
- Incze László
2012 *A rendtartó székely város. Tanulmányok, cikkek, beszélgetések Kézdivásárhely múltjáról és múzeumáról.* Polis Könyvkiadó, Kolozsvár
- Jakó Zsigmond – Juhász István
1979 *Nagyenyei diákok 1662–1848.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- Kakas Zoltán
2010 *Háromszéki írott tojások.* Kovászna Megyei Művelődési Központ – Kovászna Megye Tanácsa, Sepsiszentgyörgy
- Kinda István
2011 *Hagyományok béklyójában. Tanulmányok a falusi életmódok és kényszerstratégiák témaköréből.* Székely Nemzeti Múzeum – Kriza János Néprajzi Társaság, Sepsiszentgyörgy–Kolozsvár
2017a *Hagyományos népi mesterségek Háromszéken és Erdővidéken.* Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy
2017b *Kontrasztok. Gazdálkodási minták két székelyföldi régióban.* Kriza János Néprajzi Társaság – Székely Nemzeti Múzeum, Kolozsvár

- Kinda István – Pozsony Ferenc
2016 *Tradiții secuiești / Szekler Traditions / Székely hagyományok.* Artpress, Timișoara
- Kiss Tamás – Barna Gergő
2012 *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés.* Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár
- Konsza Samu
1957 *Háromszéki magyar népköltészet. Konsza Samu gyűjteménye.* Szerkesztette és a bevezetőt írta Faragó József. Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Marosvásárhely
- Kós Károly dr.
1972 *A vargyasi festett bútor.* Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár
- Kósa László
1990 *Paraszti polgárosulás és népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920).* Néprajzi Tanszék, Debrecen
- Kozma Ferencz
1879 *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota.* Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet, Budapest
- Kriza János
1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény I.* Kolozsvár
2013 *Vadrózsák. Erdélyi hagyományok.* Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétosztott hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- Kriza János – Orbán Balázs – Benedek Elek – Sebesi Jób
1882 Székelyföldi gyűjtés. *Magyar Népköltési Gyűjtemény* 3. Atheneum, Budapest
- Magyar Zoltán
2011 *A magyar népi kultúra régiói 2. Felföld, Erdély, Moldva.* M-érték Kiadó, Budapest
- Malonyay Dezső
1909 *A magyar nép művészete II. A székelyföldi, a csángó és a torockói Magyar nép művészete.* Franklin-Társulat, Budapest
- Mohay Tamás
2011 Erdély. Keleti népterület. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz I. 1. Táj, nép, történelem.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 788–893.
- Murádin Beyer Katalin
2016 *Háromszék népi építészetéről.* ALTPrinter Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy
- Nagy Balázs (szerk.)
2011 *Küriák földje Háromszék.* Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy

Pozsony Ferenc: Vázlat Háromszék népi kultúrájáról 127

- Novák Csaba Zoltán (szerk.)
2015 *Elíttek Háromszéken a 19–20. században. A politikai, gazdasági, egyházi és kulturális élet szereplői. Tanulmányok.* Háromszék Vármege Kiadó – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- Novák Csaba Zoltán – Tóth-Bartos András – Kelemen Kálmán Lóránt
2013 *Újjászületés, Háromszékből Kovászna. Kovászna megye megszervezése és intézményesülése 1968–1972.* Háromszék Vármege Kiadó – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- Orbán Balázs
1868–1873 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismei szempontból I–VI.* Pest
- Pál Judit
2003 *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- Pozsony Ferenc
1981 „Virrasztóbeli keserves nótáink”. Népballadák közössége és szertartása. *Korunk*, XL. 10. 735–738.
1984 *Álomvíz martján. Fekete-ügy vidéki magyar népballadák.* Gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Pozsony Ferenc. A dallamokat lejegyezte és a zenei részt gondozta Török Csorja Viola. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
1993 A háromszéki magyarjékú cigányok vallásos hitélete. In Barna Gábor (szerk.): *Cigány néprajzi tanulmányok* 1. Mikszáth Kiadó, Salgótarján, 76–80.
2002 Káposztatermelők Kézdivásárhelyen és környékén. In Szilágyi Miklós (szerk.): *Utak és útvesztők a kisüzemi agrárgazdaságban 1990–1999.* MTA Néprajzi Kutatóintézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 261–270.
2015 *Háromszéki ünnepek. Dolgozatok háromszéki népszokásokról.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
2018 A lokális identitás és reprezentáció Erdélyben. In Kavecsánszki Máté – Marinka Melinda (szerk.): *Táj és kultúra 1.* Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 140–159.
- Roediger Lajos
2012 *Kászoszék és Háromszék néprajzi szemmel.* Sajtó alá rendezte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal ellátta Szócsné Gazda Enikő. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy
- Szócsné Gazda Enikő
2015 *A háromszéki hozomány a 19. században.* Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre

Emberfa (akril, vászon, 80 x 80 cm, 2016)

Demeter Csanád

KIVONULÁS UDVARHELY MEGYÉBŐL

A ROMÁN KIUGRÁS

Románia számára a II. világháború utáni három év külpolitikája többnyire az Észak-Erdély visszaszerzéséért folytatott harccal párosult, ami sok szempontból ellentmondásos időszakot takart.¹

1944. augusztus 23-án a szovjet csapatok már átlépték Románia határát, így II. Mihály király lemondotja és börtönbe zárátja Ion Antonescu marsallt, valamint felveszi a kapcsolatot a szovjet vezetéssel. A román fegyverszüneti küldöttség 1944. szeptember 12-én Moszkvában aláírja a szovjetek által diktált fegyverszüneti egyezményt, amely többek között kimondta: Románia szakítsa meg a kapcsolatát a tengelyhatalmakkal, internálja a német és magyar állampolgárokat, foglalja le az ellenséges vagyonokat, állítsa vissza az 1940. június 28-i román-szovjet határt, fizesse ki a megállapított hadikártérítést, ugyanakkor engedélyezik, hogy Erdélyben visszaálljon a román közigazgatás.²

A román „kiugrás” váratlanul érte Észak-Erdélyt és Székelyföldet, annak ellenére, hogy már voltak kósza hírek az átállásról, így kisebb összecsapások után végül az első szovjet katonák augusztus 26-án átlépték az Úz-völgyét.³ A magyar hatóságok elrendelik a veszélyeztetett polgári és katonai adminisztráció kitelepítését (főleg Háromszék, Csík és Maros-Torda vármegyéből), de velük együtt nagyon sok köztisztviselő, pap, tanító is elhagyta a lakóhelyét.⁴ Helyükben megjelentek a szovjet és román seregek, akik igyekeztek visszaállítani az

1 Novák Csaba Zoltán: *Holtvágányon. A Ceausescu-rendszer magyarságpolitikája II. 1974–1989*. Csíkszereda, 2017, Pro-Print Könyvkiadó, 11.; Balogh László: *Románia története (XX. század)*. Budapest, 2001, Aula Kiadó, 103. 125–221.; Deletant, Dennis: *România sub regimul Comunist. Istoria României (Decembrie 1947 – Decembrie 1989)*. Bukarest, 2002, Editura Corint, 377.

2 Nagy Mihály Zoltán, Vincze Gábor (szerk.): *Autonomisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. Kolozsvár–Csíkszereda, 2003, EME – Pro-Print Könyvkiadó, 31.

3 Uo. 34.

4 Vincze Gábor: *Illúziók és csalódások. (Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből)*. Csíkszereda, 1999, Státus Könyvkiadó, 30.

egykori román adminisztrációt, a szovjet–román fegyverszüneti szerződés 17-ik pontja alapján.⁵

A polgári közigazgatás újjászervezésének irányítására létrehozták a Felszabadított Erdélyi Területek Közigazgatását Irányító Kormánybiztosságot, Kolozsvár székhellyel, amely rendeleteket hozhatott, valamint végrehajtotta a köztisztviselők áthelyezését és kinevezését. Mivel az átszervezés nem ment zökkenőmentesen, október 25-én minisztertanácsi határozattal ideiglenes katonai közigazgatást vezettek be Észak-Erdélyben.

Ebben az időszakban a román csendőrség és más félkatonai alakulatok (Maniu-gárda) visszaélve hatalmukkal és kiélve bosszúvágyukat, Székelyföldön sok emberi életet kioltottak.⁶ Ennek köszönhetően, valamint az aktuális politikai érdekekből kiindulva, a szovjetek 1944 novembere és 1945 márciusa között kiutasították a román közigazgatást Észak-Erdélyből, így önálló igazgatású területként működhetett, természetesen szovjet ellenőrzés alatt.⁷ Ezek az események fellelkesítették az itt élő magyarságot, hiszen megmentőként tekintettek a szovjetekre, ezért egyre erősödött körükben a baloldali ideológia.⁸ Négy népfrontos alakulat igyekezett átalakítani és megszervezni ezt a pár hónapos önálló közigazgatási területet: Erdélyi Magyar Tanács, Szakszervezeti Tanács, Magyar Dolgozók Szövetsége (később Magyar Népi Szövetség) és az Országos Demokrata Arcvonal Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testülete.⁹ Ebben az időszakban jelentős intézkedéseket hoztak: új rendvédelmi alakulatok születtek, Udvarhely megyében határőrséget szerveztek, a lakosság nemzetiességi hovatartozás nélkül használhatta saját nyelvét és szimbólumait, létrehozták a Központi Tanácsadó Testületet Kolozsváron...¹⁰

1945. március 6-án szovjet nyomásra kinevezték Petru Grozát¹¹ kormányfőnek, ez volt a feltétele annak, hogy Sztálin visszaadja Észak-Erdélyt Romániának. Groza nemzetiességi politikája, annak elle-

5 Uo.

6 Uo. 32–37.

7 Gagy József: *Fejezetek Románia 20. századi társadalomtörténetéhez*. Marosvásárhely, 2009, Mentor Kiadó, 83.

8 Lásd Balogh Edgár: *Hídverők Erdélybe (1944–1946)*. Budapest, 1985, Kossuth Könyvkiadó, 53–56.

9 Nagy-Vincze: i. m. 54–70.

10 Uo. 47–58.

11 A baloldali Ekésfront vezetője.

nére, hogy „magyarbarátnak” tartották, nagyon sok kisebbségellenes intézkedést hozott.¹²

A román közigazgatás újabb visszatéréseivel lassan normalizálódik a politikai helyzet, viszont az 1947-es párizsi békeszerződésig továbbra is bizonytalan volt Észak-Erdély kérdése. Az új kormány létrejöttével megerősödnek a baloldali pártok és szervezetek, hiszen minden jelentősebb pozícióban ott vannak a kommunisták és számuk egyre nőtt. 1946-ban választási csalás révén az RKP megnyerte a választásokat és ettől kezdve elkezdődhetett a sztálini szocializmus kiépítése.

BEVONULÁS

A román közigazgatás újjászervezése Észak-Erdélybe 1944. szeptember végéig nagyjából megtörtént. A köztisztviselők kinevezésekor viszont nem vették figyelembe, hogy ugyanazok a személyek kerüljenek az adott hivatalba, akik 1940. augusztusában itt teljesítettek szolgálatot. A csendőrség esetében sokszor Besszarábiából és Bukovinából evakuált alakulatokat helyeztek Észak-Erdélybe.¹³

Szeptember 11-én a Csendőrség Főfelügyelősege arról tájékoztatott, hogy a rend és a közbiztonság érdekében sikerült megszervezniük a csendőrséget minden közigazgatási egységben.¹⁴ Létrejöttek a megyei, városi és községi csendőrőrsök és katonai helyőrségek. November 7-én az Észak-Erdélyi katonai parancsnokság már arról tájékoztatott, hogy Székelyföld négy megyéjében (Háromszék, Csík, Udvarhely, Maros-Torda) sikerült felállítani a kormánybiztos által kijelölt helyi szervezetet és kinevezni azok vezetőit, így mindenhol hivatalba léptek a prefektusok, a polgármesterek, a szolgabírók, a községi bírók, a jegyzők stb.¹⁵

Az újjászervezett csendőrség elkezdte a civil lakosság számbavételét, ellenőrzését és tömeges elhurcolását. A Főfelügyelőségtől kapott utasításoknak megfelelően elkezdtek felkutatni mindazokat a személyeket, akik a magyar uralom alatt románokat bántottak vagy a román nemzet ellen tevékenykedtek. Letartóztatták azokat is, akiket magyar irredentizmussal vádoltak. Udvarhely megyében, akár a többi magyar lakta megyében, külön nyilvántartást vezettek azokról, akiket irredentizmus-

12 Vincze (1999), 71, 74.

13 Nagy-Vincze: i. m. 36–37.

14 Uo.

15 Uo.

sal vádoltak, ide tartoztak a helyi magyar vezetők, értelmiségiek, régi tisztviselők.¹⁶

A Belügyminisztérium a fegyverszünet második pontja alapján elrendeli szeptember 20-án, hogy internálni kell mindazokat, akik magyar útlevelemmel vagy más magyar okirattal rendelkeznek, kivételt képeznek a román nemzetiségű személyek. Ez alapján internálták a katonaszökevényeket, a katonaviselt férfiakat, a cserediákokat stb.

Udvarhely megyében szintén minden járásban létrehozták a csendőrőrsöket körzetekre bontva, ahonnan a csendőrök kirajzva ellenőrizték és felügyelték a környező falusi településeket. A Ioan Bogatu parancsnok vezette Udvarhely Megyei Csendőrparancsnokság a Maros Megyei Csendőrfelügyelőséghez tartozott, innen kapta az utasításokat, illetve ide küldte jelentéseit.

KIVONULÁS

A továbbiakban a Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatalában található csendőrségi jelentések alapján igyekszünk bemutatni a román csendőrség kivonulásának körülményeit Udvarhely megyében, ami korántsem zajlott zökkenőmentesen.¹⁷ Habár egyoldalú képet kapunk arról, hogy miként látták a román csendőrök a helyi lakosság viszonyulását a kivonuláshoz, mégis az általuk készített jegyzőkönyvek sok mindent elárulnak a román–magyar viszonyról.

A román közigazgatás kiutasításának parancsát elsőször 1944. október 31-én Nagyváradon és környékén, majd november 7-én Kolozs megyében, november 10-én Maros-Torda megyében, majd november 11-én a Székelyföld többi részén is kézbesítették.¹⁸

Az első összefoglaló jelentést a kiürítésről Ioan Bogatu csendőrparancsnok készítette Udvarhely megyéről és küldte a Maros Megyei Csendőrfelügyelőséghez 1944. november 15-én. Ebben a parancsnok kitért a kiürítéskor felmerülő problémákra, valamint ismertette az evakuálásra előkészített útirányt és a végcélt, ami a közeli Brassó megyei Földvár községben volt kijelölve.¹⁹

16 Román Nemzeti Levéltár Hargita Megyei Hivatala Csíkszeredában (RNLHMH), fond Legiunea Jandarmi Odorhei, dosar 16/1945.

17 RNLHMH: fond Legiunea Jandarmi Odorhei, dosar 3/1944., 4–7. f.

18 Nagy-Vincze: i. m. 51.

19 RNLHMH: fond Legiunea Jandarmi Odorhei, dosar 3/1944., 4–7. f.

A beszámoló szerint 1944. november 13-án este kapták a kivonulási parancsot, amelyet egy különmegbízott hozott, így ők telefonon értesítették a bögözi, I. G. Duca-i²⁰ és erdőszentgyörgyi alegységeket. Az általuk kiadott körlevélben kiemelték, hogy a csendőrörsök vegyék számba és hozzák magukkal a meglévő élelmiszerkészletet, az ágyne-műt, a tárgyi felszereléseket, a fegyvereket és minden más olyan eszközt, ami az őr tulajdonát képezi. A bútorzatot, a takarmányt, az üzemanyagot és mindazt, amit a helyi lakosoktól rekviráltak (takarmány stb.), de nem lehet elszállítani, adják át a helyi hatóságoknak.

A parancsban megjelölték a kivonulás időpontját, az őrsokról való elindulás pontos menetét, az összegyűjtött csomagok szállításának előkészítését. A cél az volt, hogy rendezetten és összehangolva hagyják el Udvarhely megyét 1944. november 15-én. Meghagyták, hogy Székelyderzsen, Újszékelyen, Székelyszenterzsébeten és Zsákodon továbbra is működjön a csendőrség, mert csak azokat a területeket kell kiüríteni, amelyeket 1940-ben átadták Magyarországnak, a „Bécsi Diktátum” alapján.

A jelentés szerint a kivonuláskor általános észrevétel volt, hogy a magyar lakosság gyűlölettel és ellenségesen viselkedett a román közigazgatással, csendőrséggel, rendőrséggel szemben. Udvarhely megyében a parancsnok szerint sokszor szemtől szembe kinyilvánították gyűlöletüket a magyarok, így több ízben elkerülhetlenné vált a konfrontáció:

1. 1944. november 14-én a máréfalvi őr csendőrjárőrei, Major Tibu, Gheorghe Ioan őrmesterek és Pavel Nicolae őrzető jelentette, hogy miután visszatértek a járőrözésből, egy 10-12 tagból álló helyi magyar csoport rájuk támadt. Lefegyverezték őket és közben ütlegették, alig tudtak elfutni. A parancsnok szerint természetes dolog volt, hogy a csendőrök védekezés céljából használták a fegyverüket és eldőrdült egy lövés, amely megsebesítette az egyik támadót.

2. November 13-án ismeretlenek 2 gránátot dobtak a lövétei csendőrség udvarára, szerencsére nem sérült meg senki.

3. November 14-én magyar fegyveresek megtámadták az Oklándhoz tartozó Bardóc és Bibarcfalva csendőrőrszeit, gránáttal és automata fegyverekkel felszerelve, így a csendőrök az éj leple alatt kénytelenek

20 Székelykeresztúr

voltak az erdőbe menekülni, így a kiürítést nem tudták elvégezni, csak a náluk lévő fegyvereket tudták magukkal hozni.

4. A vargyasi csendőrállomásról kivonulókat követte egy magyar személyekből álló csoport, akiket elkísért négy szövetséges orosz katona, azzal a céllal, hogy megakadályozzák a román csendőrök határátlépését, visszaszerezve ezáltal a csendőrök által elvitt felszerelések egy részét.

5. November 14-én éjjel az etédiek automata fegyverekkel és gránáttal támadták a helyi csendőrséget, így azok el kellett meneküljenek, az evakuálás ezért nem történhetett meg. A náluk lévő fegyvereket és ruházatot tudták csak magukkal hozni. A jelentés szerint a csendőrök itt szintén használták a fegyverüket, de az éjszakai sötétség miatt nem lehet tudni, hogy volt-e találat.²¹

A többi községben szintén szerveződtek csoportok a helyi magyar lakosságból, akik nem engedték, hogy végrehajtsák a kiürítést, felemlítve, hogy csak azt vigyék el, amit magukkal hoztak idejöttükkor.

A jelentés végén a parancsnok levonta a következtetést: a magyar lakosság gyűlölettel viszonyult a román hatóságokkal szemben és mindennel, ami román. Ez abban is megnyilvánult, hogy a helyiek mindent megtettek, hogy szabotálják a kiürítést, elrejtve a szekereiket, az állataikat, megtagadva a szállításhoz a segítséget.

Felmerülő veszteségként több listát is készítettek megyei szinten, íme néhány példa:

Kisebb felszerelések:

16 egyenruha-ing
16 alsónadrág
10 törölköző
1 zsebkendő
2 gypajjúpulóver
4 pár gypajjúzokni
2 cipőkefe
1 ruhakefe
1 pár kesztyű
2 alsónadrág

Ruházat:

6 köpeny
3 mellény
3 pár nadrág
1 nyári blúz
1 kaki színű köpeny
1 pár lábszárvédő
3 pár bakancs

Nagyobb felszerelés:
3 katonai fülhallgató
3 hátizsák
6 táska
3 tölténytár
1 puskaöv
4 vizesedény

Fegyverek:
6 Mannlicher-puska
1 Mannlicher-karabély
1 bajonett
1 gázálarc
320 tölténytár
10 penge

Ágynemű:
3 ágy
5 db. ágynemű
6 párna
9 vaságy

A csendőrörsökön maradt termékek értékét összesítették, így pl. a bethlenfalvi örsön 9000 lej értékben maradt káposzta és zöldség, de olvashatunk más hasonló összesírásokat:

	<i>Csendőrörs</i>	<i>Ottmaradt termék</i>	<i>Érték</i>
1.	Bethlenfalva	káposzta és zöldség	9000 lej
2.	Oroszhegy	káposzta és zöldség	7000 lej
3.	Farkaslaka	káposzta és zöldség	8000 lej
4.	Máréfalva	káposzta és zöldség	7000 lej
5.	Varság	káposzta és zöldség	9000 lej
6.	Szentegyházásfalva	káposzta és zöldség	12 000 lej
7.	Zetelaka	káposzta és zöldség	12 000 lej
8.	Bögöz	káposzta, bab, zöldség	7500 lej
9.	Felsőboldogfalva	káposzta, bab, zöldség	6900 lej
10.	Nagygalambfalva	káposzta, bab, zöldség	7900 lej
11.	Homoródszentmárton	káposzta, bab, zöldség	4400 lej
12.	Lövéte	káposzta, bab, zöldség	1825 lej

Otthagytott termékek értékben:

	<i>Termék</i>	<i>Érték</i>
1.	500 kg hagyma	10 000 lej
2.	4000 kg káposzta	40 000 lej
3.	200 db. zeller	3000 lej
4.	200 kg sárgarépa	3000 lej
5.	3000 kg savanyúság	30 000 lej
6.	300 kg sűrített paradicsom	9000 lej

A felsorolt termékek összértékét a megyei parancsnokság 187 525 lejre becsülte. Emellett még veszteségként könyvelték el azt a takarmánymennyiséget, amelyet nem sikerült elszállítaniuk, így például az oklándi csendőrőrsön 3000 kg széna maradt 30 000 lej értékben, 500 kg zab 6000 lej értékben.²² Arról azonban nem számoltak be, hogy ez a mennyiség vásárlás vagy rekvirálás következtében került a tulajdonukba.

BESZÁMOLÓK

A novemberi kivonulásról minden csendőrőrs jegyzőkönyvet készített, amelyet a megyei parancsnokságra küldött. Itt összesítették az adatokat, és az ebből készült összefoglalót Marosvásárhelyre, majd Gyulafehérvárra továbbították. A vidéki jelentések legtöbbször a románellenességet, az információk lassú áramlását, a helyi lakosság ellenállását, a szovjet katonák ellenszenvét emelik ki. Az alábbiakban röviden ismertetünk ezekből néhányat.

Erdőszentgyörgyi csendőrőrsről Dumitru Cormos őrmester jelenti:

Az erdőszentgyörgyi csendőrőrs 64 km távolságra van a megyei főparancsnokságtól, és mivel nincs telefonösszeköttetés, se gyorsposta, a kivonulási parancs későn érkezett meg. Ennek megfelelően a kiürítés szintén később valósult meg (november 16-a után), mint a megye más pontján. Erdőszentgyörgy járás körzetéhez hét csendőrőrs tartozott, amelyek 12–40 km közötti távolságra voltak, így ezek értesítése is

²² RNLHMH: fond Legiunea Jandarmi Odorhei, dosar 3/1944., 4–7. f.

időbe került. A kiürítés alkalmával mind a hét munkaponton megjelentek a helyi közigazgatási hatóságok orosz katonák kíséretében, és nem engedélyezték, hogy elvigyenek bármit, amit nem ők hoztak. A helyi lakosok tudták, hogy a román csendőrséget kiutasították, ezért megtagadták, hogy a csendőrség vagyont elszállítsák, inkább elrejtették a szállítóeszközöket, így bojkotálva az evakuálást. A csendőrök nagy erőfeszítések révén, alig tudtak 2-3 szekeret lefoglalni...²³

Az Oklánd járás körzeti csendőrségének jelentéséből:

A vargyasi, bardóci és bibarcfalvi őrsöket az indulás időpontjában megtámadták a község lakói, akik löfegyverekkel és gránátokkal felfegyverezve érkeztek, és nem engedték, hogy elvigyék a csendőrség vagyont. Bardócon és Bibarcfalván a helyiek tüzet nyitottak az őrsre, ezért a csendőrök éjjel az erdőbe menekültek. Bardócon gránát robbant a csendőrség udvarán, amellyel a Fosztó Béla (magyar hadsereg volt hadnagya)²⁴ vezette magyar csoportot gyanúsították.²⁵ Az összetűzés miatt Cocioaba Nicolaének nem sikerült elvinnie a fegyvereket az őrsről, de Bucur Teodor őrmester a helyszínen maradt és részt vett a lövöldözésben, végül ő is elhagyta a települést a fegyverekkel...²⁶

Varságon és Fenyéden november 14-én éjszaka, mielőtt elhagyta volna a személyzet a csendőrséget, megjelent az őrsön hét orosz katona és az olaszteleki Zaizon Alexandru [Zajzon Sándor – D. Cs. megj.], aki közvetített a román csendőrök és az oroszok között. A szovjet katonák felszólították a román csendőröket, hogy a helységet az orosz katonaság veszi felügyelet alá, és ne merjenek semmit elvinni az őrsről.²⁷

A bögözi csendőrőrs beszámolója:

Bögözben 1944. november 14-én, miután az őrs vagyont összeszedték és szekerekre tették, elindultak a Brassó megyei Földvár felé. Az előkészített szekérkaravánt viszont kb. 100 személyből álló embertömeg megállította, azzal a céllal, hogy megakadályozzák a búza elszállítását a csendőrségről. A helyiek azt skandálták, hogy a „csendőrség

23 RNLHMH: fond Legiunea Jandarmi Odorhei, dosar 3/1944., 10–13. f.

24 Fosztó Bélát az 1945. márciusi visszatérés után megfigyelték és eljárást indítottak ellene.

25 RNLHMH: fond Legiunea Jandarmi Odorhei, dosar 3/1944., 22. f.

26 Uo. 22. f.

27 Uo. 22. f.

idejöttékor nem hozott magával búzát, így ne is vigyen el innen semmit”. Ezért a csendőrök arra kényszerültek, hogy lövéseket adjanak le a levegőbe, így végül sikerült a javakat kimenekíteni, többek között egy disznót és 16 zsák búzát.²⁸

A bibarcfalvi csendőrőrs beszámolója:

A bibarcfalvi jelentésben Tutunaru Ioan őrmester arról számolt be, hogy csak november 15-én tudták végrehajtani a kiürítést, mivel későn kapták meg a parancsot. Nem találtak ugyanis szállítóeszközöket, mert a lakók elrejtették az állatokat és a szekereket.²⁹

Végül sikerült a felszereléseket problémamentesen az őrsről evakuálni, viszont a késői parancs miatt már nem tudták a 4 malacot, a tűzifát és az élelmiszerkészletet elhozni, mert félték a partizánoktól.³⁰

Az etédi csendőrőrs beszámolója:

Etéden november 14-én telefonon kapták az utasítást Erdőszentgyörgyről, hogy legkésőbb november 15-én reggelre ürítsék ki a csendőrőrsöt. Így 5 szekér csomagot készítettek elő szállításra, de este 21 órakor a szekérrakás közben megtámadták őket fegyveres magyarok, akikkel egy fél órán keresztül lövöldöztek, de miután a magyarok száma egyre nőtt kb. 60 személyre, mindenki úgy menekült, ahogy tudott.³¹

A parajdi csendőrőrs beszámolója:

Parajdon a csendőrökkel erőszakoskodtak a helyi magyarok és egy orosz katona.³²

Nyilatkozatok sorát mellékelik a csendőrök, hogy őket a magyarok és egy csoport orosz katona megakadályozta, hogy kiürítsék a csendőrőrsöt.³³

28 Uo. 35. f.

29 Uo. 117. f.

30 Uo. 51. f.

31 Uo. 96. f.

32 Uo. 103. f.

33 Uo. 106. f.

A bözödújfalusi csendőrőrs beszámolója:

Drosu Gheorghe csendőr jelentette, hogy 14-én Bözödújfaluban, mialatt a csomagokat pakolták fel a szekerekre, körülvették őket a magyarok és elkezdtek lövöldözni. Közülük páran bejöttek a csendőrség udvarára és felszólították a csendőröket, hogy hagyják ott a csomagokat, vagy őket sem engedik el. Így a csomagok egy részét lerakták. Mellékelték az ottmaradt csomagok listáját.

A siménfalvi csendőrőrs beszámolója:

Ştefan Badea őrmester a siménfalvi csendőrségről arról nyilatkozott, hogy miként vesztette el a 288-as szériaszámú Mannlicher fegyverét. Bevallása szerint, a siménfalvi őrsön hagyta fegyverét, hogy majd a kiürítés befejeztével kollégái elhozzák. Így is történt, de a szállítmányt Rugonfalvánál megtámadta egy felfegyverzett magyar csapat, akik elvették a csomagok egy részét, így az ő fegyverét is.³⁴

Összegzés

A végére hagytuk Ioan Bogatu parancsnok 3525/1944. számú jelentését a gyulafehérvári körzeti parancsnoksághoz, mely jól tükrözi a korabeli hangulatot.

Jelentése szerint 1944. november 13-án a Maros Megyei Csendőrfelügyelőség telefonon, majd futárral értesítette őket, hogy azonnal kezdjék el a csendőrségek kiürítését Udvarhely megyében, leltározzák fel és szállítsák el a csendőrőrsök vagyonát. A megyei parancsnokság megkezdte a legközelebbi települések csendőrségeit értesíteni, de az információ későn jutott el egyes helyekre, hiszen csak gyalogosan, emberi futárral tudták ezt továbbítani. Az 1944. szeptember 19-i visszavonulással a magyar–német hadsereg ugyanis megsemmisítette az összes kommunikációs hálózatot, amelyet azóta sem állítottak helyre. Végül november 14-én reggel megkapta az összes csendőrőrs a kiürítési parancsot, így megkezdődhetett a kivonulás.

A civil lakosság igyekezett megakadályozni a csendőrségi kiürítést, partizán egységeket szerveztek, a visszavonuló magyar–német seregektől szerezett automata fegyverekkel és gránátokkal megtámadták a csendőrőrsöket és a román közigazgatási hivatalokat azzal a céllal,

hogy meghiúsítsák a hivatali tulajdon elvitelét. Mindezt úgy tették, hogy tudták, hogy ezért akár börtönbüntetés járhat. Ezek az őrök a következők voltak: Korond, Parajd, Etéd, Makfalva, Böződújfalva, Erdőszentgyörgy, Siménfalva, I. G. Duca (Székelykeresztúr), Nagyalambfalva, Homoródszentmárton, Szentpál, Lövéte, Vargyas, Bibarcfalva és Bardóc. Ezeken a településeken szükséges volt legtöbbször a fegyver használata, ugyanakkor a kiürítéseket csak az éj leple alatt tudták véghezvinni.

A beszámoló szerint problémát jelentett továbbá, hogy nem volt mivel elszállítani a javakat, hiszen egyrészt a visszavonuló magyar–német hadsereg elvitte a szállítóeszközöket, másrészt a megmaradtakat a helyiek elrejtették az erdőkben, hogy ezzel is akadályozzák a kiürítést. A szállítási eszközök hiánya miatt a parancsnok kérte a brassói és a segesvári parancsnokságot, hogy küldjenek teherhordó eszközöket, de onnan sem kaptak, mivel ott szintén hiánnyal küszködtek. Ezért lefoglaltak bivalyos szekereket a szállításhoz, de ezeket a helyiek legtöbbször megtámadták és a csomagokat elhordták. Mindezek ellenére nagyrészt sikerült kimenekíteniük a felszereléseket.³⁵

Jelentése végzavában megemlítette, hogy ahol nem volt támadás, ott normális körülmények között sikerült a kivonulás.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a Kárpátokon túlról Erdélybe vezényelt csendőrségi alakulatok sokszor nem értették a magyarok és románok közötti feszült helyzetet, nem voltak valós történelmi ismereteik Erdély hovatartozásával kapcsolatban, összezavarta őket a szovjet hadsereg kétarcúsága. A többségében magyar nemzetiségű Udvarhely megyében a helyi lakosság másként értelmezte a román közigazgatás kiutasítását, és a kivonulást elégtételnek érezte mindazon szörnyűségekért, amelyeket a „Maniu-gárdák” hajtottak végre, vagy azokért az igazságtalanságokért, amelyek felett szemet hunytak a román hadsereg és csendőrség képviselői. Igyekeztek minden lehetőséget megragadni és megakadályozni a jogtalanak tartott csendőrségi vagyonok elszállítását.

35 Uo. 72–73. f.

LÉTEZIK EGY SZELLEMI ÖRÖKSÉG,
AMI JELENTŐSEBB,
MINT AZ EGYKORI VAGYON

- *Oláh-Gál Elvira beszélgetése Galánthay Zsombor ügyvéddel,
Teleki-Bánffy örökösssel -*

Budapesten született, Erdélyben él, nem vallja magát igazi erdélyinek, de hiszi, hogy tenni tud egy közösségért, amihez tartozik. Felmenői a Bánffyak és a Telekiek, előbbieket a bárói ágából, utóbbiakat a család katolikus ágából. Bánffy Dezső miniszterelnök és Teleki Sándor szépunkája, utóbbinak koltói kastélyában töltötte legszebb napjait hitvesével Petőfi Sándor. Galánthay Zsombort az ingatlan-visszaszolgáltatási ügyek indították Erdély felé, de mára már bizonyos: a szellemi örökség legalább olyan fontos, az ő esetében fontosabb, mint a vagyon. Egy Petőfi-kultusszal kapcsolatos, a Petőfi Irodalmi Múzeumban szervezett konferencia szünetében beszélgettünk múltról, örökségről és az erdélyi történelmi családok fiatal nemzedékének gondolkodásáról, életérzéséről, a családi örökséghez való viszonyulásáról.

*

- *Talány számomra, hogy mi indíthat arra egy budapesti fiatalembert, hogy osztozzon a kisebbségi magyarság sorsában, és felcserélje a világvárost egy olyan erdélyi városa, ahol szórványban él a magyarság?*

- A munka és a szerelem vitt Nagybányára. Budapesten születtem, elvégeztem a jogi egyetemet, és miután nagyanyám, Bánffy Gabriella 2001-ben beadta az első restitúciós kérelmeket, fokról fokra bevont az ügyek intézésébe. Nagymamám mindig követte az erdélyi közéleti témákat és figyelt arra, hogy mi történik a román jogi világban, hogy ha szükséges, időben lépünk, kérvényezzünk, vagy kérjük meg a rokonokat, nézzenek utána a lehetőségeknek, határidőknek. Amikor évekkal később az első eredményei is meglettek a visszaigényléseknek, egyértelművé vált, hogy többet kell Erdélyben lennem, hogy valóban ismerhessem az aktuális körülményeket és lehetőségeket. Ennek köszönhető, hogy Nagybányán megismertem a feleségemet.

- *Mikor költözött Erdélybe?*

- 2009-től ingáztam Budapest és Erdély között, és 2013-ban költöztem Nagybányára. Korábban nemzetközi ügyvédi irodákban tanultam a szakmát, majd önálló ügyvéd lettem, így megtehettem, hogy gyakran lehessen Erdélyben, és kézbe vegyem a családi ügyeinket. Szüleimmel 2001-től kezdve gyakran jártunk „ügyintéző utakra”, és mi is megtapasztaltuk, hogy mennyire keveset lehet egy-két nap alatt megoldani vagy „távírányítással” intézni. Az ügyek első részeredményei után nyilvánvalóvá vált, hogy a munka java csak a formális visszaszolgáltatás után kezdődik, és nem tudok párhuzamosan fővárosi karriert építeni és az erdélyi ügyeket is eredményesen előrevinni.

- *Bánffy Gabriella¹, a nagymama, Bánffy Dezső miniszterelnök dédunokája, ifjabb Bánffy Dezső lánya. A Beszterce-Naszód megyei Apanagyfaluban² lévő kúria tehát családi örökség. Hogy sikerült visszaszerezni?*

- Nagyanyámat a helyi templomban keresztelték, de csupán néhány fényképe maradt Apanagyfaluról, mivel gyermekkorát a Kelemen-havasokban és Kolozsváron töltötte. Az ő élete, kortársaihoz hasonlóan, sok viszontagságot hordozott. Ezért az államosítás előtti korszakról és régi nemzedékek mezősegi életéről kevés emléke volt. A Bánffy család bárói ágán ez a birtok nem számított olyan ősi fészeknek, mint például a Maros megyei Beresztelke, Fehér megyében Fugad vagy Enyedszentkirály. A kúria teljes visszaszolgáltatási folyamata tizenhét évig tartott, míg végül a telekkönyvben is sikerült mindent helyreigazítani. Eközben „kívülről nézve” szinte semmi sem változott, hiszen az

1 Bánffy Gabriella (Kolozsvár, 1924 – Budapest, 2012) báró Bánffy Dezső és Teleki Margit grófnő leánya.

2 Apanagyfalu a Mezőség északkeleti részén, Bethlentől 10 km-re délre fekvő, 1000 lelkes, ma már román többségű községközpont, hat alárendelt településsel. Az Apafi család birtoka volt, I. Apafi Mihály végrendeletileg a Bethlen családnak hagyta, a 19. században Bánffy Dezső vásárolt jelentős birtokrészt a Bethlen családtól. A Bánffy-kúria a falu központjában helyezkedik el. Református temploma a 15. században épült. „Hajdan város, ma falu. A történelmileg nevezetes szerepet vivő Apaffy család e birtokának lakosai kezdetek óta magyarok voltak, akiket Básta zsoldosai 1602–1603-ban nagy részben elpusztítottak, majd a Kemény János fejedelmet üldöző török, tatár csorda Ali vezérlete alatt gyilkolta és fűzte rabszjira lakosait 1661 nyarán. 1703–1711 között a labancok pusztításait szenvedte el, mely alkalommal megtizedelt magyar lakosai helyébe birtokosai oláhokat kezdenek telepíteni a falu nyugati részébe.” (Kádár József: *Szolnok-Doboka vármegye monographiája I–VII*. Dés, 1900–1901).

épületben az ötvenes évektől kezdve mind a mai napig a mindenkori község háza (tanács, polgármesteri hivatal) működik, ezért az örökös nem vehette azt birtokba. Megnehezítette az ügy lezárását, hogy a folyamatos közfunkció ellenére a hetvenes években törölték az épületet a telekkönyvből.

Talán egy hegymászó expedícióhoz hasonlítanám ezeket az éveket: váratlan nehézségek és sok küzdelem után az ember eljut a hegycsúcsra, de onnan vissza is kell térnie. Mikor megkaptuk a bírósági döntést, elkezdtünk arról gondolkodni, hogy miként lehet a jövőben létjogosultsága egy ilyen épületnek, mit lehetne vele kezdeni. Ugyanakkor adott volt a helyzet, hogy a község háza nem tud máshova költözni, és építkezésre sincs az önkormányzatnak lehetősége. Unokatestvéreim Erdélytől távol élnek, engem pedig családom és munkám már más helyhez köt, nem tudtam elképzelni, hogy ott éljünk. Ezért szüleimmel a legjobb döntésnek azt láttuk, hogy eladjuk az épületet az önkormányzatnak.

– *A helyi református gyülekezet közösségi házát Bánffy Dezsőről nevezték el, pontosan azért, mert a mai örökösök támogatásával jött létre. Jól tudom?*

– Bánffy Dezső, a későbbi miniszterelnök 1865-ben költözött Apanagyfaluba, amikor a közeli Bethlenben született Kemény Máriával összeházasodott, és elkezdte politikai pályafutását. Itt született az első fiuk, Kázmér, majd 1869-ben úkapám, Ferenc³. 1876-ban kinevezték Szolnok-Doboka megyei főispánnak, és Désen végezte hivatali munkáját. Tehát két nemzedék szorosabban kötődött Apanagyfaluhoz. Ferenc később Kolozsborsán és Kolozsváron élt. Dédapám, „ifjabb” Bánffy

3 Losonczi báró Bánffy Ferenc (1869. okt. 10. – 1938. szept. 10.) testvérbátyja, Kázmér (1866–1922) és három másik testvérük Bánffy Dezső (1843–1911) miniszterelnök első, báró Kemény Máriával (1844–1884) kötött házasságából született Apanagyfaluban. A katonai akadémia befejeztével főhadnagyként szolgált a megyesi 2. császári és királyi huszárezredben. 1896-ban, amikor apjuk Szilágysomlyót megtartva, erdélyi birtokait megosztotta közöttük, ő Apanagyfalut és Oroszfalut kapta. Korán elhalt első feleségétől, báró Petrichevich-Horváth Idától (1875–1918), majd báró Petrichevich-Horváth Hortenziától (1878–1968) négy gyermeke született. Hallásának súlyosbodó romlása miatt a katonai pályától visszavonulva egyedszentmihályi és kolozsborsai birtokain gazdálkodott. Publicista és irodalom pártoló, lehetővé tette az Erdélyi Fiatalok falu-füzetének megjelenését, s elősegítette a fiatal falukutatók szociográfiai munkáját, köztük Mikó Imrét, aki az ő anyagi támogatásával írta meg *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdés* című – a baloldal elismerését is kiváltó – munkáját (Csapody Miklós: Az erdélyi fiatalok és a Bánffyak. In *Korunk*, 2019/4. szám)

Dezső 1900-ban Kolozsvárt született, az ő nevét viseli a református gyülekezeti ház, amely az adományából épült az 1930-as években. 1990 után az épületet a községi iskola tornatermeként használták. Az egyházközség igényelte és kapta vissza az ingatlant, majd 2010-ben részben hollandiai alapítványi támogatással sikerült felújítani és visszaállítani eredeti rendeltetését. A munkálatokat nagyanyám is támogatta, de a felújítás elsősorban Tordai Árpád lelkipásztor kitartásának és szervezőmunkájának köszönhető. Habár a gyülekezet lélekszáma csökken, nagy öröm számomra, hogy utóda, Márton Barna lelkipásztor vezetésével jelenleg zajlanak az életveszélyessé vált XV. századi eredetű templom felújítási munkálatai.

- *És mi a helyzet a maroshévízi Bánffy-fürdővel, amit ugyan vissza nem szolgáltatnak, de a név történelmi és turisztikai vonzata miatt visszaadták a régi nevét?*

- A fürdő területe a XIX. században is része volt a nagycsaládi erdőbirtoknak, és tudtommal csak az államosítás után 20-25 évvel nevezték át Fenyő-fürdővé. A Maros mentén visszaigényelt erdők esetében számtalan vád és vélt bűn felmerült az egykori tulajdonosokkal szemben az elmúlt húsz évben, ami ellehetetlenítette a visszaszolgáltatást, és pozitív fejleményekre lényegében semmi remény sincs. Eközben valóban érdekes látni, hogy az új tulajdonosok vagy üzemeltetők számára a Bánffy név egyfajta márkanévként mégis jól működik. Tehát a múltat talán mégsem kell, illetve érdemes végképp eltörölni...

- *Ki volt, aki mesélt a múltról, a családról, az erdélyi gyökerekről?*

- Dédapámnak két házasságából két lánya született, mindkét felesége Teleki Sándor, a „vad gróf” unokája volt, elsőfokú unokatestvérek. Nagyanyám édesanyja Teleki Margit volt. Féltestvére, Bánffy Katinka⁴ (aki nem azonos a Marokkóban élő, gróf Bánffy Miklós lányával, Katalinnal) Teleki László unokája volt, és az ötvenes évek végéig Kolozsváron élt, utána települt át Budapestre. Katinka örökölte a kolozsborsai birtokot, amit sikeresen visszaigényelt és a Kolozsvár-al-sóvárosi református gyülekezetnek ajándékozta. A kincses városban a

4 Bánffy Katalin (Kolozsvár, 1927 – Budapest, 2014) Bánffy Dezső és Teleki Irma házasságából született.

templomot „kétágúként” emlegetik, és ennek szomszédjában áll a ház, ahol gyermekkorát töltötte, ezért egész életében kötődött a gyülekezetekhez. Kettőjük visszaemlékezéseiből néhány sorsdöntő élethelyzetet több nézőpontból is megismerhettem. Huszonéves koromban az „ügyintéző családi utakon” már évente jártuk a számomra kezdetben alig ismert távolabbi helyeket, és fontossá vált a családi történeteket minél részletesebben felidézni és továbbadni.

Mondhatni, hogy nagyanyám számára ekkor kicsit újakezdődött az erdélyi élete, ami fiatalkorának újraértelmezését is jelentette. Ő tizenöt éves korára szinte mindent elveszített, ami stabil családi háttérrel adhatott. Szülei elváltak, az édesanyja eltávolodott Erdélytől (újraházasodott és hosszú évekig Jáva szigetén élt). Apja tbc-s lett, kilenc évi svájci szanatóriumi kezelés alatt igen ritkán lehetett együtt lányaival, és csupán harminckilenc évesen meghalt. Eközben nagyanyám nyolc éven át bentlakó diák volt a budapesti Baár–Madas Református Leánygimnáziumban⁵. Érettségi után Kolozsváron beiratkozott a Ferenc József Tudományegyetemre, de közbeszólt a háború, nagyanyám önkéntes ápolónő lett. Megismerkedett katonatiszt nagyapámmal, 1944-ben követte őt és tüzerütegét, a háború végén összeházasodtak és Magyarországon éltek tovább.

– *Térjünk át a Telekiekre. Mennyire kötődtek a felmenői Koltóhoz?*

– Nagyanyámnak és unokatestvéreinek a koltói nagyszülőkkel (Teleki János és Damokos Ella) eleven és szeretetteljes kapcsolata volt. Mielőtt 1936-ban eladták az egész koltói birtokot és átköltöztek Budapestre, az unokák nyaranta heteket, hónapokat töltöttek ott. Éppen ezért kisgyerekként először Koltót ismertem meg. A koltói Telekiek sorsa hasonlóan alakult, mint Teleki Sándoré, akinek 1849-ben emigrációba kellett mennie. A két világháború között született nemzedék tagjai is szétszóródtak a világban. 1945 után többen Dél-Amerikában, illetve Ausztráliában kezdtek új életet, mégis lélekben erősen kötődtek

5 Baár János jómódú pesti polgár és Madas Károly földbirtokos által tett alapítványból hozták létre 1907-ben. Kezdetben egy budai villában működött. A mai Baár–Madas Református Gimnázium Városmajor közelében álló szecessziós épületét 1929-ben építették Medgyasszay István tervei szerint. A szocializmus évtizedeiben a Móríc Zsigmond Gimnázium és Ének-Zenei Általános Iskola is működött az épületben, melyben 1997-től újra a Magyarországi Református Egyház Dunamelléki Egyházkerülete működtet általános iskolát és gimnáziumot.

Koltóhoz, és a Petőfi-emlékszoba gyarapodását, fejlődését is minden lehetséges módon segítették.

- *A Telekiek koltói ága katolikus volt, a Bánffy család református, a nagyszülők milyen vallásúak voltak?*

- A családi ágakra nézve ez általánosan igaz, de a Teleki lányok az édesanyjuk vallását követték, Damokos Ella szintén református volt. Nagypám családja evangélikus, illetve katolikus volt.

- *Mit tudtak a nagyszülők Erdélyből átmenteni az impériumváltás után Magyarországra? Nem feltétlenül a tárgyi emlékekre gondolok, inkább úgy általában a családtörténetre, az iratokra?*

- Nagyszüleim generációja, akik az 1910–1920-as években születtek, próbáltak átmenteni, illetve titokban megőrizni mindent, ami megmaradt az „előző életükből”. A múltjuk és mindaz, amin keresztülmentek, erős tartást adott nekik. Nagyszüleim lakása tele volt apai dédapám által festett képekkel. Meghatározó volt ez a ragaszkodás, amit gyerekkoromban mindkét oldalról láttam. A nagyszüleim is örültek, hogy azok után, hogy a kommunizmus idején gyerekeiknek keveset mesélhettek, mégis elérkezett az az idő, amikor már szabadon emlékezhetek és beszélhettek.

- *Hogyan alakult a család sorsa Magyarországon?*

- Miközben Bánffy Katinka és édesanyja D. O.-s⁶ lett, nagyanyámék Magyarországon az Alföld szélére telepítették ki. Ennek oka leginkább apósa életútja volt. Dédapám, Galánthay Glock Tivadar⁷,

6 D. O. – domicilium obligatorium (román): kényszerlakhely. 1949. március 2-ről 3-ra virradó éjszaka egy előző nap elfogadott (83/1949.), de csak másnap nyilvánosságra hozott törvényerejű rendelet értelmében a földbirtokos osztály tagjait összeszedték és kényszerlakhelyre, kijelölt városokba szállították, amit tilos volt elhagyniuk, állandó rendőri felügyelet mellett éltek. Egyetlen éjszaka alatt 4375 családot szedtek össze.

7 Vitéz Galánthay Glock Tivadar (Vágvecse, Nyitra vármegye, 1872 – Budapest, 1956) vezérőrnagy, országgyűlési képviselő, akadémiai tanár, festő, önálló gyorsírási rendszer kidolgozója, történész. Evangélikus polgári családban született. Apja, Glock Emil, uradalmi ispán, anyja Zauner Hermína volt. Tanulmányait Galgócon és Pozsonyban végezte. 1891-ben zászlósként Szolnokon, 1893-ban hadnagyként Kecskeméten a Mollináry-ezrednél szolgált. Az I. világháborúban az utóbbi kötelekében vett részt. 1914 augusztusában tüdőlővést kapott Szerbiában.

akinek a festményeit említettem, a Ludovika Akadémia nyelvi tanszékének vezetője volt, elismert tudósa a gyorsírásnak és egy ciklusban kigazdapárti parlamenti képviselő volt – mindez stigmatizálta az egész családot. Ezért került Mezőtárkányba a háromgenerációs család egy-éves gyerektől a nyolcvan év fölötti nagyszülőikig. Hat évvel később térhettek vissza Budapestre. Ebben az időszakban a múlttól alig beszéltek két fiuk előtt.

– *És ez mennyire változott az Ön nemzedékénél?*

– Emlékezetes fordulópont volt a Teleki Sándor halálának 100. évfordulóján megrendezett ünnepség, amikor sok leszármazott együtt emlékezett a környékbeli magyarsággal Koltón. De a restitúciós törvények is arra sarkallták a kiterjedt rokonságot, hogy élő kapcsolatokat teremtsünk. Számomra ez volt első nagy öröm a nehézkes kárpótlási folyamatban. Számon tartottuk egymást azelőtt is, de akkor visszatért életünkbe egy intenzívebb, élő kapcsolat.

– *Hogyan tartották a kapcsolatot az erdélyi rokonokkal és ismerősökkel?*

– Koltóra rendszeresen visszajártunk, Kolozsváron pedig volt néhány nagyobb családi találkozó. Koltón máig komoly hagyománya van a Petőfi emléket felidéző eseményeknek, 1939-től minden szeptemberben tartottak Petőfi-bált vagy Petőfi-ünnepséget. A Domahidy, Teleki és Vladár leszármazottak évtizedeken át segítették Sebők Mihály⁸ kezde-

Felgyógyulása után bolgár nyelvismerete miatt Ruszcsuk (ma: Rusze) kikötőjének parancsnoka lett. Innen az orosz frontra került, majd 1916 szeptemberében a 15. török hadtest vezérkarához rendelték. Ekkor orosz hadifogságba esett, egy év után szabadult. Az első világháború után a hajmáskéri katonai főreáliskola parancsnoka lett. Később az idegen nyelvek tanulmányi vezetője volt a Honvéd Ludovika Akadémián. 1925-ben vonult nyugdíjba. (https://hu.wikipedia.org/wiki/Galánthay_Glock_Tivadar. Másolva: 2020. február 3.)

8 Sebők Mihály (1914–1994) Teleki János egykori kocsisa, a családhoz mindvégig hű maradt és vezető szerepet vállalt abban, hogy Petőfi-emlékszoba jöhessen létre 1960-ban. Az államosítás után termelészövetkezet, iskola, óvoda működött az épületben. A koltói kastély Mária-Terézia korabeli, feljegyzések szerint már 1821-ben restaurálták. Teleki Sándor 1845-ben vette át a kastélyt és a birtokot. Barátja, Petőfi Sándor háromszor is megfordult a kastélyban, legemlékezetesebb az 1847. szeptember 9. – október 19. közötti otléte, amikor ifjú házasként Szendrey Júliával itt töltötte mézesheiteit. Kedvenc helye a somfa volt, melynek árnyékában, a kőasztalnál születtek gyönyörű versei (29), és ez alá temették el – saját kérésére – Teleki Sándort is. Sírját a birtok 1936-os eladásakor áthelyezték a falu temetőjébe. Ezt a sírt is Sebők Mihály gondozta.

ményezését, hogy előbb emlékszoba, 1990 után pedig budapesti intézmények támogatásával múzeumi kiállítások kerüljenek a kastélyba. Mihály bácsi Ausztráliától Venezueláig mindenkit felkutatott és levelezett velük, aki gyerekként gyakran megfordult a kastélyban.⁹ A Magyarországon élő rokonság 1990 előtt inkább csak szűkebb körben tartotta a kapcsolatot, bár ez sokgyermekeseknél néha 30-40 embert jelentett.

– *Mivel foglalkozik Erdélyben?*

– Egyrészt gyakran akad teendőm a visszaszolgáltató ingatlanokkal és a le nem zárult kárpótlási ügyeinkkel, másrészt a Nagybányán 2002 óta működő Teleki Magyar Házban végzek rendszeres önkéntes munkát. Koltón pedig 2019-ben helyi kulcsemberekkel létrehoztuk a Teleki-Petőfi Kulturális Egyesületet. Nagybányán 13-14 ezer magyar él, remélhetőleg ezt a következő népszámlálás is megerősíti majd. Vannak jó helyi kezdeményezések, idén már 15 éves a Fötér Fesztivál, ami a legnagyobb magyar esemény a városban. A Teleki Magyar Ház a környék magyarságának szórványközpontja, egyszerre műemlék és élő közösségi tér, mely segíti a helyi civil szervezetek tevékenységét. Ezek a szerteágazó feladatok rengeteg szervezést, forrásteremtést és folyamatos munkát igényelnek, amit Markó Hajnal és Dávid Lajos egy kicsapattal együtt végez, tehát mindig jól jönnek a segítők.

9 Beke György 1982-ben a *Tiszatáj*-ban közölte *Egy mai koltói „gróf”* című riportját. Ebben olvasható: „Akkor még kocsis voltam! Parancsoltak nekem, én pedig engedelmeskedtem. Így örököltem az életet. Apám is kocsis volt János grófnál, a Sándor gróf fiánál. Tizenkilenc esztendő voltam, mikor apám 1931-ben meghalt. Átvettem a gyeplőt. Az volt a törvény, hogy a kocsis élete végéig tisztességgel tartsa kezében a gyeplőt. A fogságban aztán elkezdtem figyelni Petőfire. Olyan életkorban voltam, hogy a háború az én sorsomra ereszkedett... Voltam munkaszolgálatos a Prut folyó mentén, voltam katona Vas megyében, ott fogtak el, voltam fogoly messze Keleten. A politrukunk – a nevét nem tudtuk, mi csak így mondtuk, hogy »a politruk« – mindegyre Petőfit emlegette nekünk, a verseiből is felolvasott. Petőfi a nép költője, a forradalom költője, aki haláláig az maradt, tűzön-vízen át... Hallottam ezt eleget, a versekből is sokat megtanultam, négy évig voltam fogságban. [...] A fogságban aztán sokat tűnődtem azon, hogy ha ez a Petőfi olyan igaz barátja volt a népnek, és Sándor gróf mégis szívesen látta, akkor Sándor gróf sem lehetett a magamfajta szegények ellensége. Miként barátkozhatak volna ők ketten szívből, ha egyik ütni akarta, másik pedig védte a népet. Így aztán Petőfi kedvéért kezdtem tisztelni Sándor grófot. En már úgy érkeztem haza a fogságból, hogy tudtam, mit jelentett Petőfinek ez a kastély és Teleki Sándor. A faluban is kezdték megtudni...” (*Tiszatáj*, 1982/36., 15–20.)

Koltón más az alaphelyzet, éppen ezért nagy eredmény, hogy több évnyi kitartó pályázásnak köszönhetően 2017 óta zajlik a kastély uniós forrásból megvalósuló teljes felújítása. Ez a projekt óriási lehetőséget rejt magában, ugyanakkor a működtetés komoly feladatot ró az önkormányzatra. Ezért fontos a tartalmi megújulás lehetőségeit helyi összefogással felmérni és határon átívelő szakmai és személyes kapcsolatok révén kidolgozni, megvalósítani. Szívügyemnek tartom, hogy éljünk ezzel a nagy lehetőséggel, és legyenek új programok, események.

– *Ez az a szellemi örökség, amiről beszélt?*

– Meggyőződésem, hogy manapság már más a szerepe egy kastélynak, múzeumnak vagy emlékhelynek, mint akár 20-30 évvel ezelőtt volt. Másként kell a történelmet megidézni, hiszen az alapinformációk sokkal könnyebben elérhetők. Ezért válik a hely nyújtotta élmény meghatározóvá. Koltó esetében a Petőfi–Teleki örökség sokat segíthet egy 3000 lelkes helyi közösség identitásának erősítésében is, hogy ne csak a turisták kedvéért őrizzük meg „romantikus díszletként”. A szülőföldön való maradásról és boldogulásról is csak akkor lehet beszélni, ha a fiatalokat valami érzelmileg köti a helyhez, és abban megbecsülendő értéket is látnak.

– *Mi lehet a történelmi örökség lényege?*

– Amennyiben adott egy családi vagy helyi történelmi örökség, fontos azzal tisztában lenni. Vannak helyek, ahol létezik egy szellemi örökség, ami jelentősebb, mint a mai környezet vagy a régi birtokok, amit száz évvel ezelőtt sem volt könnyű feladat megtartani. A múlt kitörölhetetlen, nem tagadhatjuk meg felmenőinket, ugyanakkor az ősök tisztelete sem csupán egy épülethez kötött, és jó esetben nem csupán szimbolikus feladat. Hogy ma miként segíthetünk egy kis közösséget, ez már csak rajtunk múlik, és az eredmény nem függ attól, hogy egykor kinek milyen rangja volt. Bizonyára van, aki tud nagyobb egységben gondolkozni és tervezni, én egy kisebb közösségben látom a helyemet és feladatomat.

– *A családalapítás vitte Nagybányára. A felesége nagybányai?*

– Valóban ott született, de a környék bányáinak bezárása után szülei, akik geológusok, Dél-Amerikában találtak olyan munkalehetőséget, ami

miatt vállalták, hogy az egész család Chilébe költözik. Közel tíz évig éltek Copiapóban, egy gyorsan fejlődő városban az Atacama-sivatagban, ahol leginkább rezet és ezüstöt bányásznak. Ez a térség 2010-ben arról lett híres, hogy 33 bányászt hoztak épségben felszínre egy baleset után. Feleségem ott végezte el az egyetemet, spanyol-angol fordító lett, és éveikig dolgozott egy kínai-chilei bányavállalatnál. De az egzotikus környezet ellenére egyre jobban vágyott vissza Erdélybe, és a családból elsőként tért haza, hogy Kolozsváron elvégezzen egy turisztikai mesteri képzést. Ekkor találkoztunk Nagybányán, és egy év múlva össze is házasodtunk, kislányunk kétéves múlt.

- *Beszéljen a visszaszolgáltatás nehézségeiről, hogy látja jogászként, kicsit a külső szemlélő szögéből?*

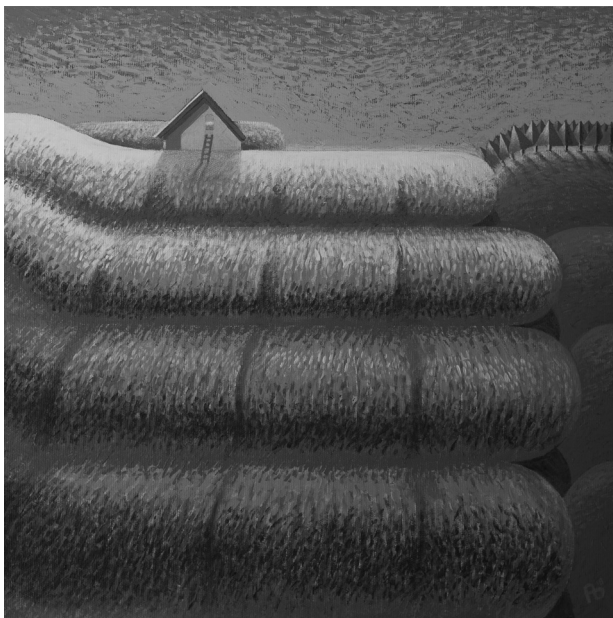
- Saját tapasztalaim is megerősítik, hogy szinte teljesen kiszámíthatatlan a folyamat, ami azonban nem zárta ki, hogy legyenek méltányos eredményei. Utólag persze egyértelműen belátható, hogy voltak jogszabályok, amik csak azért születtek, hogy az EU-csatlakozási folyamat feladatlistáján a kárpótlás témáját ki lehessen pipálni, de a megvalósítás nem volt részleteiben átgondolva. Az irreális ígéretek mellett nem szerepeltek konkrét határidők és nem voltak kompetens intézmények, illetve megbízható nyilvántartások. Éppen ezért a folyamat eleve nem tudott megfelelően működni és ezres nagyságrendben jutottak el nagyon hasonló ügyek a hírhedt CEDO-hoz, azaz a Strasbourgban működő Európai Emberi Jogi Bíróság elé. 2011-ben sokan bíztunk abban, hogy a Maria Atanasiu-ügyben hozott irányadó eseti döntés¹⁰ („pilot judgement”) hatására muszáj lesz jobban működővé, kiszámíthatóbbá tenni az eljárásokat, hiszen a rendszerszintű gondokat kívülről nem lehet orvosolni. De végül a 2013-ban hozott törvények sem hoztak

10 Az adott ügyben a CEDO (ECHR) azt javasolta, hogy a jogszabályok és az egységes bírósági és hatósági gyakorlat alapján egy egyszerűsített és hatékony sürgősségi eljárást kell életbe léptetni, míg az érdekek tisztességes egyensúlyának elérése forog kockán. Úgy ítélte meg, hogy a román kormánzatnak az a terve, hogy a közigazgatási eljárás minden egyes szintjén határidőket szabnak, helyes lépés, feltéve, ha azok valóságosak és bíróság által felülvizsgálhatók. A bíróság a hasonló ügyek elbírálását, a Maria Atanasiu és társai ügyében hozott határozat jogerőre emelkedésétől számított 18 hónapig, felfüggesztette, amíg a román hatóságok meghozzák valamennyi, a kárpótlási törvényekkel érintett személy helyzetének megfelelő orvoslását biztosító intézkedéseket. (Az összegzés forrása: <https://kuria-birosag.hu/en/node/8948>)

érdemi megoldásokat. Például a nem természetbeni kárpótlások esetében 5 év alatt kellett volna feldolgoznia a bukaresti kárpótlási hivatal 50-60 ezer várólistás ügyét, ami máig nem sikerült. A sokszor 15-20 éve elhúzódó ügyeket utólag bevezetett szabályokkal megoldani akkora feladat, mint azt a bizonyos szemléltető eszközként emlegetett és az összes lóbetegséget magában hordozó állatorvosi lovat meggyógyítani.

- *Erdélyben él, erdélyivé vált. Erdélyinek is érzi magát?*

- A kötődés fokozatosan alakult ki bennem, hiszen hónapokig éltem Apanagyfaluban, majd Kolozsvárt is jobban megismertem. Évek óta Nagybányán igyekszem beilleszkedni, de „őslakossá” talán sosem válok, megmarad egy kettős identitás, ami otthonunkhoz és szülővárosomhoz is köt. Nagymamám mindig azt mondta, hogy a magyarországiak soha nem fogják teljesen megérteni az erdélyieket, mivel nem abban a világban nőttek fel, és ebben teljesen igazat adok neki.

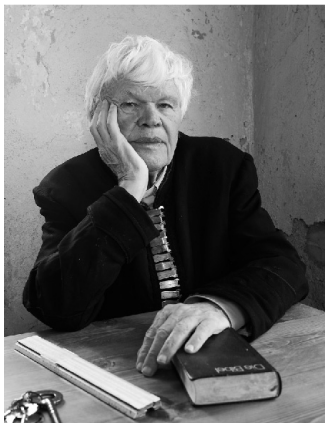

Aratás (akril, vászon, 40 x 40 cm, 2018)

A SZÁSZOK KITELEPEDÉSÉRŐL ÉS A ROMÁN-MAGYAR PÁRBESZÉDRŐL

– Valentin Trifescu beszélgetése Eginald Schlattnerrel –

Eginald Schlattner a Nagyszeben melletti Veresmarton élő evangélikus lelkész és nemzetközileg is elismert erdélyi szász író. Rangos irodalmi életművét, illetve hazája, Románia iránti példaértékű emberi elkötelezettségét elismerve, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem a lelkészírónak 2018 novemberében díszdoktori címet adományozott.

Eginald Schlattner (2019)

Saját életútja és regényei révén Schlattner egy olyan létformát testesít meg és közvetít irodalmilag, amelyben az önazonosság megőrzése szervesen összekapcsolódik a mássággal szembeni tisztelettel. Éppen ezen kettősség alapján az erdélyi szász exodus ellenére is Romániában maradt, és az itt munkálkodó börtönlelkész nemcsak egyensúlyt teremtő hidat, hanem gondolkodási modellt is képvisel a román többség és a Trianont gyászoló magyar kisebbség sokszor törékeny párbeszédében.

A lelkészíró Schlattnernek a történelmet empátiával, illetve elégikus iróniával megközelítő szemlélete ezen problémaérzékeny interjúban is megmutatkozik, amelyet dr. Valentin Trifescu, a Sapientia Egyetem fiatal oktatója készített a csíkszeredai tanítványaival szervezett rendhagyó műhelybeszélgetés keretében, az író veresmarti otthonában.

*

– Schlattner úr, azért jöttünk Önhöz, mert be szerettem volna mutatni a Sapientia Csíkszeredai Kara magyar hallgatóinak a kisebbségi lét más vetületeit is a mai Romániában. Azt mondhatom, hogy az Ön írásai és az az életmód, amelyet egy erdélyi faluban magára vállalt és amely révén kifejezetten kisebbségivé vált, egy aktív ellenállást jelent, amellyel elkerül-

hető a teljes kulturális és történelmi örökségről és az identitásról való lemondás. Ugyanakkor Ön nyitott és empatikus maradt a mássággal szemben. Amit Ön csinál, az Julius Evola szavaival élve: a „tigris meglovaglása”, vagy másként fogalmazva a történelem szeszélyeivel szembeni küzdelem vagy kitartás a végletekig, a saját értékekről és hitről való lemondás nélkül. Ami engem illet, azt kívánom, hogy az erdélyi magyarság Önt modellként véve kilábaljon a történelmi depressziójából. Az erdélyi magyarság száz éve egyfajta gyászban él és a trianoni döntést sok magyar fiatal számára mintha tegnap írták volna alá. Egy hiper-émlékezetéről beszélhetünk, egy kollektív memória túltengéséről egy felejtethetetlen történelmi traumával kapcsolatban. Míg az Ön irodalmi műveit és életét elemezve nem tehetünk mást, mint cinikusan – de a tanulságokat levonva – szórakozni az élet és a történelem iróniáján. A magyaroktól eltérően, a szászok esetében tényleg minden elveszett. Minden már történelemmé vagy mesévé vált. Ön kisebbséggé vált még a saját szász falujában is. Az erőviszonyok a karikatúra szintjén fordultak meg. Vajon az Ön szüleinek generációja gondolta volna-e valaha, hogy megérjük azt a napot, amikor egy csoport magyar diák egy szász értelmiséggel elsősorban a másik nyelvén fog beszélni, vagy a harmadik nyelven, azaz románul? Vajon visszatekintve és kissé távolabbról nézve a dolgokat, tényleg megérte az erdélyi szászoknak lemondani a szinte évezredes történelemről a nagyobb szabadság és a pénz reményében?

– Ez a sokszínű és extravagáns kérdés hitelesség és entitás tekintetében egyaránt meghalad engem. Finom érzékkel óriási demográfiai, szociológiai és történelmi kérdéskört vázolt fel a szászok történelmével kapcsolatban. Körülbelül 45-50 dokumentumfilm készült rólam (Németországban, Ausztriában, Csehországban, Nagy-Britanniában, Magyarországon és Romániában) egyrészt mint íróról, másrészt egy statisztikailag már nem létező, együttélő nemzetiség képviselőjéről. Az interjúk keretében minden alkalommal elutasítottam a választ az ehhez hasonló kérdésekre, mivel túl komplex okozati vonzatai vannak, amelyet az Ön igencsak empatikus és realista kérdése is érzékeltet. Miután 1998-ban a neves bécsi – Paul Zsolnay – kiadónál megjelent az első regényem, a *Der geköpfte Hahn (Fejvesztett kakas)*, a ZDF tévéadó (Zweites Deutsches Fernsehen, Berlin), amely nagyjából a hazai TVR2-nek felel meg, meghívott egy közvetlen beszélgetésre a stúdiójá-

ba, ahol természetesen elhangzott az a kérdés is, hogy hajszál híján 850 év után miért vettek a szászok csendben búcsút hazájuktól, 1990-ben, egyetlen nyár alatt? Miért hagyták hátra évszázados történelmüket, amikor senki nem üzte és kényszerítette őket erre? A válaszom nagyon rövid volt: nem válaszolhatok, mert annyira összehozták a kivándorlás okai, hogy a válasz egy regényt tenne ki. Mindössze egy megjegyzést engedtem meg magamnak, mégpedig azt, hogy a szászok kollektív módon vándoroltak ki a romániai forradalom után és nem gazdasági indíttatásból, mivel itt egy magasabb társadalmi és gazdasági státusuk volt a diktatúra végére jellemző kietlen szegénységben. Amikor 1990 nyarán már körvonalazódott egy kollektív és általános exodus, én papként tanúja voltam annak, hogy pár hét leforgása alatt a szászok céltudatos és építő munkájukkal összekuporgatott vagyona mindenestől szétszóródott. A szebeni gazdag románok jó minőségű Volkswagenekre, hűtőszekrényekre, hűtőládákra színesítévékre tettek szert. Még a szerencsétlen külvárosi polgár is egy menő kutyaóllal tért haza a vályogputrijába. Nem szegény emberként vándoroltak ki, hanem lemondtak teljes vagyonukról (vajon miért?), és egy táskányi vagyonnal távoztak, hogy Németországban három év alatt önerőből munkahelyük, autójuk, házuk legyen. Professzor úr, Ön kollektív traumákról beszél, ezek kegyetlenek és ugyanakkor összetettek voltak, akár az utolsó 50 évről, akár az utolsó 100 évről, vagy ha jobban tetszik az utolsó 300 vagy 500 évről beszélünk. Erdélyben radikálisan változtak a rendszerek a *fundus regius, terra regalis (királyföldön)* megtelepedett szászok számára minden egyes történelmi pillanatban. A tatárokat a törökök, majd az osztrákok, azután a magyarok és a végén a románok követték. És a szászok minden egyes alkalommal elvesztettek valamit a self-government autonómiájából (amelyet az 1224-es Aranybulla biztosított számukra). Az utolsó fél évszázadban a kommunisták jöttek, és véleményem szerint ez feltette a pontot az i-re, és ami még rosszabb, elbánt velünk szászokkal és svábokkal. 1938-ban Nagyromániában, amelyet az 1923-as modern alkotmánya egységes nemzetállamként határoz meg, a többségi nemzet mellett 800 ezer német, 800 ezer zsidó, 1 millió 300 ezer magyar, kb. 300 ezer szerb és ismeretlen számú roma (akiket akkor cigánynak hívtak és akik ma is így hívják magukat) élt. 1920-ban Nagyromániában, a párizsi fauburgok szerződéseiben jóváhagyva [*a párizsi Fauburg Saint-Germain*

negyedről van szó, amelynek palotáiban döntöttek a politika hatalmasai még a trianoni diktátum aláírása előtt a kelet-európai államok országghatáraitól, s így azok nemzetiségi összetételéről is – a szerk. megj.], a lakosság 30%-a kisebbségi volt, vagy a jobban érzékelhetőség kedvéért, három románaiából egy nem volt román. Kérem, ellenőrizze az adatokat. Bármilyen retusálás után is az összkép változatlan marad. Ami megkülönbözteti a hazai kisebbségek helyzetét a többi kisebbségtől egészen napjainkig, a gyulafehérvári 1918. december 1-i ígéretek utólagos megszegéseivel együtt, az az, hogy Románia az egész Európai Unióban kivételt képez a többi államhoz képest, mégpedig két szempontból: a parlamentben 19 nemzeti kisebbség van jelen, annak ellenére, hogy ezek száma ma már nem haladja meg Románia összlakosságának 10%-át sem, és az ábécéskönyv 11 nyelven létezik, azaz 11 nyelven oktatják az anyanyelvet nálunk. Ha egy faluban 7 gyermek azt mondja, hogy ő bolgár, bolgár tanítónőt kapnak. Ezt az állapotot szinte lehetetlen megértetni a nyugat-európai országokkal. A regényeimnek köszönhetően bejártam egész Európát, Varsótól Lisszabonig, Prágától Isztambulig és Danzigtól Bolzanóig. Mindenhol kihangsúlyoztam ezt a tényt, amelyet Párizsban nagyon meglepődve úgy értelmeztek, hogy Romániában minden gyermek már az elemi iskolában 11 idegen nyelvet beszél.

Ami nagyon bosszant, az a hazánkat hátrányosan beskatulyázó klisék. Még ha valós szeleteket is ragadnak meg, távolról sem fedik le a teljes igazságot. Ezért az olvasói útjaim során kiemeltem Románia történelmének több, határokon túl is releváns pillanatát. Például az 1944. augusztus 23-i eseményt, melynek során az ifjú I. Mihály király a Gestapo és a német hadsereg főparancsnokságának szeme láttára átállt, és ezáltal a háborút hat hónappal lerövidítette, amit minden hadtörténész elismer, Amerikától kezdve egészen Németországig. Az átállás szó nem is igazán megfelelő, mivel a szovjet hadsereg már Jászvásár szélénél volt akkor, s csak napok kérdése volt, hogy Bukarestig jussanak.

Egy másik dolog, amit az útjaim során mindig kiemelek, az az, hogy 1944. augusztus 23-a után – annak ellenére, hogy a Román királyság hadban állt a Reichhal és a Magyar Királysággal – nem tiltották be a német nyelvet (és valószínűleg a magyart sem), sem az országban, sem otthon, sem az utcán, és az iskolákban sem. Annak ellenére, hogy

majdnem hetvenezer kisebbségi volt a német hadseregbe besorozva, az SS-brigádokba, egy hónappal később a gyermekek már német iskolába jártak, és figyelem: két idegennyelv órával a harmadik osztálytól. Szerintem a kollektív etnikai identitás elsődleges összetevője az anyanyelv.

Egy másik fontos tudnivaló, amit Európa nagyvárosaiban szétkürtöltem, az az, amit a nyugatiak nem tudnak, hogy létezett egy fegyveres ellenállás a Kárpátok minden hegységében, a Vaskaputól egészen Bukovináig vagy a Nyugati-Kárpátokig, amelyet csak az 1960-as években tudtak felszámolni. Az olvasóimnak így mesélem el: a hegyek járatlan erdeiben gyermekek születtek, mivel a nők is fegyverrel a kézben harcoltak a kommunizmus ellen. Egy másik, nem is érdekesség, hanem fontos tény az 1989-es forradalom, több mint ezer halottal, de egyetlen tettes nélkül. És amint már említettem, e fejezet lezárásaként, 2007 februárjában egy kerekasztal-beszélgetésre voltam hivatalos Berlinbe, két hónappal azután, hogy Románia és Bulgária csatlakozott az EU-hoz. A ZDF-nél tartott kerekasztal-beszélgetésen az első, eléggé provokatív kérdés az volt, hogy mivel járul hozzá Románia Európa lelkéhez? Tudni szerettem volna, hogy rajtunk kívül, akik a templomban használjuk, ki az, aki a lélek szót használja? A válasz az volt, hogy Jacques Delors beszélt Európa lelkéről. Olyant válaszoltam, hogy arra az összes német beszélgetőpartnerem tiltakozni kezdett. Jól érveltem, a nézettség 600 ezres volt éjjel egykor, egy hétfői napon, voltak, akik ujjongtak, végül nem tudtam meggyőzni őket igazamról, de az a fontos, hogy kifogytak az ellenérvekből. A válaszom – figyelem! – a következő volt: „Románia hozzájárulása Európa lelkéhez az ortodox lelkiség.”

Trifescu úr, az Ön nem kanonikus kérdésére, hogy hogyan tudta volna elképzelni a statisztikailag kompakt erdélyi magyarság, hogy románul beszél egy olyan szásszal, aki helyben maradt a nemzettársai in corpore kivándorlása után, az mondhatom, hogy tekintettel az adott helyzetre: bizonyos csodálkozással. A Heimat kifejezés, amely nem létezik a román nyelvben, azaz az évszázados szülőföld, számomra két tényezőt feltételez. Németül mondom: Heimat ist Herkunft und Zukunft, azaz hagyomány és jövő. A hagyományok őrzése és a jövővel szembeni nyitottság, amely a jelenben történő változások révén körvonalazódik. Majd kiderül, hogy ez a definíció mennyire érvényes a szászokra és a magyarokra.

- Schlattner úr, meglepődve olvastam az egyik nemrégiben küldött e-mailjében, hogy 2018-ban cenzúrázták. Pontosabban arról az interjúról van szó, amelyet az egyik ismert erdélyi folyóiratnak adott, amikor a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem a doctor honoris causa címet adományozta Önnek. A csalódottságát az okozta, hogy a magyarokra és a Románia és Magyarország megbékélésére vonatkozó részeket kitörölték. Világos, hogy az akkor elmondottakat nem lehet ugyanúgy megfogalmazni. Mégis azt javaslom, ha egyetért vele Ön is, hogy alább ismétlje meg a 2018. november 12-én a szebeni Szent János-templomban mondottakat, amikor is megkapta a doctor honoris causa címet. Tulajdonképpen ezek voltak a felszólalásának zárógondolatai.

- Hogy is fogalmazzak óvatosabban? Az én - vagy talán nem csak az én - vágyam a magyarok évszázados Trianon-traumájából kiutat találni. És igazából erre is biztatnám őket. Erre a problémára válaszoltam a kolozsvári egyetem doctor honoris causa titulus megítélésekor tartott beszédemben, amikor is az előadásom második felében szemléltettem a két nemzet történelemszemléletének szembenállását. Alább a 2018. november 12-i beszéd végének összefoglalása következik:

A más jellegű, eredetű, státuszú, szokású, nyelvű és népdalú emberrel szembeni nyitottságot sub specie aeternitatis [az örökkévalóság szempontjából - a szerk. megj.] kaptam életre szóló és szellemi kötelezettségként: ez nem az azonnali kézszorítással és átöleléssel járó megbékülést jelenti, ami csak az egyik szemben álló fél álláspontja megértésének szándékát hordozza magában, s ami aztán egy következő lépésben ennek a másik fél álláspontjának elfogadását feltételezi, akkor is, ha ellenkezik a saját opcióinkkal.

Száz évvel az első világháború után a szomszédos Románia és Magyarország teljesen antagonisztikus módon tekint az akkori események kollektív emlékezetbe való integrálására. Megcáfolhatatlan és beszédes történelmi tényekről van szó, amelyeket csak röviden tudok bemutatni.

A magyarok, miután négy és fél évig átlagon felüli emberi erővel küzdöttek, egy évezredes történelmük után elvesztették a Szent Korona területének kétharmadát. Továbbá nincs Európában még egy olyan nép, amelynek fiai 30%-a az anyaország határain kívül él.

És fordítva, az Ókirályság megháromszorozta területét, amikor Nagyromániává vált. Ez a hön vágyott egyesülése az évszázadok óta különböző országokban élő románoknak 1918-ban megtörtént, egyetlen ország határai közé foglalva a román népet. És ezek a határok annyira tágasak voltak, hogy a lakosok kb. 30%-a nem román nemzetiségű volt.

Mindkét félnek meg kell értenie, hogy ami az egyik félnek örömnep, az a másik félnek gyásznep.

Ennek ellenére meg szeretnék osztani egy látszólag irreális látomást. Lenin szerint: Minden vízió erősebb a valóságnál.

El tudnám képzelni, hogy Magyarország és Románia között is megtörténik az, ami Franciaország és Németország között már megvalósult egy ezeréves ősellenségeskedés (tausendjährige Erbfeindschaft) után.

Előttünk van az a szinte fantomszerű, fájdalommal és metafizikai boldogsággal telített kép: egy fehér keresztből álló mező előtt, a látóhatár széléről kéz a kézben előbukkan Franciaország elnöke és Németország kancellárja. Verdunról van szó, ahol 1916-ban, pár száz méteres front elnyeréséért vagy elvesztéséért a szemben álló felek 700 000 katonát vesztek. És tegnap, november 11-én [2018-ról van szó – a szerk. megj.], 11 órakor, egész Európában az első világháború befejezésének 100-ik évfordulóját ünnepelték (amely tulajdonképpen egy 30 éves háború kezdetét jelentette). A birodalmi Németország letette a fegyvert a győztes franciák előtt. Mit gondolnak, kik voltak jelen ennél az egyedi eseménynél? Bármennyire hihetetlen, de mindenki láthatta: Emmanuel Macron a győztes Franciaország elnöke és az ezelőtt 100 évvel megsemmisített Németország elnöke, Hans-Walter Steinmeier. És ők, a protokoll előírásain túlmenően, spontán módon megölelték egymást, nyilván, a lelkük mélyéig érő meghatódottságtól.

Első látásra egy ilyen kép délibábnak tűnik! Vagyis, hogy a román és a magyar államfő kezét fogva álljon az ellenséges katonák sírjánál. Vagy hogy átöleljék egymást!

És mégis, egy lehetséges jövő keze pont a kolozsvári egyetem a sokatmondó mottója alapján: *traditio et esentia*.

E hagyomány lényege már valóság: a két nyelv – a román és a magyar – együttélése egyetlen alma materben! És a két nemzet élő nyelvére alapozva. Ezt még egy harmadik nyelv is kiegészíti, a német, az erdélyi szászok anyanyelve, akik itt kilenc évszázadon keresztül az egyensúlyt

és a közvetítést képviselték. *Valamikor Siebenbürgen országának három nyelve volt: die drei Landesprachen.*

A kézszerítés helyének a hősi halottak egy kis nyughelyét javaslom, a fogarasi szász temető egyik sarkában, nem messze a családom sírhelyeitől. Szerény és egyforma sírkövekkel, de három nyelven: románul, magyarul és németül. Az Olt völgyében 1916 őszén vívott csaták során elhullott szembenálló harcosok nyughelye. Ez a kis sarok egy csendes békemező. De megmutatja az utat a jövő egy szelete felé! Ez egy követendő út, sőt ez a mi Urunk megáldott útja! Egy metafizikai, de ugyanakkor realista út, amely túl fiatalon, még az élet megismerése nélkül elhunytakkal kezdődött. És az élők között fog megvalósulni.

Ezeket a sírokat minden alkalommal megáldom a mi egyetlen, ugyanakkor szentháromságos Urunk nevében, amikor meglátogatom a halottaimat: a rég elment nővéreimet és szüleimet.

Egy alkalommal egy férfi volt ennek tanúja és elcsodálkozott! Mégpedig azon, hogyan lehetséges megáldanom olyan katonákat, akik a jelek szerint egymást ölték? Elgondolkozva válaszoltam:

„Itt több nyelven ontottak könnyeket. Az elhunytak édesanyjainak könnyeire gondolok. Ezek az édesanyák ugyanúgy siratták sorsukat, ugyanúgy gyászoltak, szenvedtek és attól függetlenül, hogy melyik oldalon álltak, ugyanúgy sírták el fájdalmukat.”

Ugyanúgy. Milyen dallamos ez a szó!...”

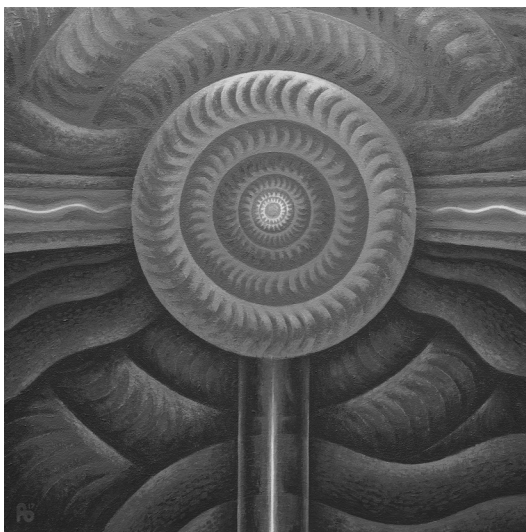
– *Schlattner úr, a konfliktusos történelem problémája nem kapcsolódik az empátiához? Átváltva a történelemtől az Ön által írott irodalmi művekre, azt mondhatom, hogy többször behelyezi magát a másik – a románok és a magyarok – helyzetébe. Sőt még többre is képes, a kommunista hóhérok helyébe is bele tudja képzelni magát. Mit gondol, az empátia segítségével meg tudunk bocsátani és ugyanakkor fel tudjuk szabadítani magunkat a történelmi traumák és a saját életünk traumái alól?*

– Véleményem szerint bármilyen megbékélés előfeltétele az, hogy a másik fél emlékezetében a megtörténtek hitelesen, azaz minden ideológiai és hazafiassági túlkapasoktól mentesen szerepeljenek. Egy második előfeltétel az, hogy mindkét fél tudatosítsa magában, hogy semmivel sem jobb, mint a másik fél.

Erre a börtönlelkészi tapasztalatomból tudok egy példát mondani: egy fiatal, képzett hölgy, aki megölte a férjét – amivel természetesen nem tudok egyetérteni, de meg tudom érteni – egy gyónás után térdre ereszkedett, hogy áldjam meg. Ebben a pillanatban a börtönőr törzs-örmesternő a gyilkos mellé térdelt és azt mondta: „Áldjon meg engem is, mivel az Isten előtt én is pont annyira bűnös vagyok és semmivel sem vagyok előbbvaló.” És csak ezután lehet azt remélni, hogy megtalálják a megbékéléshez és békéhez vezető utat. Ez nem azt jelenti, hogy a nézeteltéréshez és konfliktushoz vezető eseményeket el kell felejteni, viszont már nem fognak hatással lenni a jövőre. Számomra egy nagyszabású, bizonyító erejű és kézzelfogható esemény a franciák és németek megbékélése egy évezredes ellenségeskedés után. Nem felejtették a kölcsönösen okozott traumákat, de azoknak nincs szerepe a mai lelkiismeretben.

- *Eginald Schlattner úr, köszönöm a rám szánt időt, és erőt, egészséget kívánok munkája folytatásához!*

Krecht Alpár-László fordítása

Hang I. (akril, vászon, 40 x 40 cm, 2017)

Payer Imre

KÖLTÉSNET ÉS KORSZAKKÜSZÖB

– Kulcsár Szabó Ernő tanulmánykötetéről¹ –

Kulcsár Szabó Ernő szereti a feszültséget. Nyilván azért, mert abból jön létre valami, nem az állóvízszerű nyugalomból. Pályája kezdetétől a hagyományt megújító, a nem életrajzi arcképcsarnokra, nem ideológiára alapozódó irodalomtörténetírás foglalkoztatta. Ezzel függ össze ez a könyv is, ilyen költészettörténeti előfutárnak is tekinthető. Meghatározó szemlélete nyelvi-poétikai- hatástörténeti jellegű. Kulcsár Szabó Ernő munkássága azért kavart vihart a szakmában, mert megváltoztatta azokat az evidenciákat – ember, világ, nyelv –, amelyek magától értetődően voltak változatlanok a hagyományos értelmezések számára. A szerző leginkább az 1920–1930-as évekre teszi azt a fordulópontot, amitől fogva mégis megváltoztak a korábbi egyértelműségek, ezért úgy látom, ez a kedvenc korszaka. Ez a könyv tehát egy kiemelkedő tudósnak a kiemelkedőnek értékelt korszakáról szól – ezért is nagyon tanulságos az elolvasása, megértése. Utalva éppen az ő, az *Alföld* folyóiratban megjelent tanulmányára, elmondható, hogy könyve nem a műveltségi kánon felé fordul – a kötet írásai nem mérnökök, jogászok, tanárok stb. értelmiségi rétegéhez szólnak –, hanem az akadémiai, szakmai-literátori kánonfolyamathoz. Ahogy Babits Mihály írja *Könyvről-könyvre: Balassa* című írásában: „salakos szesz, tölcserrel és szűrőpapírral. (...) csupa kérdés és probléma”, mert ezek a hitelesebbek az állítólagos kincs és állítólagos lezárt eredmények helyett. A rendkívül alapos, minden szempontot figyelembe vevő érvelés, a részleteiben is nagyon pontos fogalmazás, valamint a hivatkozási apparátus szinte támadhatatlanná teszi a benne szereplő tanulmányokat, hiszen már előre érvel a felmerülhető kifogásokkal szemben is. Vállaltan meghatározott nézőpontból választja ki a tárgyalt műalkotásokat, úgy, hogy teljesen korrekt módon explikálja is az előfeltételeit, amelyek szerint felépül az értelmezői perspektíva.

1 Kulcsár Szabó Ernő: *Költészet és korszakküszöb. Klasszikusok a modernség fordulópontján*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Subtilitas intelligendi, subtilitas interpretandi/explicandi, subtilitas applicandi – a nagy hermeneutikai hármasságot valóban kiválóan műveli. Alaposság, mélység, éles intellektualitás, kifinomultság – ezek a tulajdonságok egyenként is nagyon értékesek. Kulcsár Szabó Ernőben mindegyik megvan.

A könyv javarészt azokra a mediális és kultúratudományos alapfogalmakra épül, amelyeket a *Média- és kultúratudomány* című vaskos kézikönyv is részletezett² – éppen Kulcsár Szabó Ernő és kutatócsoportja által feldolgozva és rendszerezve. Az új szemlélet alapja talán az lehet, az a tovább lépés, hogy ami szerint az ember meghatározódott – tévesnek bizonyul: álságos általánosítás. Nem a gondolat határozza meg a nyelvet, hanem a nyelv a gondolatot. Ezért érvényesebb a *kívült* és *bellt* diffúzan hangoló hangulat, mint a célzott ész vagy érzélem, ezért érdemes foglalkozni az állat létével az emberével összefüggésben. Mivel a széleskörű szakmai alap kutatás még mindig nem teljes, ezért a mostani kötet szerkezete nem összefüggő, lineáris monografikusan „elhelyező”, hanem értelmezői csomópontok rendszerére épült. Ezeket a csomópontokat a kiemelkedő alkotásokat értelmező írások, illetve poétikai-történeti összefüggéseket tárgyaló tanulmányok alkotják, hiszen az esztétikai tapasztalatnak nemcsak az érvénye, hanem a szerkezete is megváltozik a különböző korszakokban. De a szerkezet nem a képlettel, inkább a példával rokonítható. Ez utóbbi a történetiséghez kapcsolódik. A szépirodalmi alkotás és annak történetisége azonban meglehetősen ellentmondásos. Nem levéltári dokumentumként (amelynek ügyiratszama, keltezése, tárgyleírása stb. van), nem köztéri monumentumként (például emlékművek) viszonyulunk hozzá. Mindig jelen idejű a hatása, olyan, mint a forrás vize, és nem olyan, mint a vödöré. Vagy ahogyan Plutarkhosz mondta: a költészet beszélő festészet, amely képes az időben távolit a jelenben előhívni. A feloldhatatlan ellentmondás abban rejlik, hogy a szépirodalmi műalkotás a befogadás aktusában mindig jelen idejű, de ezt irodalomtörténeti kérdésnek kell feltárnia.

Ezzel kapcsolatban magának a nyelvi létmódnak a változó szemléletére érdemes rávilágítani. Ez leginkább Martin Heideggerhez vezet,

2 2018, Budapest, Ráció Kiadó. Szerk. Kricsfalusi Beatrix – Kulcsár Szabó Ernő – Molnár Gábor Tamás – Tamás Abel.

akinek a nyelvszemlélete – véleményem szerint – mintha kissé a zsidó-keresztény vallásos szemléletre emlékeztetne. „Vagyok, aki vagyok” – mondja Isten. „A nyelv: nyelv” – mondja a nyelvről Heidegger. A vallásban az ember nem teremtő, hanem teremtett. A középpontja nem a szubjektivitásában van, hanem rajta kívül. Ő határozza meg, illetve a Vele való kapcsolata. Ha ez nem lenne, egyszerűen állat lenne, mint a többi emlős, hüllő stb. Hogyan lesz a valamiből valaki, hogyan lesz én? A vallás szerint ez Istennek köszönhető. Heidegger szerint a nyelvnek. A nyelv beszél. Az ember csak annyiban, amennyiben ráhallgat arra, amit a nyelv mond, akkor, amikor a kommunikatív feszítő energia rákényszeríti, hogy megkeresse a szót, amely a nyelvben már megvan. Az ember általa ember. Vagyis a nyelv nem ismereteket továbbít, úgy, hogy megfelel az úgynevezett valóságnak, hanem retorikai természetű, a kommunikációban történésre teszi a megnyilatkozást. Nem a lélek kifejezése, nem a gondolat eszköze. Sőt a Paul de Mannal és Johnatan Cullerral kapcsolatos aposztrophé alakzatnak is van vallásos konnotációja. Isten szeretettel megszólítja a teremtett lényt, s az így lesz ember, személy, Én-Te közötti performatív kommunikációs aktusban. A szeretetteljes megszólításra, hívásra aposztrophéra utal a Szentírás, amikor azt mondja, Isten a (világnélküli) kövekből is tud (világképző) fiakat támasztani – a zárójeles szavak már Heidegger jelzői.

Mindezt átértelmezve, a költészet alapjai megváltoztak. A korszakküszöb után az én interaktív jellegű felépítésére esett a hangsúly. Ezzel kapcsolatban az észlelésmódok is másak. Másként történik a vers látása és hallása, mint korábban. Ahogy Kulcsár Szabó Ernő írja: „költészet-történetileg inkább az a döntő tapasztalat, hogy ezt a tekintetet már nem a Szellem késő romantikus/nyugatos képzelete működteti, sokkal inkább egy olyan technológiailag kiterjesztett érzékelésmód, amely már nem »titkos templom«-nak látja a testet s nem »ódon, babonás vár«-at talál a lélek helyén, hanem rezgő »csillagképeket«, sőt »szent, kormányzó kémiát« észlel vagy gépészt fedez föl »saját szerkezetének börtönében«. (...) Amikor a kedély és hangoltság anyagtalan »bensőségétől« távolodó költői nyelv így reflektálja az érzékelés esztétikai tapasztalát, olyan költészettörténeti korszakot nyit meg, amelyben nemcsak a mű identitása változik meg, hanem a líra romantikus »természetességben« megalapozott antropológiai kódja is.”

A tárgyalt korszakküszöbre azért esett a szerző választása, mert kivételes jellegű a magyar irodalomtörténetben, hiszen itt teljesen együtt volt a világirodalom vezető áramlatával. Fénykor volt.

Hogy ez még érthetőbb legyen, az előtti (cusanusi) és utáni (nolanusi) horizont is értelmeződik a könyvben. Az előtti (cusanusi) horizontban rekonsztruálható nagy művek értelmezésével kezdődik a kötet. A *Költészeti közelségek* című fejezet Kosztolányi Dezsőnek egy, csak a nyolcvanas évektől igazán értékelt versének (*Ha negyvenéves*) értelmezésével kezdődik. A szerző ebben a tanulmányában mintegy dekonstruálja Németh G. Bélának az önmegszólító verstípusról szóló híres fejtegetését. Az önmegszólítás elbizonytalanítását az aposztrophé alakzatának alkalmazásával indokolja Kulcsár Szabó Ernő. Eszerint „a versszöveg nem szilárdítja meg az aposztrofikus odafordulás valamelyik irányát, s így a különbséget fenntartva sem kényszerít arckölcsönző választásra beszélő és megszólított között...” Szerepet kap mindebben a hangulat fogalma is, ez elsősorban szintén Heidegger értelmezéséhez kötődik, se objektív, se szubjektív, hanem a mindkettőt megelőző, mindkettőt létesítő diszpozitívum. A test medialitásának fogalma is applikálódik az értelmezés munkájában. Nem a térszerű Körper, hanem az érzésszerű Leib értelmében. A test itt elsődlegesen ugyanis nem a tértől elválasztottságát érzékeli, hanem a hozzátartozását: „A tér ilyenkor, mivel az érzékletek testi tapasztalataként nyílnak fel, az érzékelés alanyára vonatkozva, azt mintegy körülvéve van jelen. És mivel csak térérzetként valódi, a maga atmoszféraszerű alaktalanságában hely- és irányulás nélküli (...)”. Hangulat, aposztrophé és Leibszerű Test – érvényteleníthetik a vers önmegszólító típusba sorolását. Ezután Kosztolányi Dezsőnek a már a korábbi irodalomfelfogás szerint is kanonizált költeményét, a *Hajnali részegség* címűt interpretálja a szerző a megváltozott szempontok alapján. Eszerint kettős tapasztalat, a familiárisan esztétikai és az ember nélküli – Schillerhez köthető – fenséges szervezi a verset. A boldog ünneplést mintha felülírná a személytelen szorongás, amit nem oldhat fel a spirituális természetfölötti. „Azaz nem következik be a természet alakyszerű, kulturális-esztétikai transzformációja s azt követően a natura olyan értelmezése, amely a humán lakozás tereként tekint a természetre.” Az égben levő angyali bál hideg és belakhatatlan kék úr. A következő alapvető változással, a versbeli érzékeléssel függ össze

a következő rész. Címe: *Csupasz tekintet, szép embertelenség. József Attila és a humán visszavonulás költészete. Szótest – látvány – hangzás. A költői kép hangolt materialitásának néhány kérdése Babits és Nemes Nagy között* címmel szerintem a könyvnek egyik csúcsteljesítménye következik a természetlira korszakküszöbön túli példájáról. Nemes Nagy Ágnes *Ekhnáton az égben* című költeményéről ír a tudós: „A közvetlen lírai térből hiányzó humán jelenlét szintén korlátozza annak esélyeit, hogy a szöveg, akárcsak érzelmi vagy kedélyállapotbeli értelemben is, színre vihesse, kivált tematizálhassa ember és természet viszonyát. (...) Az Ekhnáton az égben olyan módon készíti elő a vers sorsdöntő eseményét, hogy ebben a humán jelenlét nélküli térben legelőször is poétikailag teszi lehetővé a fent és a lent nem-antropomorf találkozását.”

Ugyancsak a késő modern antimetafizikus szubjektum felfogását fejti ki a Szabó Lőrinc költészetével foglalkozó, „*Gyík egy napsütötte kövön*”. *Szabó Lőrinc és a modern líra biopoétikai kezdetei* című tanulmány. Ebből a szempontból az új, biopétika szempontjait érvényesíti. Eszerint a gondolat a testből érkezik, nem a szellemből. Érvényesíti mindez „...az ember és az állat testiségét pszichofizikai értelemben egymástól el nem választó zoé-, illetve az értelemmel egyedül felruházott élőlény világának bioszként értett vonatkozásait. (...) e jelenség mögött egy olyan szubjektivitás iránti kétely lesz meghatározó, amely Ady vagy Babits egész lírai életművében – még az én omnipotenciájában elbizonytalanodó pillanatokban is – garantálni tudta a mindenkori közlésnek azt a poétikai beszédbiztonságát, amely a szubjektív tapasztalat bizonyosságába vetett hiten alapult.” A Szabó Lőrinc-féle költészetre jellemző dialogicitás, az én destabilizációja, a grammatika intenzív retorizálódása, hang és szöveg kapcsolatának prozódiai fellazítása háttérben felsejlik a biopoétika előzménye. Kulcsár Szabó Ernő kitér arra, hogy „Jakob Johann von Uexküll »bioszemiotikai« vizsgálódásai szerint nem hogy szakadék tátongana ember és állat között, hanem hasonlóságaik még a fokozati különbségeket is megkérdőjelezzik. Egyebek mellett ez a példa ösztönözhetette Heideggert arra, hogy egy érintkező vonatkozáson keresztül vizsgálja meg, miként rendelkezik az – Uexküllnél Umweltnek nevezett – állati világ a világszerűség ismerveivel. Amikor tehát Heidegger arra emlékeztet, hogy »a kő világ nélküli, az állat szegényes világú (weltarm), az ember világgépző«, akkor az Uexküll-féle

Umwelt helyett a környező vagy övező gyűrű (Umring), illetve a »kitörés« határait megtestesítő Enthemmungsring határozott zártságot jelző fogalmaival érzékelteti a nyitott világszerűség és az állati viselkedés határolt tere közötti különbséget. Ember és állat viszonyában inkább azzal a nehezen megválaszolható kérdéssel akar szembesíteni, vajon milyen különbség vagy hasonlóság adódik abból, hogy az állat környezethez való viszonyából hiányzik az emberi világnak a feltárultsága, amely az állattal szemben lehetővé teszi, hogy valamit mint valamit értsünk meg, s ilyenként legyen hozzáférésünk ahhoz.” Eszerint az állati lét képtelen a megjelenőben felismerni a változó viszonylatok közt kibontható jelentést vagy gondolatot.

A következő fejezet – *Nyelvművészeti távolságok* – azzal függ össze: a szerző úgy véli, hogy a posztmodernnek nevezett korszakváltásnál a magyar szépirodalomban a műnemek közül nem a költészet, hanem az epika vitte a vezetőszerepet. Ezért itt két elbeszélés-poétikai tanulmány is szerepel: cusanusi horizontból Móricz Zsigmond elbeszélői poétikájáról, nolanusi értelemben Esterházy Péter nyelvi magatartásáról.

Móricz Zsigmond elbeszéléseinek recepciós irányát megváltoztatja a szerző: „Mindenesetre a nyelvművészeti kérdés termékeny felvethetősége elsősorban azon múlik, sikerül-e elkerülnünk azokat a csapdákat, amelyeket az esztétikai megkülönböztetés tartalmi és formai hagyományai örökítettek át a Móricz-értelmezésre. (...)”

Móricz (a maga gyakori önismereti tévesztéseinek egyikeként) az élet fedezetével ellátott saját eredetiség termékének, nem pedig »könyvből tanultnak« véli művei vallomás- és építkezés módját, holott azok – az »alakrajzoktól« az anekdotikusságig – legnagyobbbrészt Jókai vagy Mikszáth kirajzolta mintákat követnek. (...) Nem zárható ki tehát teljes bizonyossággal, hogy ahol a Móricz-féle szabad függő beszéd újszerűségét szokás dicsérni, ott gyakran csak annyi történik, hogy a texturális képződés maga számolja föl a közlés diegetikus és mimetikus formáinak – poétikailag éppenséggel nem semleges – különbségeit.”

Kiemelt az író úgynevezett naturalizmusának összehasonlítása más írókéval, például Knut Hamsun írásművészetével, rámutatva az alapvető különbségekre.

Érdekes összehasonlítani a tudós Esterházy-interpretációját – „*Gracióz*” kötetlenség. *Szólam és írhatóság Esterházy prózájában* – a szépírő

barátjának, Nádas Péternek a vélekedésével, mely szerint Esterházy nem regényt írt (a *Termelési regény* alkotásakor), hanem avantgárd szövegcsoportokat. Kulcsár Szabó Ernő ezzel ellentétben viszont mégis a regény műfajánál maradva, annak posztmodern megújításaként értékeli Esterházy írásmódját. Ebben a részben a nyelvnek mint a beszéd teljességének a koncepciója szerint a szólamnak mint beszédnek és szövegszerűségnek az egymásrautaltságát tárgyalja.

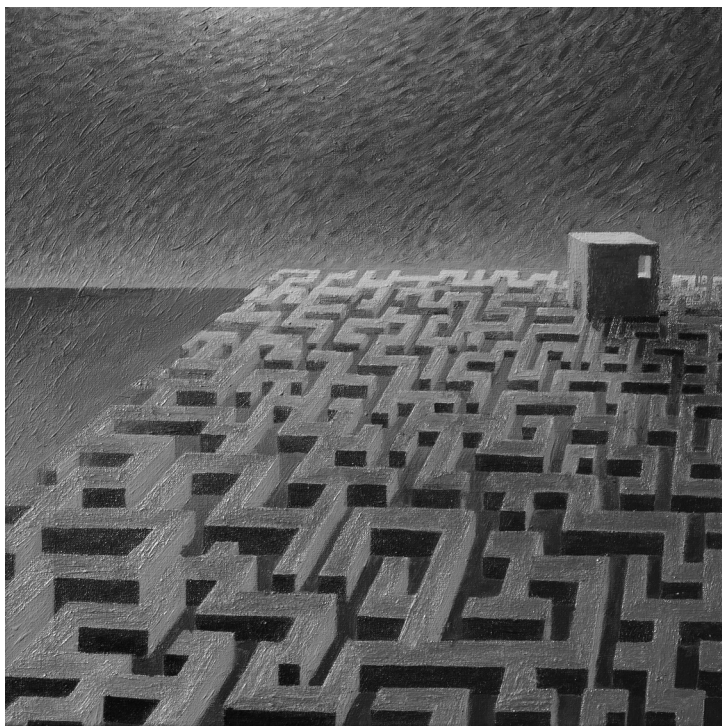
Megközelíthetőségek címmel következik a könyvben az utolsó fejezet. Aki egyetlen tanulmányban akar tájékozódni – mintegy mise abyme-ként – a kötet szemléleti téziseiről, *A nyelv, a dolgok és az alapító megnevezés. A nyelvi alkotás és a mai szépirodalom* címűt olvassa el elsőként. *A Hogyan történik a hangulat? A hangoltság „materialitásának” irodalmi fenomenológiájához* című tanulmány Ottlik Géza írásművészetével foglalkozik. Az eszmékkal szemben az érzékelések autentikusabb léttapasztalatára hívja fel a figyelmet. Az utolsó előtti, a *Megértés – történés – létesülés – a tudás* című tanulmány különbséget tesz a megismerés és az megértés között. Előbbi pozitivista alapozású, kívül vagyunk a megfigyelt objektumon, a tudás olyan átadás, amely a másik féltől passzív felfogást követel; utóbbi, a megértés bevont minket a tudásba mint kommunikációs eseménybe, történő tapasztalat, interszónális jellegű horizontösszeolvadás. A szerző Hans-Georg Gadamer idézi: „(...) a kijelentés lényegileg válasz. Nincs olyan kijelentés, amely ne egyfajta választ jelenítene meg. Ezért nem létezik valamely kijelentésnek olyan megértése, amely ne annak a kérdésnek a megértéséből nyerné a kijelentés egyedüli mércéjét, amelyre az válaszol.” Hozáteszi: „(...) hermeneutikai értelmezésben a nyelv csak a beszélgetésben, a beszéd totalitásában mehet végbe, e másik póluson a mindig társiasságra ráutalt, hangzó élőbeszédiség a nyelv ideáltipikus formája, ahol a világot nem kijelentések rendezik érthető alakba, hanem mindaz, amit világnak nevezünk, egyáltalán csak a beszélgetésben mutatkozik meg előttünk. (...) Mert a tudományos kijelentés látszólag konstatív beszédaktusai vajon nem éppen azt a történést akarják-e előidézni, amely maga az állított igazság átvételének a performatívuma? Ha valahol, akkor az irodalomtudományban bizonyosan terméketlen minden olyan igyekezet, amely a konstatív és performatív beszédcselekmények elkülönítésére irányul. Nemcsak azért, mert az irodalmi műszavai kizárólag arra a világra vonatkoznak vissza, amelyet épp e

szavak aktuális konfigurációja létesít, nem pedig »ábrázol« vagy »reprezentál«. Kifejezetten kontraproduktív azért is, mert a beszédaktus »nem korlátozódik a konstatálásra, a leírásra, a kimondására annak, ami van, de saját maga hozza létre vagy alakítja át, bizonyos feltételek mellett, a helyzetet, amelyről beszél« – írja Derrida.” A zárófejezet – *Az irodalomtörténet(írás) problémája. Megírható-e egy hozzáférhetetlen „mibenlét” története?* – magának az irodalomtörténet-írásnak a történetbeliségét tárgyalja a Szegedy Maszák Mihály és Veres András főszerkesztésében megjelent *A magyar irodalom történetei* című könyvének megjelenése kapcsán. Annyiban tér el Kulcsár Szabó Ernő értelmezése a legtöbbitől, hogy a többnyire „szekértáborosdi” vádakkal ellentétben itt irodalomtudományi szempontból keletkezett kritika, éppen az irodalom történeti létmódjának a szempontjából, a nyugati kézikönyv modelljével szemben elnagyolt szerkesztésre hívja fel a figyelmet.

Mintegy kommentárként már csak néhány észrevétel a tanulmánykötetben szerepelő egy-két írással kapcsolatban. Megkockáztatható, bizonytalankodó kérdésként felmerülhet, hogy talán mégsem annyira Esterházy Péter prózája szabja meg a jövő elbeszéléspoétikáját, illetve lehet, de úgy tudom, épp a mai huszonévesek többsége inkább értetlenül olvassa az író grációz nyelvi magatartású műveit, mintha körükben inkább valamiféle pop- és digitálisszerű játékosság lenne megfigyelhető – de nem biztos, hogy ez lesz a meghatározó irány. De ha már a fiatalokról szó esik, meg kell jegyezni, teljesen helytálló a slam poetry-ről szóló fejtegetése a szerzőnek. A slam poetry inkább a kulturális közeg alternatív átalakításához tartozik, mint az irodalmisághoz. Se a klasszikus, se az avantgárd (performance) kulturális univerzumhoz nincs köze, mivel egyik normatív kódját se alkalmazza. Nem írásos, előszóbeliségében rengeteg a publicisztikus elem, de a közköltészethez sem sorolható. Értékelése azonnali tetszésen múlik, esztétikai interpretáció nem nagyon lehetséges ebben az esetben, teatralitást is igénybe vevő előadásnak leginkább valamiféle „sportbajnokság” jellege van: „A slam poetry a beszélt-nyelvi alulformáltság teatrális megszólaltatását olyan multimediális performatívummá változtatja, amely komplex szociális véleménynyilvánítási teret kerít a versezetszerű mondás tartalmi minimalizmusa köré, ahol előadó és

publikum kapcsolatából eleve kizárul az újraalkotó befogadás interpretációs mozzanata.”

Mindent összegezve, úgy vélem, Kulcsár Szabó Ernő könyvének nagyon hálás lehet a szépirodalmat élvező, értő olvasó. A magyar költészet teljesítményét oly módon, olyan érzékeny és briliáns okossággal interpretálja, hogy a más nyelvű kultúrák párbeszédébe is magas színvonalon illeszti azt, termékenyen és történeti párbeszédbe. Értelmezései finom egyensúlyt létesítenek az immateriális jelentésképződés nyelvretorikai tényezőitől a nem-hermeneutikai materialitásokig, amelyek megbonthatatlan együttműködéssel állítják elő az aiszthészis történeti igazságát.

Labirintus (akril, vászon, 40 x 40 cm, 2018)

Zsidó Ferenc

BŰNÖS (?) OLVASÓI ÉLVEZET

Hász Róbert *Fábián Marcell pandúrdetektív tizenhárom napja*¹ című regénye egy jól megkomponált, angol típusú történelmi krimi. Is. Úgy tűnik, kezdi újra felfedezni magának az íróársadalom és a közönség ezt a műfajt. Mondhatni egyenes út vezet Szerb Antaltól Kondor Vilmoson és Lengyel Péteren át Hász Róbertig? Ilyen tekintetben izgalmas vállalkozás Benyovszki Krisztián nemrég megjelent kismonográfiája, a *Bevezetés a krimi olvasásába*, ami jól tematizálja a jelenséget. E könyvről szóló kritikájában Kisantal Tamás is újjáéledekről (vagy töretlen sikerről?) ír: „a történelmi krimi manapság igazi virágkorát éli, Umberto Eco híres regényétől Lawrence Norfolkon át José Carlos Somozáig, vagy a hagyományosabb vonalon belül maradvá az említett Akunyinig és Saylorig számos reprezentánsát említhetnénk.” (Jelenkor, 2018/9.)

Ha már mindenféle leltározásnál tartunk: néhány izgalmas klasszikus krimi megjelent a közelmúltban a magyar színtéren is, például Molnár T. Eszter *Szabadesés* című kötete vagy Mészöly Ágnes *Rókabérc, haláltúra*, de Nemere István is majdnem évente jelentkezik kriminek is mondható könyveivel.

És akkor itt van Hász Róbert könyve, amelyre valósággal „lecsapott” az olvasóközönség. Lássuk, mi kell egy jó krimihez – vagy úgy általában véve egy jó könyvhöz!

A cselekmény elvileg in medias res indul, bár, amint utóbb kiderül, a nyitókép inkább csak felvezető, a hangulat, manír, a jellemrajzok megteremtésének terepe, az itt tárgyalt bűnügyi eset – a szerb pápa meggyilkolása, a gyilkosok kézre kerítése, „elintézése” – nem kapcsolódik szervesen az alaptörténethez. A főszereplőt alapos, modern tudással is felruházott detektívnek ismerjük meg, aki ugyanakkor érzékeny lélek, és akinek morális dilemmái is vannak.

Már itt felbukkannak olyan jelek, melyek szerint jóval többel van dolgunk, mint hagyományos értelemben vett krimivel. A környezet

1 Budapest, 2017, Kortárs Kiadó.

bemutatása, a részletező leírások, a hangulat megteremtése, a társadalmi és történelmi beágyazottságra való reflektálás mind arra utal, hogy Hász Róbert „totális művet” kívánt alkotni, amely egyszerre olvasható krimiként (leszűkítve: bűnregényként), történelmi regényként, magánéleti és lélektani regényként is.

Az események a 20. század elején, pontosabban 1902-ben játszódnak, az osztrák–magyar monarchiabeli „békebeli időkben”, a Délvidéken, Bácskában, Zombor városában. A couleur locale megrajzolásában jeleskedik a szerző, a régió hangulatát, tájait, jellegzetes embereit szépen prezentálja. Ha már századelő, akkor szecesszió, akkor amerikázás: a kivándorlás nem csupán kordivatként van jelen a regényben, hanem a bonyodalom szempontjából is releváns – „szokás” lett kényelmetlen helyzetekből ekképp kilépni. Apropó, korhangulat: a szocializmus eszméinek térnyeréséről vagy éppen a spiritiszta szeánszok hóbortjáról is olvashatunk.

Fábián Marcell elég enigmatikus figura: nem csupán azért, mert származásáról keveset tudunk (akárcsak ő maga), hanem azért, mert a szerző őt valamiért kevésbé jeleníti meg fizikai valóságában, gondolatait, vívódásait annál inkább. Felesége, Amália alakját is csupán felskicceli: kedves, okos nő, akivel Marcell bensőséges kapcsolatban áll, akit azonban gyakori migrén gyötör (már megint szecesszió!). Detektívünk amolyan érdekes figura, ahogy kollégája jellemzi: „Nincs karaktere. Se nem hideg, se nem meleg. Langyos.” Munkája során a nyomozók teljes eszköztárát alkalmazza: a még újnak számító ujjlenyomat-olvasástól az ok-okozatkereső lélekelemzésig.

Krédója megfogalmazásakor utalás történik egy nem létező(?) szerző (apropó: ál-intertextualitás!) kézikönyvére, amelynek alaptételét Fábián Marcell magára nézve kötelezőnek érzi: „Megszabadulni minden felesleges érzelemtől, kizárni az undort, a félelmet, haragot, felháborodást. Az ember legyen hideg és precíz, akár a sebész szikéje.”

Maga a bűnügyi sztori kellően fordulatossá, szövevényes, az angol recept szerint csak a legvégén derül ki, ki volt a tettes (természetesen olyasvalaki, akire egyáltalán nem gyanakodhattunk, aki korábban nem volt fókuszban). Az ügy úgy indul, hogy meggyilkolják (?) Falcione Áront, egy olasz származású, befolyásos család kissé eltévelyedett tagját, és az örömlányt, akinek a szolgáltatásait gyakorta igénybe vette. A gyilkosságot Bánáti rendőrkapitány pisztolyával követték el: a

kapitány kártyacimborája volt az elhunynak a város főügyészével, Gozdsu Elekkel (aki melleleg író is), valamint Bittermannal, a *Bácska* című újság tulajdonosával együtt. A közvélemény felhördül, Fábián Marcell pedig nyomozni kezd, de mielőtt érdemi eredményt érne el, Bánáti öngyilkos lesz, majd nemsokára Bittermann és Falcione inasának halálhírét hozzák. Marcell sejti, hogy a gyilkosságok összefüggenek, de nem találja a logikát, az összekötő kapcsot. Mivel a kvartett a város krémjéhez tartozik, tartozott, tudja, hogy a nyomozás során „tojáshéjon kell lépkednünk”, a közvélemény ugyanakkor gyors eredményt vár.

Falcione Áronról míves szeméyleírást kapunk: romlott, diabolikus alkat, másodszülött gyerekként kimarad a család üzleti ügyeiből, életjáradékát eldözsöli. Unokahúgát is megrontja, így Marcell egy ideig arra hajlik, hogy a bosszúszomjas apa lehet a gyilkos. Aztán kivallatja, majd kizárja a gyanúsítottak sorából, mert „intellektuálisan alkalmatlan”, „nincs fantáziája, földhözragadt.” (Ezzel szinte azt is sorolja, mi kell egy jó krimi megtervezéséhez).

Zavarba ejtő tényező, hogy sejthető, Áron rettegett valamitől, le akart lépni a városból, mint ahogy az is egyre pikánsabbá teszi a történetet, hogy kiderül, Bánáti a férfiakhoz vonzódott, volt egy állandó szeretője, Bobó (akit rövidesen szintén megölnék). Hogy teljes legyen a zavar, a doroszlói erdőben, ahová Bitterman hulláját a gyilkos elcipelte, egy újabb áldozatra is rábukkannak: Kajabuszra, a világtól elvonultan élő költőre (ő vélhetően járulékos áldozat, aki rosszkor volt rossz helyen).

A történet tehát egyre bestiálisabb – a gyilkosságok számát és módját tekintve –, az egyik epizódszereplő a tettetést Hasfelmetsző Jackhez hasonlítja, „aki Londonban kegyetlenkedett tizenpár évvel ezelőtt.” Marcell és társai „elkeseredetten próbálták összerakni a tények apró, össze nem illő mozaikkockáit.”

A bűnügyi szálnál egyébként értékesebbnek találom a magánéletit (házasságok működése, illetve nem működése, Marcell identitáskeresése), illetve a történelmit. A szerző érzékletesen ábrázolja a Monarchia működését (pontosabban működési anomáliáit), a szerb–magyar ellentét gyökereit és aktuális stigmáit. Marcell főnöke, Milorád szerb származású, így a téma napirenden van. „– Damjaninch egy hős volt. Mártír. / – A magyarok szemében. A szerbekében áruló”. Ez a sommás párbeszéd rátapint a probléma gyökerére: a két nép patriotizmusa

(hogy ne mondjunk nacionalizmus) szükségszerűen egymás ellen munkál. Marcell megállapítja, hogy a századforduló generációja tudathasadásos: „megünnepli minden évben március 15-ét és Kossuthot meg a mártír Petőfit, ahogy aztán augusztus 18-án, a császár születésnapján koccint az uralkodó egészségére, és a Monarchiát élteti”. Milorád később így domborítja ki a szerb nézőpontot, mely zsigerből antagonistá a magyarral, de érvrendszere a saját szempontok szerint logikus, mi több, a jelen perspektívájából ítélve még profetikusnak is tekinthetjük: „Mi történt, amikor maguk ostobán és meggondolatlanul fellázadtak '48-ban a császár ellen? Megingott a központi hatalom, és rövid időn belül mindenki egymásnak esett. Magyarok, szerbek horvátok irtották egymást, ahol érték. Addig lesz itt béke ezen a vidéken, Márszel, amíg az osztrákok örködnek felettünk...”

Ha a műfaji beskatulyázás megszállottjai vagyunk, és szeretnénk pontosabban kijelölni e mű helyét a történelmi regény, illetve a krimi pólusai között, annyit mondhatnánk, hogy Hász könyvében nagyobb hangsúlyt kap a krimiség, de a történelmi milió is funkcionális, vagyis nem csupán egzotikus háttere a törtéetésnek, hanem cselekményalakító erővel bír.

A történelmi hitelesség illúzióját azzal is erősíti a szerző, hogy valós személyeket szerepeltet valós nevükön, például a főügyész-író Gozdsu Eleket, kinek révén némi alkotáslélektani, irodalomelméleti fejtegetést is kapunk, azt, ami e könyv egészére is vonatkozatható, hogy: „Történeteket gyártunk, és megpróbáljuk hitelessé tenni azokat.”

A könyv klasszikus aparegényként is olvasható. Marcell a szüleitől mit sem tud: pólyásként a templom lépcsőjén hagyták, az apácák és László atya nevelték fel, nevét az idős gondnoktól kapta, aki rátalált. Felnőttként rögeszméssé válik az önmegismerésben, rituális módon hetente egy estét ennek szentel, szülei kilétét is kitartóan firtatva (végső soron tán ezért lett nyomozó, és nem pap, amint azt felnevelői szerették volna). Főnöke egy ízben kifejti: „A minta, ami alapján készültünk s a világba bocsáttattunk, úton-útfélen felszínre tör, végül eluralkodik rajtunk. Mire megöregszünk és lenyugszunk, azzá válunk, akik valójában vagyunk, akik mindig is voltunk. Apánkká.” Ez Marcellben még inkább megerősíti a mintakeresés rögeszméjét.

A könyvben további magánéleti epizódok is vannak, például Winter nyomozót feképnél hagyja a felesége, mert „úgy érzi, mellettem nem

kap levegőt”. (A korhangulathoz hozzátartozik a női emancipáció, az identitásválságok, a dekadencia.) Szimptomatikus az is, hogy a bemutatott párkapcsolatok többsége romokban hever, az emberi viszonyokat bizalmatlanság jellemzi. Fábián Marcell például felesége szüleivel áll hadilábon: házasságukat apósa, Ódry papa ellenezte, foglalkozása miatt, s mert Marcell nem kívánt „begyöpösödni”, beszállni a családi vállalkozásba.

Felesége és László atya is próbálja lebeszélni őt a szülei utáni hasztalan kutakodásról, utóbbi azzal, hogy „te önmagad vagy, bárki legyen is a szülőd”, vagy azzal, hogy „tisztá lappal indulhattál az életben, se apád, se anyád emléke nem kapaszkodik beléd, nem húz vissza”, de ő hajthatatlan, valami bizonyosságra áhítzik, „hogy valami betöltse az úrt, ami bennem van.” Végül mégis László atya feddően bölcs szavai hoznak megnyugvást számára, még akkor is, ha első hallásra ez a megalkuvást jelenti: „Nem az igazság fontos, hanem a békeség.”

Az alaptörténet mellett fel-felbukkan egy mellékszál, egy hat évvel ezelőtti, megoldatlan bűnügy(?) árnya: Metzker Ákos eltűnése. A szülők újra és újra megjelennek Marcellnél (vagy a főügyésznél), és eszelősen a nyomozás folytatását követelik. Nyomok azonban nincsenek. Egy ideig. Természetesen aztán találkoznak az egymással párhuzamosan futó történetek, és minden rejtély feloldódik. Jelen elemzésnek nem célja ezt részleteiben újramesélni, már csak azért sem, hogy ne lője le a poént, tény az, hogy a szerző mesterien kapcsolja egybe a két (pontosabban Marcell apakeresésével három) eseménysort egy végső nagyképpen. A gyilkos a csendőrség alkalmazottja, aki kedvese, Metzker Betti összeroppanása miatti bosszúvágyból öl, és azért többször is, mert Metzker Ákost ugyan a kártyás négyes valamelyik tagja találta el pisztollyal véletlenül, miközben szórakozásból célba lőttek, de hogy melyikük, azt ők sem tudják.

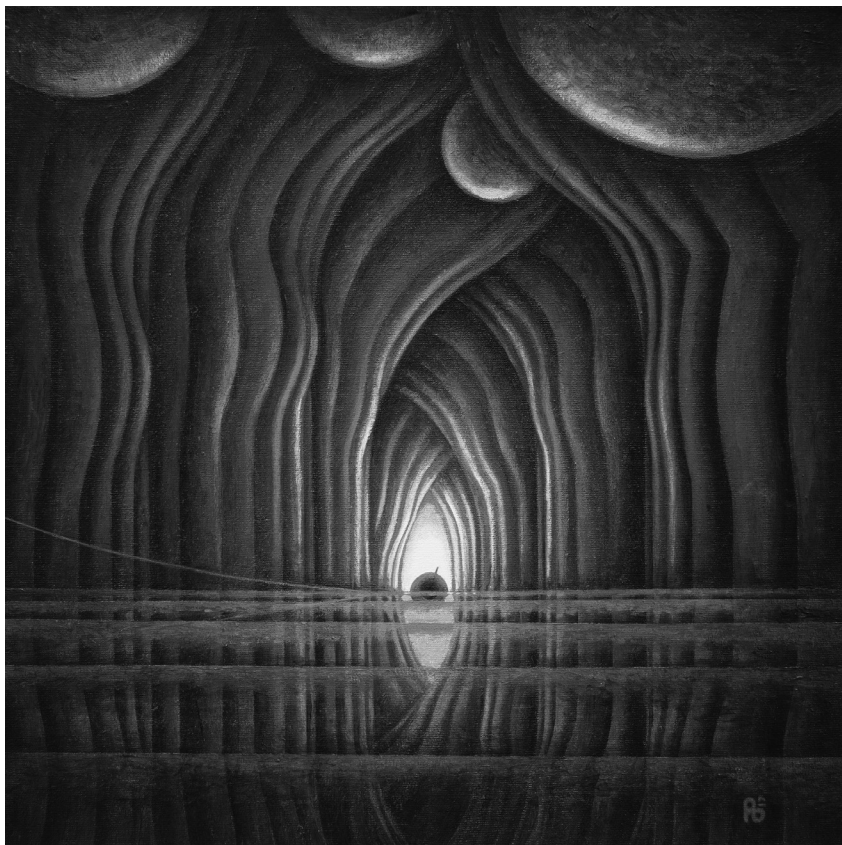
Marcell, miközben a gyilkosságok ügyében nyomoz, szinte mellékesen ismeri meg múltja részleteit. Egy adott ponton eljut oda, hogy talán Falcione Áron apja lehetett az apja (anyjáról annyit tud meg, hogy cselédlány volt a Falcione családnál), később azonban kiderül, hogy a család lovásza volt a nemzője, a „slusszpoén” pedig az, hogy ezt a hajdani lovászfíút Metzker Ákos apjában ismeri fel, és helyszínelés közben önvédelemből megöli. Bele kell törődnie, hogy fattyú, sőt,

immár apagyilkos is. Az álmában megjelenő Johanna nővér azonban egyféleképpen feloldozza: „te csak beteljesítetted a végzetét. Ő már amúgy is régóta halott volt.”

A csúcspontban majdnem életét veszíti, a leleplezett gyilkos golyója azonban nem végzetes. Zárszóként a gyilkos elnyeri méltó büntetését, a családi harmónia is helyreáll, Winter hazacsábítja feleségét, Amáliának pedig a férje sebesülésének hírére megszűnnek a migrénes rohamai, mire Marcell lakonikusan megjegyzi: „Majd legközelebb is lelövetem magam.” Így tesz egy jó férj, aki nyomozó is, így ír egy író, aki nyomot akar hagyni olvasóiban: olykor rejtősen szellemes, máskor klasszikus krimisen, gyomorszorítóan izgalmas, megint máskor intellektuális, lélekelemző, történelmi dimenziókkal szembenező. S amit letesz, a végeredmény: egyedi olvasmány. Épp ezért egy dologtól félek (apropó, gyomorszorítás): az olvasói és kiadói igényeknek is eleget téve máris megszületett a könyv folytatása, a *Fábián Marcell és a táncoló halál*, ami veszélyeket hordoz, még akkor is, ha a maga nemében ugyanolyan jó, mint e szóban forgó első, mert elveszi unikumvoltát. Márpedig irodalmi mű esetén ez a leglényegesebb. Sorozatban általában a popkultúra gondolkodik. Azzal, hogy a szerző engedett a csábításnak, úgy vélem, eltolta művét ebbe az irányba. No, de hadd ne menjünk elébe ennyire a dolgoknak, hisz a második kötetet még nem olvastam, maradjunk inkább az első nyújtotta (bűnös) olvasói élvezetnél.

A klasszikus műfaji normákat többnyire betartja Hász Róbert, de némi iróniát is becsempész, sőt, olykor ránk szabadítja akasztófahumorát is (egy hagyományos – nem parodisztikus – krimi amúgy nem feltétlenül a humor melegágya). Például Bitterman holttestének megtalálásakor: „Másnak egy akasztás sok, ennek meg kettő is kijutott.”

Az elitkultúra és tömegkultúra közti határvonal manapság egyre kevésbé húzható meg, illetve egyre kevésbé kell meghúzni: az átjárhatóságból mindkettő profitálhat. Ezt teszi Hász Róbert könyve is. A krimiség lehúzó, mert leegyszerűsítő/sablonosító faktor is lehet, ugyanakkor felemelő is a műfaj lehetőségei és a recepció szempontjából. S végtére is a műből mindenki azt a regisztert öleli majd szívéhez, ami a leginkább kedvére való.

Barlang (akril, vászon, 40 x 40 cm, 2017)

Ádám Szilamér

A PUNCSOS ÉLET KILÁTÁSAI

Mucha Dorka debütáló kötetét,¹ bevallom, egy kis gyanakvással vettem a kezembe, méghozzá a fűszövegként megjelenő neves írók (Péterfy Gergely, Grecsó Krisztián, Totth Benedek) határozottan dicsérő szavai ellenére, melyek olyan erőteljes állításokat tesznek a könyvről, mint: „Az utóbbi évek egyik legerősebb debütálása.” (T .B.), vagy „Újszerű, szókimondó, bátor.” (P. G) Az említett szerzők közül Grecsó Krisztián maradt a legvisszafogottabb, és tömör ajánlásában rövid jellemzést ad Mucha írói stílusáról. És ha már szóvá tettem, nem mehetek el amellett sem, hogy megjegyezzem: mennyire károsnak tartom az ilyen felbélyegzéseket, hiszen manipulatíván hatnak az olvasóra, épp ezért hajlamosabbak vagyunk megengedőbbek lenni a könyv kapcsán, hiszen mégis csak híres írók mondták azt, hogy mennyire jó könyv. Persze a piac logikáját nem érdekli az olvasó vagy az olvasó gondolatai, sem az értük aggódó kritikuse, csak az eladások pörögjenek. De igazuk volt-e a fent említett szerzőknek, és olyan-e Mucha Dorka prózája, mint amilyennek kikiáltják? A továbbiakban ezt igyekszem megválaszolni.

Mucha Dorka kisregénye valóban szókimondó és bátor, újszerűségét pedig a szöveg tabudöntőgető témája adja, amit már sokan kiemeltek. A regény gyakorlatilag egy szerelmi háromszöget mesél el: a helyzet pikantériája, hogy a kialakult szituációban a névtelenségbe burkolódzó elbeszélő, az elbeszélő tanára, illetve a *Tanár úr* felesége van, és megjelenik még a főhős barátja is, Bálint. A könyv feléig részben a szokatlan helyzet, részben a szereplők közhelyessége miatt az az érzése az olvasónak, mintha egy álmodozó tini gondolataiba látnánk bele, amelyekben a nem túl szorgalmas, de annál szebb egyetemista diák klisés körülmények között találkozik a tanárával, persze vizsgán, ahova ráadásul másnaposan érkezik meg, miután egész félévben nem járt az órájára. Majd egy jó felelet után a tanár úr egy cetlire ráírja a

1 Mucha Dorka: *Puncs*. Budapest, 2019, 21. Század Kiadó.

telefonszámát, amelyet a szöveggyűjteménybe rejtve ad oda a diáknak. Nyilván a tanár úrról hamar kiderül, hogy „a folyosón a lányok teljesen odavoltak érte, mind kivágott ruhában jött. (...) Innen lehetett tudni, hogy jó pasi a tanár.” Ráadásul nem csak jóképű, sikeres, hanem igényes, rendezett, és a környezetére is nagy hangsúlyt fektet: „a szoba tágas és túl világos, halkan szól a rádió, friss virágok vannak egy vázában, hatalmas könyvespolc teljesen megpakolva, rajta egy menő régi írógép. A szobájából ítélve, ő a tanszéken a jani.” A tanár úr igazi férfi, senkivel össze nem téveszthető macsó: „Ő eközben leveszi a zakóját, a karosszék háttámlájára teszi, feltűri az ingujját, mint egy bokszoló. Talán csak flesselem, de befeszíti a bicepszét.” De ha csupán ennyire egyszerű és egysíkú lenne a regény, akkor nem is fecsérelnék több időt rá, csakhogy amint egyre mélyebbre haladunk a mű világában, korunk súlyos problémáival szembesülhetünk: az üzleti alapon szerveződő kapcsolatokkal és a huszonévesek állandó szorongásával.

A regény folyamán az olvasó egy kiábrándító világba csöppen bele az elbeszélővel együtt, aki a tanárával való kapcsolata által egy számára is eddig idegen világban próbál többé-kevésbé sikeresen navigálni. Az elbeszélő akaratán kívül, a naivitása és sodródása által egy sugardaddy-sugarbaby kapcsolatba kerül. Az efféle kapcsolatok – amelynek értelmes magyar fordítása nincs – jóval idősebb, vagyonos férfiak és fiatal, vonzó lányok között jönnek létre, amelyekben az anyagi javakkal rendelkező fél gyakorlatilag megvásárolja a másik fél fiatalágát és társaságát. A tanárral való szexuális kapcsolat azonban egy jobb jegy érdekében a regény világában nem szokatlan dolog, csupán az elbeszélőnek újszerű, hiszen a nyelvjárásgyűjtésre utazó, ilyen téren tapasztaltabb diákok már a buszon evidenciaként kezelik, hogy itt senki nem csak kirándulni jött, „itt mindenki csak azért van, hogy megdugassa magát egy jobb jegyért”, és az elbeszélőt is hevesen faggatják, hogy „kihez jött”. A regény címe is erre a jelenségre hívja fel a figyelmet, és konkrétan utal arra a pár évvel ezelőtt induló magyarországi honlapra, amely felületet biztosít a hasonló kapcsolatok kialakítására, és amely ellen fiatal írók és képzőművészek is nyílt levélben tiltakoztak, hiszen ahogy levelükben fogalmaztak „A sugar daddy és sugar baby kampány az emberi méltóságot minden lehetséges vonatkozásban sérti, a szexualitást áruként kezeli, és a fiatalok számára méltatlan és

veszélyes perspektívát kínál.”² Fontosnak tartottam ezt a kis kitérőt megtenni, hiszen ez a regény által körvonalazott fő probléma. A címen kívül pedig a *puncs* a regény folyamán is feltűnik, amikor például Amarilla, az elbeszélő lakótársa próbálja meg tanácsokkal ellátni a főszereplőt, és megállapítja: „szerintem ez a puncsos élet eléggé kilátástalan”. Jól látható tehát a téma korunkban megkerülhetetlen volta, aktualitása, ám tabu jellegéből adódóan valóban bátorság kell irodalmi feldolgozásához, ami kellőképpen megvolt Mucha Dorkában, és jól nyúlt hozzá.

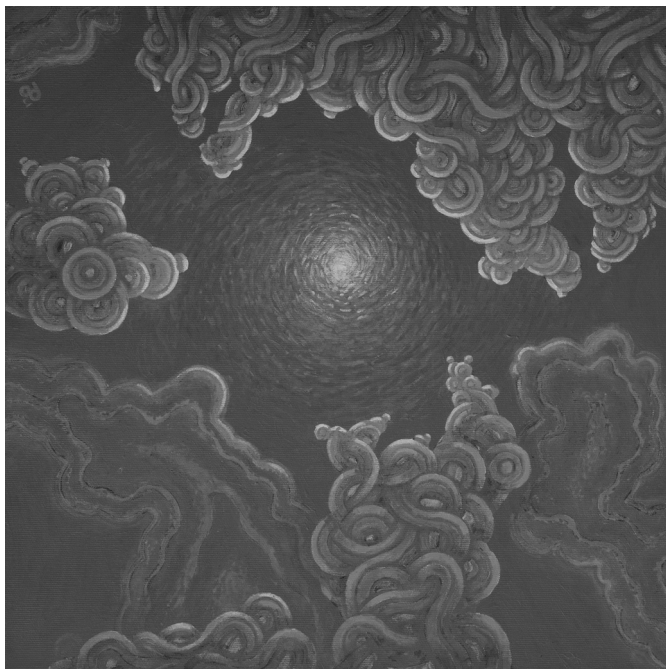
Az elbeszélő személyében azonban egy szorongó, stresszes vagy csak kellemetlen helyzetben önmagában számoló fiataalt ismerünk meg, aki mintha a saját élete fölötti irányítást elveszítve végig sodródna az árral. Felhívja a tanárát, mert az megadja neki a számát, elmegy vele randizni, mert elhívja, közben a barátjával is együtt van, miközben nem szereti. Szorongását állandó számolgatással oldja, illetve kényszeres cselekvésekkel: „Tudod mi a bajom a bársonnyal? (...) Nézd meg, ha most elveszem a kezed, akkor ott marad minden ujjadnak a nyoma. (...) Van bennem egy hang, ami azt mondja, hogy azonnal simítsam el, tüntessem el, nehogy más is meglássa.” És ebben látom a regény másik gyengeségét: adott néhány lelkileg terhelt, tönkretett szereplő (az elbeszélő, illetve a tanár úr felesége, Barbara), akikről semmit nem tudunk, csak amennyi épp történik velük a százötven oldalon, meg azt, hogy az nekik nagyon rossz.

Nem derül ki, mi a baja a főszereplőnek, miért szorongó, persze ezt könnyű lenne elintézni a manapság divatos *egzisztenciális szorongás* címkével, de úgy érzem, ez sem eléggé reflektált a szövegben, és az is kérdés marad, hogy Barbara, a tanár úr felesége miért marad vele a folyamatos megcsalások után is, hiszen már a regény elején beszámol Barbara az elbeszélőnek a férje egy korábbi afférról, aki iránt ráadásul a testi kapcsolatot is meghaladó érzelmeket táplált: „Krisztit valami szigetre vitte el, vett neki rubinmedált is, és fizetett neki valami kis garzont a Szondi utcában. Na, az szerelem volt.” És hiába van az elbeszélőnek is néha büntudata a tanár felesége miatt, és hiába gondolja végig többször, hogy épp tönkreteszi valakinek az életét, nem hagyja abba a kapcsolatot. Viszont amikor megjelenik a színen Barbara, és

2 https://index.hu/belfold/2017/10/21/muveszek_tiltakoznak_a_puncs.hu_ellen/

megkéri, hogy ne utazzon el a tanárával, akkor hallgat rá. Így a regény elolvasása után az az érzésem, mintha egy kocsmában egy ittas ismeretlen zúdítaná rám mindenféle kontextus nélkül a problémáit, aki miután mindent elmondott, egyszerűen továbbáll, én pedig kissé értetlenül figyelem távozását. Ez főleg annak a tekintetében zavaró, hogy Mucha Dorka szókimondó, bátor stílusa magával ragad, és szívesen olvasná az ember a történet egy részletesebb, hosszabb verzióját.

Abban, hogy ez a kisregény valóban az „utóbbi évek egyik legerősebb debütálása” lenne, nem vagyok biztos, abban viszont annál inkább, hogy Mucha Dorkára érdemes lesz figyelni, és követni jövőbeni megjelenéseit, mert hibái ellenére is ígéretes szerzőként mutatkozott be *Puncs* című kötetével.

Felhőséta II. (akril, vászon, 40 x 40 cm, 2017)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda

Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlók
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda

- Czikó László – Búzásbesenyő
 Czipa István – Kézdivásárhely
 Czoppelt Julianna – Kovászna
 Császár Vilmos – Csíkrákos
 Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseh András – Csíkszereda
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csiki Zoltán – Parajd
 Dr. Csizsár Anna – Marosvásárhely
 Csizser Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárad
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonaltíz
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda Árpád – Magyarfenes

- Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely
 Gergely Borbála - Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
 Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor - Csíkcsicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegedűs Enikő - Csíkszereda
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertza Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Imre Jolán - Csíkszereda
 Incze Szabó László - Marosvásárhely
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 Jankó András - Arad
 János Ágnes - Csíkszereda
 János Julianna - Csíkszereda
 Jánosi Bertalan - Csíkszereda
 Jánosi Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágyosmlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kacsó Elemér - Temesvár
 Kacsó József - Hármashalu
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
 Kánya József - Csíkszereda
 Kassay Vilmos - Csíkszereda
 Katona Lajos - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplek
 Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő - Maksa
 Keresztes Éva - Brassó
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely
 Király László és Edit - Nagyenyed
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd - Marosvásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán Gábor - Énlaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Koszta Gabriella - Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert - Bukarest
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroska - Márafalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
 Köblös Attila - Kézdivásárhely
 Köllő Éva - Borszék
 Köllő Félix - Csíkszereda
 Kőszegi Enikő - Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor - Csíkszereda
 Dr. Kurkó János - Székelyudvarhely

- Kürti Miklós – Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér – Gyergyó-
remete
Laczkó György – Székelyudvarhely
Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyer-
gyóremete
László Attila – Jászvásár
László Bakk Anikó – Kolozsvár
Lászlófy Pál István – Csíkszereda
Dr. László Ilona – Marosvásárhely
László Károly és Katalin – Kézdi-
vásárhely
Lázár Lilla – Csíkszereda
Lázár Pál – Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc – Arad
Léstyán Dénes – Csíkszereda
Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
Liker Henrietta – Székelykeresztúr
Loghin Gizella – Brassó
Lőrincz József – Székelyudvarhely
Madaras Lázár – Brassó
Mag István – Lövéte
Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba –
Felsőbánya
Markó Béla – Marosszentkirály
Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
Márk Dezső – Csíkszereda
Dr. Marton József – Gyulafehérvár
Márton Ferenc – Temesvár
Márton Károly – Marosvásárhely
Maşteriu Erzsébet – Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
Mátyás Endre – Szováta
Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
Mester János – Marosvásárhely
Mester Zoltán – Szováta
Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
Mihály András – Csíkszereda
Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
Mihály János – Lövéte
Mihály Orsolya – Kolozsvár
Mikes Borbála – Uzon
Miklós Imre – Csíkszereda
Miklós Levente-József – Székely-
udvarhely
Miklós Sándor – Csíkszentlélek
Mikó Júlia – Brassó
Mikola Éva – Torja
Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
Mirk László – Csíkszereda
Molnár Csaba – Csíkszereda
Molnár Endre – Marosvásárhely
Murádin László – Kolozsvár
Murányi János – Székelyudvarhely
Müller Dezső – Vámfalu
Nádudvary György – Brassó
Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
Nagy Benedek – Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
Nagy József – Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda – Nagyvárad
Nagy Sándor – Székelyudvarhely
Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
Nete Mariana – Csíkszereda
Novák Sándor – Marosvásárhely
Oláh Sándor – Csíkszereda
Olti Kálmán – Csíkszereda
Orbók Ilona – Csíkszereda
Orendi István – Székelyudvarhely
Dr. Ozsváth Imola – Székelyudvarhely
Pál Zoltán – Csíkdánfalva
Pálffy József – Csíkszereda
Papp Zoltán – Zilah
Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
Péntek János – Kolozsvár
Pénzes Jenő – Bereck

- Péter Éva – Csíkszereda
Péter Gergely – Csíkszereda
Péter Péter – Székelyudvarhely
Pethő Ilona – Csíkszereda
Petres Sándor – Csíkszereda
Dr. Piros György – Csíkszereda
Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
(7 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
Ráduly János – Kibéd
Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Rancz Árpád – Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
Kézdivásárhely
Rokaly József – Gyergyószentmiklós
Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
Sata Lóránd – Voluntari
Sántha Emese – Marosvásárhely
Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
Sata Kinga Koretta – Magyarvista
Sata Klára – Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
Seprődi József – Dicsőszentmárton
Silye Béla – Székelyudvarhely
Siklódi Olga – Székelyudvarhely
Sipos László – Felvinc
Sóbestér Klára – Marosvásárhely
Sófalvi László – Székelyudvarhely
Sógor Árpád – Kolozsvár
Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
Sógor Géza – Kányád
Sógor Gyula – Aranyosgyéres
Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
Straub Etelka – Borosjenő
Szabados Béla – Csíkszereda
Szabó Attila – Nagyalambfalva
Szabó Enikő – Szentegyháza
Szabó Ferenc – Gyergyóditró
Szabó Judit – Kézdivásárhely
Szabó Judit – Csíkcsecső
Szabó Magdolna – Csíkcsecső
Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
Szabó Nándor – Csíkszereda
Szabó Piroska – Nagyvárad
Szabó Sándor – Homoródalmás
Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
Szász Zoltán – Székelyudvarhely
Szatmári József – Marosvásárhely
Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
Szávai Márton – Énlaka
Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
Szekeres Adorján – Csíkszereda
Székely Ágnes – Balánbánya
Székely Ferenc – Vadasd
Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
Szén Olga – Datk
Szén Sándor – Siménfalva
Szentés Gábor – Madéfalva
Szilágyi István – Kolozsvár
Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
Dr. Szilveszter László Szilárd –
Sáromberke
Szócs István – Szentegyháza
Szócs Viktor – Kovászna
Tamás Béla – Csíkszereda
Tamás Dénes – Réty
Tamás Géza – Székelyudvarhely
Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
Tamás Klára – Csíkszereda
Tamás József – Csíkszereda
Tánczos Vilmos – Kolozsvár
Tankó Gyula – Gyimesközéplak
Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
Tiboldi István – Csíkszereda

- Tódor Béla – Kézdiablis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tótos Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiablis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK*
- Apáczai Csere János Pedagógusok Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet – Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos

- Községi Könyvtár – Csikszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csikszentmárton
 Községi Könyvtár – Csikszentmihály
 Községi Könyvtár – Csikszentsimon
 Községi Könyvtár – Csikszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-
 hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszent-
 márton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kőkös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárad-
 magyarós
- Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csik-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csikszereda
 Németh Géza Egyesület – Csikszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csikszere-
 da (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csikszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
 szentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár

- Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznay Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspökség – Temesvár
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
 Abafáy-Deák Csillag – Budapest
 Ágh István – Budapest
 Alföldy Jenő – Kecskemét
 André András – Marosvásárhely
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Benke Éva – Paks
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czakó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csender Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Szikszó
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferenz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
 Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Fritsch László – Budapest
 Dr. Füleky György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr

- Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Hayek Ibolya – Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese – Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Dr. Iszlai Sándor – Berettyóújfalu
 Iancu Laura – Velence
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kádár Tibor – Veszprém
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Csereszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok
 Kisslaki László – Kéthely
 Kollár Albin – Dunakeszi
 Kósa Lajos – Debrecen
 Kovács Árpád – Ugod
 Dr. Kovács Klára – Császárszék
 Kökényessy Szilárd – Budapest
 Kőfalvi Magdolna – Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
 Dr. Kukorelly Pál – Keszthely
 Kulcsár Júlia – Budapest
 Dr. Kussinszky Péter – Budapest
 Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
 László János – Debrecen
 Lezsák Sándor – Budapest
 Lezsák Tibor – Budapest
 Dr. Lukács Csaba – Fonyód
 Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
 Maczkó Gergő – Pogány
 Makai Judit – Budapest
 Márkus Béla – Debrecen
 Máriás József – Nyíregyháza
 Márton Károly – Hőgyész
 Márton Lajos – Érd
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miklós András – Miskolc
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentés (4 darab egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyszücs
 Péter László – Szeged
 Polóny Levente – Budapest
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged

- Simai László - Veszprém
 Dr. Szabó Béla - Göd
 Szakolczay Lajos - Budapest
 Szarka Gábor - Pomáz
 Szarvas László - Tura
 Szathmári István - Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin - Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan - Isaszeg
 Székely László - Budapest
 Szeles András - Encs
 Szepessy Béla - Nyíregyháza
 Szigeti Lajos - Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál - Budapest
 Dr. Tekes Kornélia - Budapest
 Tiffán Zsolt - Villány
 Tomán Sándor - Szegvár
 Tóth Erzsébet - Budapest
 Tóth Wessely László - Budapest
 Tornai József - Érd
 Tők János - Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér - Veszprém
 Ungváry Rudolf - Budapest
 Dr. Varga István - Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál - Budapest
 Vargha György - Tápíobicske
 Várhelyi Gyula - Tokaj
 Dr. Várszegi László - Pécs
 Vásárhelyi Péter - Budapest
 Dr. Vass Ágnes - Budapest
 Vass Szabolcs - Parád
 Dr. Veress Gábor - Balatonfüred
 Vincze Gábor - Deszk
 Vitályos Ágnes - Budapest
 Vörös István - Budapest
 Zalán Tibor - Budapest
 Zsolnai József - Hernád
- Baka István Alapítvány - Szeged
 Bouchal Kft. - Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület - Szolnok
 Etnoproject Bt. - Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 - Budapest
 Könyvtárellátó Kht. - Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László - Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT - Budapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont - Budapest
 MTA Titkárság - Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 - Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület - Algyő
 Országgyűlés Hivatala - Budapest
 - 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóóság - Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület - Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 - Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület - Pécs
 Páterház Panzió - Szentés
 Robinson Tours Kft. - Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára - Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ - Budapest

Amerikai Egyesült Államok

- Borbély Melinda - Laguna Beach
 Farkas Szabolcs - Milwaukee
 Fodor Albert - New York
 Kirják Attila - New York
 Kiss István - Hawley
 Kovács Árpád - Maryland
 Oszváth Ildikó - New York

INTÉZMÉNYEK

- Algyői Faluház és Könyvtár
 - Algyő

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf

Csipkó László - Bécs

Csutak Magda - Bécs

Dr. Forbáth Klára - Bécs

Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonon - Jyväskylä

Franciaország

Buna István - Antony

Langrand-Escure Tünde - St. Pêray

Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera - Neshet

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine

Dr. Dobó Tibor - Demmin

Gaál Julianna - Aalen

Haáz Katalin - Braunschweig

Juliana Johrend - Buchen

Kisslaki László - Steinbach

Schultz Orsolya - Rostock

Szakács-Konnerth Mihály -

Friedrichshafen

Száva Péter - Krefeld

Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svédország

Antal Imre - Ljungby

Csata Attila - Västra Frölunda

Szentkirályi Csaga - Vällingby

Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium

és Kollégium - Zenta

Fekete J. József - Zombor

Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-

kola - Magyarokiszas

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó

Nyelvi Gimnázium - Szabadka

Nagybecskerek Gimnázium -

Nagybecskerek

Rancz Károly - Pancsova

Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom

Kiss Mónika - Órös

Pallér Péter - Komárom

Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma

Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László - Mezővári

Magyarországon a *Székelgyökér* folyóirat
 a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
 1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77.

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej
73. Szócs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánzos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. <i>Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. <i>Székely költők az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyarai Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Harghita Megye Tanácsa

Barátom a(z)... okostelóm? A Székelyföld folyóirat pályázata középiskolások számára

*„Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom;
Őrül a szívem és mégis sajog belé,
Hányja veti a hab: mért e nagy jutalom?
Petőfit barátul mégsem érdemelé.”
(Arany János: Válasz Petőfinek)*

„Nincs emberi kapcsolat, mely megrendítőbb, mélyebb lenne, mint a barátság. (...) Csak a barát nem önző; máskülönben nem barát. Csak a barát nem hű, mert minden jót és szépet barátjának akar, nem önmagának. A szerelmes mindig akar valamit; a barát nem akar önmagának semmit. A gyermek mindig kapni akar szüleitől, túl akarja szárnyalni atyját; a barát nem akar kapni, sem túlszárnyalni. Nincs titkosabb és nemesebb ajándék az életben, mint a szükségűt, megértő, türelmes és áldozatkész barátság. S nincs ritkább.”

(Márai Sándor: A barátságról)

Petőfi és Arany, Ady és Móricz, Kosztolányi és Karinthy, Babits és Szabó Lőrinc, József Attila és Illyés Gyula... néhány olyan név az irodalom történetéből, akik nemcsak azért ismertek ma, mert maradandót alkottak, hanem mert tehetségük olyan lelki érzékenységgel és igénnyel párosult, amivel rátaláltak a másikban az életre szóló barátságra.

Mit jelent a barátság fogalma? Milyen a (jó) barát? Van rossz barát (is)? Honnan és meddig barát a barát? Szükséges-e, hogy hasonló korú legyen, mint mi, hogy hasonló legyen az érdeklődési körünk? Létrejöhete barátság fiú és lány, férfi és nő között? Ha igen, hol van a határ? Kialakulhat-e barátságból szerelem, vagy fordítva: szerelemből barátság? Összetartozó érzések-e ezek? Megoszthatok-e a baráttal mindent őszintén, megmondhatok-e neki olyant is, ami számára bántó, fájó, de igaz? És én hogyan fogadom, ha engem szembesít a barátom az igazsággal vagy a gyengeségeimmel?

Vannak-e barátaim? Ha igen, milyen(ek)? És milyen barát vagyok én? Fontos vagyok-e valaki(k)nek, elfogad(nak)-e olyannak, amilyen vagyok, és én elfogadom-e őket? Mennyi időt, energiát szentelek a barátságunk, miben merül ki az együtt töltött idő, hogyan élem meg én és hogyan a barátom, barátaim az együtt, avagy az egymástól távol töltött időt? Mit vállalunk, vállalnánk egymásért? Vagy talán nincs is barátom? Ha nincs, miért nincs? Csalódtam abban, akit barátnak hittem, vagy ő csalódott bennem? Akkor valójában barátok voltunk-e?

Mit jelent ma a barátság fogalma? Helyettesítheti valami más? Elég például a személyes találkozások helyett barátságot tartani fészbukon, instagrammon, telefonon? Lehet, hogy legjobb barátom a(z)... okostelóm?

Úgy gondoljuk, olyan kérdések ezek, amelyekre ti, életre szóló, tartós emberi kapcsolatokra, értékekre vágó mai IX–XII.-es diákok is keresitek a választ, olyanok, amelyek fogódzókat jelenthetnek a hétköznapi off-line és on-line valóságában. Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy írjatok ezekről a kérdésekről: miért fontos nektek – ha fontos egyáltalán – a barát, a barátság, mit jelent számotokra barátnak lenni, mit jelent a barátság vagy annak hiánya stb. Ami fontos, hogy közhelyektől mentes és a Tietek legyen az élmény, a tapasztalat – a ti hangotokon szólaljon meg versben, prózában vagy esszében.

Verseket (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet) és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk töletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a Székelyföld folyóirat postacímére (530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz.) vagy a székelyfold@harghita-megye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: PÁLYÁZAT: BARÁTOM A(Z)... OKOSTELOM?

Beküldési határidő: 2020. október 30.

Eredményhirdetés 2020 decemberében.

A PÁLYÁZAT DÍJAI:

I. díj: 1000 lej

II. díj: 750 lej

III. díj: 500 lej

A díjazott művek közlési jogát a Székelyföld folyóirat fenntartja.